

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

**SAFEDÎ'NİN KEŞFÜ'L-ESRÂR VE HETKÜ'L ESTÂR ADLI
TEFSİRİNDE HİRİSTİYANLIK**

BÜŞRA KAYA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
PROF. DR. ALİ AKPINAR**

KONYA-2022

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

**SAFEDÎ'NİN KEŞFÜ'L-ESRÂR VE HETKÜ'L ESTÂR ADLI
TEFSİRİNDE HİRİSTİYANLIK**

BÜŞRA KAYA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
PROF. DR. ALİ AKPINAR**

KONYA-2022

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğ ren cin in	Adı Soyadı	Büşra KAYA		
	Numarası	18810601061		
	Ana Bilim/ Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tefsir		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Safedî'nin Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l estâr Adlı Tefsirinde Hıristiyanlık			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Büşra KAYA

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Büşra KAYA		
	Numarası	18810601061		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Tefsir		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ali AKPINAR		
Tezin Adı	Safedî'nin Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l estâr Adlı Tefsirinde Hıristiyanlık			

Bu çalışmada VII. (XIII) yüzyılın tabip, fakih, edip ve müfessirlerinden Yûsuf b. Hilâl es-Safedî (ö. 696/1296) tarafından telif edilmiş *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr* adlı kitap esas alınarak Hıristiyanlığın ana öğeleri Hz. Meryem ve Hz. İsa ile problemleri konularının ele alınışı incelenmiştir. Safedî, İbranice ve Süryanice bilen, tefsirinde Kitab-ı Mukaddesten alıntılar yapan, akli ve nakli birleştiren bir müfessirdir. Böyle olmasına rağmen müellifin, çağından günümüze kadar gerekli ilgiyi göremediği anlaşılmaktadır.

Bu çalışmanın giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, önemi, yöntemi, Safedî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde Hz. Meryem'in ailesi, doğumu, mabede adanması, meziyetleri, seçilmişliği, Hz. İsa ile müjdelenmesi, hamile kalması, Hz. İsa'nın doğumu ve Hz. Meryem'in kavmiyle yüzleşmesi konuları ele alınmıştır.

İkinci bölümde Hz. İsa'nın babasız dünyaya gelişi, Allah Teâlâ'dan Kelime ve Ruh olması, Mesihliği, havâirileri mucizeleri, çarmıh hadisesi, ref' ve nüzûlü konuları işlenmiştir.

Üçüncü bölüm ise Safedî'nin teslis, tahrif ve tebşîrât (Hz. İsa'nın Hz. Peygamber'i müjdelemesi) meselelerini ele almasına ayrılmıştır. Bu bölümler işlenirken başka tefsir kaynaklarından da yararlanılarak konular tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Safedî, Hıristiyanlık, Hz. İsa, İncil, Teslis.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Büşra KAYA		
	Student Number	18810601061		
	Department	Temel İslam Bilimleri / Tefsir		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Ali AKPINAR		
Title of the Thesis/Dissertation	Christianity in Safedi's tafsir called Kashf al-asrār wa hatk al-astār.			

In this study, the handling of the problematic issues with the main elements of Christianity, Mary and Jesus, was examined based on the book *Kashf al-asrār wa hatk al-astār* that was written by Safadi (d. 696/1296), one of the 7th. century physician, jurist, writer and commentator. Safadi who knows Hebrew and Syriac, quotes from the Bible in his commentary, although he admits that they have been corrupted, and combines reason and narration. Despite this, it is understood that the author did not receive the necessary attention from his age to the present day.

In the introduction part of this study, information about the subject, purpose, importance, method of the research, Safadi's life and works are given.

In the first chapter, Mary's family, her birth, her dedication to the temple, her virtues, her election, her giving the good news of Jesus, her pregnancy, the birth of Jesus and Mary's confrontation with her people are discussed.

In the second part, the coming of Jesus to the world without a father, his being a word and spirit from God, his Messiahship, the miracles of his apostles, the crucifixion, ascension, and his descent are discussed.

The third chapter is devoted to Safadi's handling of the trinity, distortion and *tebşîrât*, namely the good news of Muhammad given by Jesus Christ. While these chapters were being processed, the subjects were discussed by making use of other tafsir sources.

Keywords: Safadi, Christianity, Jesus, Bible, Trinity.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iv
ÖNSÖZ	v
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
II. ARAŞTIRMANIN AMACI	1
III. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	2
IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	2
V. YUSUF b. HİLAL es-SAFEDÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ.....	4
1. Hayatı	4
2. Eserleri.....	6
2.1. Urcûze fi'l-hılafe beyne ebi hanîfe ve'ş-şâfiî.....	6
2.2. Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr	6

BİRİNCİ BÖLÜM

YUSUF b. HİLAL es-SAFEDÎ'NİN TEFSİRİNDE HZ. MERYEM

1.1. İmran Ailesi	12
1.2. Hz. Meryem'in Doğumu ve Mabede Adanması.....	14
1.3. Hz. Zekeriya'nın Hz. Meryem'in Yetişmesini Üstlenmesi	17
1.4. Hz. Meryem'in Seçilmişliği ve Hz. İsa ile Müjdelenmesi	17
1.5. Hz. Meryem'in Hamile Kalması ve Hz. İsa'nın Doğumu.....	23
1.6. Hz. Meryem'in Meziyetleri	29
1.7. Hz. Meryem'in Kavmiyle Yüzleşmesi	30
1.8. Değerlendirme	33

İKİNCİ BÖLÜM

YUSUF b. HİLAL es-SAFEDÎ'NİN TEFSİRİNDE HZ. İSÂ

2.1. Hz. İsa'nın Babasız Doğumu.....	34
--------------------------------------	----

2.2. Hz. İsa'nın Allah Teâlâ'dan Bir Kelime ve Ruh Olması.....	37
2.3. Hz. İsa'nın Mesîhliği	40
2.4. Hz. İsa'nın Havârilere	43
2.5. Hz. İsa'nın Mucizeleri	48
2.5.1. Beşikteyken Konuşması	51
2.5.2. Çamurdan Yaptığı Kuşun Canlanması	53
2.5.3. Hastaları İyileştirmesi ve Allah Teâlâ'nın İzniyle Ölülere Diriltmesi	55
2.5.4. Gaybtan Haber Vermesi	56
2.5.5. Gökten Sofra İnmesi.....	57
2.6. Hz. İsa'nın Akıbeti	59
2.6.1. Hz. İsa'nın Vefatı	59
2.6.2. Hz. İsa'nın Çarmıha Gerilme Hadisesi.....	61
2.6.3. Hz. İsa'nın Ref'i (Yükselişi)	65
2.6.4. Hz. İsa'nın Nüzûlü (Yeryüzüne İnişi)	70
2.6.5. Değerlendirme	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAFEDİ'NİN TEFSİRİNDE HIRİSTİYANLIKLA İLGİLİ PROBLEMLERİ

ELE ALIŞI

3.1. Teslîs Meselesi	75
3.1.1. Teslîs İnançını Reddeden Âyetler	76
3.1.2. Allah Teâlâ'ya Evlat Nispet Etmeyi ve Hz. İsa'nın Allah Teâlâ'ya Oğul Olarak Nispet Edilmesini Reddeden Âyetler	78
3.1.3. Hz. İsa'nın ve Ruhbanların İlâh Edinilmesini Reddeden Âyetler	82
3.1.4. Peygamberlerin Rububiyet İddiasında Olmadığını Bildiren	87
Âyetler	87
3.1.5. Hz. İsa'nın Peygamber ve Kul Olduğunu Vurgulayan Âyetler.....	89
3.1.6. Safedî'nin Varlık-Allah Teâlâ ve Sıfat-Mevsuf Arasındaki İlişki	90
Hususunda Hıristiyanlara Reddiyesi	90
3.1.7. Hıristiyanların Şüphesi	91
3.2. Tahrif Problemi	93

3.3. Tebşîrât Problemi (Hz. Peygamber'in Kutsal Kitaplarda Müjdelmesi)	96
3.4. Değerlendirme	102
SONUÇ	103
KAYNAKÇA	106

KISALTMALAR

A.Ü.İ.F.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
b.	: İbn, Bin
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Hız.	: Hazreti
İsam.	: İslam Araştırmaları Merkezi
Nşr.	: Neşreden
Thk.	: Tahkik
s.	: Sayfa
s.y.	: Sayı
vd.	: Ve Diğerleri
Yay.	: Yayınevi
y.l.	: Yıl
zyl.	: Zeyleden

ÖNSÖZ

Yûsuf b. Hilâl es-Safedî (696/1296) tarafından kaleme alınmış *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr* isimli tefsir bu çalışmanın ana kaynağıdır. Bu yüzden Hz. İsa, Hz. Meryem ve Hıristiyan inançlarıyla ilgili âyetler onun yorumları ekseninde incelenmiştir. Bununla beraber konular önce İncil ve Hıristiyanların kendi görüşleri, ilgili âyetler ve Safedî'nin yorumları ardından İslam âlimlerinin düşünceleri ışığında ele alınmıştır. Aynı zamanda bu araştırma zikrettiğimiz üç başlığı toplu ve sahih bilgilerle sunmak amacıyla hazırlanmıştır.

Safedî, asıl mesleği tabiplik olan, İbranice ve Süryanice bilen bir bilim adamıdır. *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr* tefsirinin özellikle seçilme nedeni ise, müellifin âyeti yorumlarken bizatihi İncil ve Tevrat'tan alıntılarıyla zenginleştirdiği, taklitçilikten uzaklaştığını iddia ederek önceki müfessirlerin zikrettiklerinden bazen çok az bazen de hiç alıntı yapmadığı, aynı zamanda az sözle çok şey anlatmak istediği ve bu özelliğiyle zamanına meydan okuduğu tefsirini ve böyle bir eserin müellifini tanıtmaktır. Şu da var ki müfessirin, konuyu bazen çok kısa anlatıp bir anda alakasız bir şeyle bağlaması onu farklı kılmakla beraber tercümede zorlanmaların yaşanmasına da neden olmuştur.

Bu çalışmayla amacımız hem geçmişte hem de günümüzde geçerliliğini koruyan problemleri vuzuha kavuşturmak, Safedî'yi ve tefsirini gündeme getirmek ve tefsir külliyatına bir nebze de olsa katkıda bulunmaktır. Ayrıca bu dünyada bir eser bırakmak ve bu sayede rabbimizden niyazımız rızasına kavuşmaktır. Bu araştırmamı yaparken maddî ve manevî destekleriyle her zaman yanımda olan aileme şükranlarımı arz ederim. Yönlendirmeleri ve ilgisiyle yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Ali Akpınar'a da teşekkürü bir borç bilirim. Bana bu tefsiri tavsiye eden Doç. Dr. Mesut Kaya hocama, konuyu bu yönde seçmeme vesile olan Sakarya Üniversitesi hocalarıma minnettarım. Ve bugüne kadarki ilim yolculuğumda, üzerimde emeği olan bütün hocalarıma şükranlarımı sunarım.

Gayret bizden tevfiğ Allah Teâlâ'dandır.

Büşra KAYA
Konya, 2022

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Hıristiyanlık, günümüzün yaşayan dinlerinden ve müntesip sayısı bakımından yüksek rakamlara sahip yeryüzünün en yaygın dinidir. Aynı zamanda ilâhi kaynaklı olup kitabı da olan bir din olarak karşımıza çıkmaktadır. Hıristiyanlık, Hz. İsa'nın sadece üç yıl peygamberlik vazifesi yapabilmesinden dolayı kendisine verilen İncil'in yazılmaması ve Kur'an'ın muhafazasına dair verilmiş vadin ona verilmemesinden dolayı, zamanla tahrife uğramış hatta daha ileri bir boyuta vararak tevhit inancından teslîse doğru kaymıştır. Tevhitten teslîse doğru kaymasındaki sebep elbette sadece bununla sınırlı değildir. Belki de en etkili sebep Hz. Meryem'in bir erkekle beraber olmadığı halde hamile kalması, Hz. İsa'nın mucizeleri bilhassa ölüleri diriltme, hastalara şifa verme gibi kutsala ait olan mucizeleri insanları Hz. İsa'nın Tanrı olduğu düşüncesine itmiştir.

Kitabımız Kur'an'ı Kerim ise Hz. Meryem'in doğumundan Hz. İsa'nın peygamberliği hatta vefatından sonra bu inanca tabi olanların zamanla sahip oldukları teslîs inancına kadar Hıristiyanlığı ayrıntılarıyla¹ vermiştir. İşte tam da bu noktada hem Hıristiyanların kendi içerisinde hem de İslam camiasıyla olan inançlarına dair polemiklerinden dolayı bu konuların açıklığa kavuşturulması gerekir.

Bu çalışmanın konusu İncil'i iyi bilen, fakih, edip, müfessir hatta tabip olan Safedî'nin, hem pek fazla tanınmayan tefsirini tanıtip hem de Kur'an'a ve bu dinin kitabı İncil'e olan hakimiyetinden onun Hıristiyanlara dair doğrudan veya dolaylı olarak zikredilen âyetlerdeki yorumudur. Çalışmada Safedî'nin İncil'den yaptığı alıntılarla âyetleri nasıl yorumladığı, İslam-Hıristiyanlık dünyası açısından İmran ailesi, Hz. Meryem, Hz. İsa ve hakkında polemik konusu olan teslîs, tahrif ve tebşîrat ile ilgili âyetleri hangi yönde yorumladığı, diğer tefsirlerden de yararlanılarak ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmanın genel amacı Safedî'nin tefsiriyle ilgili spesifik bir mevzu olan Hıristiyanlığı ve kitabını iyi bildiği için İncil'den alıntı yaparak hem tezini ne ölçüde ispat edebildiğini, hem de alıntılarının yorumlarına tesir edip etmediğini ortaya çıkarmaktır. Özelde amacı ise Kur'an'da farklı yerlerde bulunan Hz. Meryem, Hz. İsa ve Hıristiyanların polemik

¹ Âl-i İmran 3/36, Âl-i İmran 3/45, en-Nisâ 4/171.

konusu olan inanç ve fiillerine dair olan âyetleri, toplu halde ve tefsir yazma biçimiyle dönemine meydan okuyan bir müfessir gözünden ele almaktır.

III. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Hıristiyanlığın ana öğeleri olan Hz. Meryem ve Hz. İsa ile ilgili Kur'an'ı Kerim'de bulunan âyetlerle, Müslüman âlimlerin ikisine dair söyledikleri bazı sözler ters düşmektedir. Bu çalışmada İslam âlimlerinin İncil'leri bile incelemelerine sebep olan tartışmalı konular hakkında; bilinmeyen veya yanlış bilinenleri, tartışmanın ana kaynağı olan Kur'an ve İncil'i birleştireceğini iddia eden bir tefsirden ele alınması açısından önem arz etmektedir.

Çalışmanın bir diğer önem arz ettiği alan ise bunu yaparken aynı anda iki amaca hizmet etmesidir. Şöyle ki hem bu mevzu etraflıca ele alınacak hem de pek fazla tanınmayan tefsir ve müfessiri tanıtılacaktır. Aynı zamanda bazı müfessirlerin tefsirleri hakkında 150-200 kadar çalışma bulunurken hakkında 4-5 çalışma bulunan bu tefsiri, tefsir camiasının hizmetine sunmakta çalışmanın değerini artırmaktadır.²

IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu tefsirin birçok yazma nüshası olmakla beraber, bu çalışmada tahkiki Prof. Dr. Bahattin Dartma'ya ait 2019 yılında yayınlanmış olan dört ciltlik halinden istifade edilecektir. Bu çalışmaya öncelikle, genel olarak tefsirin bu tahkiki taranarak başlanacaktır. Daha sonra konularla ilgili doğrudan veya dolaylı olan âyetler tespit edilerek devam edilecektir. Bu âyetler, konuyu daha anlaşılır kılmak adına farklı başlıklar altında ve bir bütün içerisinde sunulmaya çalışılacaktır.

Çalışma, bir giriş, üç bölüm, sonuç ve kaynakçadan oluşacaktır. Girişte müfessiri ve eserleri, özellikle tefsiri metin içerisindeki kendine ait cümlelerden yararlanılarak tanıtılacaktır. Diğer bölümlerdeki yöntem ise konu önce İslam-Hıristiyanlık açısından genel olarak incelenecek, sonra konuyla ilgili âyetler ve peşinden müfessirin yorumları, yer yer görüşü daha net anlaşılın diye kendi cümleleriyle yer yer toplu tercümelemlerle sunulacaktır. Daha sonra

² İki tez üç tanesi makale üzere beş çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar şunlardır: Ahmad Mukhtar Adam, Yusuf b. Hilal es-Safedî ve Kur'an Yorumu, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2021. Murat Yıldız, Ebu'l-Fedâil Yusuf b. Hilal es-Safedî'nin Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr Adlı Tefsirinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2003. Enes Büyük, "Safedî'nin Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri Yöntemine Yaklaşımı", Marife 20/1 (2020), 39- 63. Ahmad Mukhtar Adam, "Yusuf b. Hilal es-Safedî (ö. 696/1296) ve Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr Adlı Tefsirindeki Metodu", Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4/1 (Bahar 2020): 40-63. Enes Büyük, "Klasik Dönemde Kur'an'da Neshi Reddeden Bir Müfessir: Safedî'nin Nesh Teorisine Yaklaşımı", Eskiye 42 (Eylül/September 2020), 881-907.

konuya dair farklı görüşler diğer tefsirlerden çıkarılarak müfessirin tercih ettiği ya da ortaya attığı görüş tespit edilecektir.

V. YUSUF b. HİLAL es-SAFEDÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1. Hayatı

Tam adı Yusuf b. Hilal b. Ebi'l-Berekât Cemâlüd'-Dîn el-Halebî el-Hanefî Ebu'l-Fedâil et-Tabîb es-Safedî'dir. Hayatı hakkında kaynaklarda çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Doğum tarihi de bilinmemektedir. Halep'te doğduğu için Halebî, uzun süre Filistin'in Safed şehrinde yaşadığı için de Safedî nisbesini almıştır. Kendisi, ismindeki Tabîp nisbesinden de anlaşılacağı üzere doktordur.³ Aynı zamanda o edîp, âlim ve fakihdir.⁴ Mutasavvıf olduğuyla ilgili de bir bilgi mevcuttur.⁵ O, kendisini Allah Teâlâ'ya adayan, Ramazan ayında Kahire'deki Camiu'l-Hâkim'de i'tikafa giren,⁶ fakirlere merhamet edip tedavileriyle ilgilenen ve hazırladığı yiyecek ve içeceklerle onları iyileştiren birisidir.⁷ Âyetlere yaptığı yorumlara istinaden onun kuvvetli bir zekâ ve anlayışa sahip olduğu da söylenebilir.⁸

Müellif, tefsirinde çoğu kez kendisinin çok iyi Süryanice ve İbranice bilen birisi olduğundan bahseder. Süryanice ve İbranice bildiğini “Bu Tevrat'ta yazılıdır.”⁹, “İncil'de böyle değildir.”¹⁰ diyerek tahrif edildiklerine¹¹ inanmakla beraber bazen alıntı yaptığı yerlerde üstü kapalı olarak okuyucularına bildirir Bazen de aşağıdaki kısımlarda olduğu gibi açıkça bildirir.

ولقد رأيت في الإنجيل المنسوب إلى يحننا وهو الرابع أن بعض الناس قال لعيسى: يا معلم صالح، فقال له عيسى: ما معناه ليس معلم صالح إلا الله وحده، وإنما قل لي: يا ابن البشر. هذا نصه إلى الآن.

³ Salahaddin Halil b. Aybek es-Safedî, *Kitabü'l-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmet el-Arnâvut-Türkî Mustafa, Dâru İhyai't-Turâs, Beyrût, 2000, XXIX, 164; Salahaddin Halil b. Aybek es-Safedî, *Ayânü'l-Asr ve Avânü'n-nasr*, thk. Dr. Ali Ebu Zeyd, Dr. Nebîl Ebu Aşme, Dr. Muhammed Mev'îd, Dr. Mahmut Salim Muhammed, 1. Baskı, Daru'l-Fikr, Dımaşk, 1998, V, 571; Ebu'l-Adl Zeynuddîn Kasım İbn Kutluboğa, *Tâcu't-terâcim*, thk. Muhammed Hayr Ramazân Yûsuf, 1. Baskı, Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 1992, I, 321; Hayrettin ez-Zirikli, *el-Alâm; Kamus-u Terâcim*, nşr. Darü'l- İlm li'l-Melayîn, 15. Baskı, 2002, VIII, 256; Ahmed İsâ, *Mucemü'l-Etubbâ Zeyli Uyûni'l-Enba fi Tabakati'l-Etubba li-İbn Ebi Usaybia*, 1.Baskı, Matbaatü Fethullah İlyas Nuri ve Evladühü, Mısır, 1942, s.526, Ömer Rıza Kehhale, *Mucemü'l-Müellifîn*, nşr. Mektebetü'l-Müsennâ, Daru İhyai't- Turasi'l-Arabî, Beyrut, XIII, 340; Süleyman Ateş, *İşârî Tefsir Okulu*, A.Ü.İ.F.Y., Ankara, 1974, s.196.

⁴ es-Safedî, *Kitabü'l-Vâfi bi'l-Vefeyât*, XXIX, 164; es-Safedî, *Ayânü'l-Asr ve Avânü'n-nasr*, V, 571; İbn Kutluboğa, *Tâcu't-terâcim*, I, 321, ez-Zirikli, *el-Alâm; Kamus-u Terâcim*, VIII, 256; Kehhale, *Mucemü'l-Müellifîn*, XIII, 340.

⁵ Ateş, *İşârî Tefsir Okulu*, s.196.

⁶ es-Safedî, *Kitabü'l-Vâfi bi'l-Vefeyât*, XXIX, 164; es-Safedî, *Ayânü'l-Asr ve Avânü'n-nasr*, V, 571; Ahmed İsâ, *Mucemü'l-Etubbâ*, s. 526.

⁷ es-Safedî, *Kitabü'l-Vâfi bi'l-Vefeyât*, XXIX, 164; es-Safedî, *Ayânü'l-Asr ve Avânü'n-nasr*, V, 571; es-Zirikli, *el-Alâm; Kamus-u Terâcim*, VIII, 256; Ahmed İsâ, *Mucemü'l-Etubbâ*, s. 526; Kehhale, *Mucemü'l-Müellifîn*, XIII, 340.

⁸ es-Safedî, Salahaddin Halil b. Aybek, *Kitabü'l-Vâfi bi'l-Vefeyât*, XXIX, 164; es-Safedî, Salahaddin Halil b. Aybek, *Ayânü'l-Asr ve Avânü'n-nasr*, V, 571.

⁹ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, thk. Bahattin Dartma, İSAM, İstanbul-Beyrut, 2019, I, 116.

¹⁰ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, III, 535.

¹¹ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 141.

“Dördüncü İncil olan Yuhanna’da şöyle bir diyalog görmüştüm: “İnsanlardan bazıları İsâ’ya “Ya Muallim Salih” dediler. İsâ o nedir dedikten sonra “Muallim Salih olan ancak Allah Teâlâ’dır. Bana Ey İnsanoğlu” deyiniz dedi.”¹²

ولقد تأملت التورا هذا الكلام. والإنجيل باللغة العبرية والسريانية بعد إحكام اللغة وفهم الألفاظ على حقائقها، فلم أجد فيهما أمراً من الله تعالى بالتوجه إلى القدس ولا إلى المشرق. فهم ولوا وجوههم، وصدق الله.

“Dil kaidelerini ve lafızların gerçek manalarını anladıktan sonra Süryanice ve İbranice dillerinde Tevrat ve İncil’i iyice inceledim. Fakat ne İncil’de ne de Tevrat’ta Allah Teâlâ’nın doğuya veya Kudüs’e yönelin şeklinde bir emrini bulamadım.” diyerek açık bir şekilde bu dilleri bildiğini okuyucusuna haber verir.¹³

Tabakat kitaplarında ve yazarın eserinde bildirdiği bu bilgiler dışında müfessirin hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bununla beraber yaşadığı bölge ve dönem hakkında bilgi vermek tefsirini yazarken uyguladığı metod ve ilmî yetkinliğini anlamak adına faydalı olacaktır. Safedî’nin tefsiri yazma serüvenini anlattığı kısımda 665 yılında Şam’da yazmaya başladığı¹⁴ daha sonra Mısır’a gittiğini belirten sözlerine dayanarak Memlüklüler döneminde yaşadığını hatta bu devletin en önemli ilim merkezlerinde bulunduğunu beyan edebiliriz. Aynı zamanda müfessirin ikamet ettiği Safed şehri kendisinin yaşadığı tarihten önce Haçlılar tarafından işgal edilmiş bir yerdir. Sultan I. Baybars’ın Safed şehrini fethetmesinden sonra Memlüklülerin eline geçtiğinde önemli bir kültür merkezi haline gelmiştir. Bununla birlikte bu şehir hahamlıkla ilgili tetkikler için de mühim bir konumda bulunmaktaydı.¹⁵ Aynı şekilde Memlüklüler devletinde sosyal yapı müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudilerden oluşmaktaydı. Her ne kadar Ehl-i kitabın sayısı az da olsa özellikle Kıptî Hıristiyanlar ve 1000 tane kiliseleri mevcuttu.¹⁶ Bu bilgiler ışığında Safedî’nin, İbranice ve Süryanice’yi iyi bilmesinin nedeni daha anlaşılır hale gelmektedir.

Memlüklüler döneminde ilmî duruma baktığımızda İslamî ilimlerin zirveye ulaştığı dönem olduğunu görmekteyiz. Çünkü Moğol istilaları ve Haçlı seferlerinden kaçan âlimler ve Şam’da ilmin zayıf olduğunu söyleyen bazı âlimler o dönemde Memlük devletinin hâkim

¹² es-Safedî, *Keşfü’l-esrâr ve hetkü’l-estâr* I, 347.

¹³ es-Safedî, *Keşfü’l-esrâr ve hetkü’l-estâr*, I, 194.

¹⁴ es-Safedî, *Keşfü’l-esrâr ve hetkü’l-estâr*, IV, 654.

¹⁵ J. H. Kramers, “Safed”, *MEB. İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1966, X, 48-49.

¹⁶ Saîd Abdülfettâh Âşûr, *el-Müctemeü’l-mısrî fi asr selâtini’l-memâlik*, Darü’l-Nehdetü’l-Arabiyye, Kahire, 1992, 47-48.

olduğu Mısır'a sığınmışlardır. Böylece Kahire ve Dımaşk en önemli iki ilim merkezi haline gelmiştir.¹⁷ Memlûklüler döneminde İslamî ilimlerin her alanında özellikle de arapça alanında önemli âlimler yetişmiştir. Kurtubî, Ebu Hayyan, İbn Teymiyye, İbn Kesîr, Suyutî bu dönemin meşhur alimlerindedir. Tefsirle ilgili de rivayet, dirayet ve ahkam türlerinin güzel örnekleri de bu dönemde yazılmıştır.¹⁸

Safedî'nin ölüm yerinin Kahire olduğunda kaynaklar ittifak etmiştir.¹⁹ Ölüm tarihine gelince onunla ilgili kaynaklarda farklı tarihler mevcuttur. Bu tarihler 676/1277²⁰ ve 696/1296'dır.²¹ İlk tarihin doğru olma ihtimalini Safedî'nin tefsirini bitirdiği zaman yazdığı not iptal etmektedir. Şöyle ki Safedî “Temize çekme mübarek Ramazan ayının ortasında Kahire'deki el-Hâkim Camisinde 686 yılında bitmiştir.” diye not düşmüştür. Bu bilgi göz önüne alındığında vefatının bu tarihten sonra olması gerekeceğinden 696/1296 yılı doğrudur denilebilir.

2. Eserleri

Safedî'ye ait kaynaklarda şu iki eserin varlığından söz edilmiştir.

2.1. Urcûze fi'l-hılaflı beyne ebi hanîfe ve'ş-şâfiî

Yukarıda da değindiğimiz üzere kendisinin Hanefî fakihî olmasından dolayı bu eserinin Ebu Hanîfe ve İmam Şâfiî arasındaki fıkhi ihtilafları ele aldığı bir eser olduğu anlaşılmaktadır. Bu eser, tabakat kaynaklarında Safedî'ye atfedilmiştir ancak içeriğine dair hiçbir bilgi verilmemiştir.²²

2.2. Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-Estâr

Bu eser bizim de üzerinde çalıştığımız tahkikli hâli 4 cilt olan ve birçok yazma nüshaları bulunan Safedî'ye ait bir tefsirdir. Yazılma sürecini Safedî, Nas sûresinin sonuna koyduğu

¹⁷ Saîd Abdülfettâh Âşûr, *el-Asru'l-memlûkî fi mısır ve'ş-şam*, 2. basım, Darü'l-Nehdetü'l-Arabiyye, Kahire, 1976, 342-343.

¹⁸ İsmail Yiğit, “Memlûkler”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004, XXIX, 94-95.

¹⁹ es-Safedî, *Kitabü'l-vâfi bi'l-vefeyât*, XXIX, 164; es-Safedî, *Ayânü'l-asr ve avânü'n-nasr*, V, 572; İbn Kutluboğa, *Tâcu't-terâcim*, I, 321; es-Zirikli, *el-Alâm*; *Kamus-u terâcim*, VIII, 256; Ahmed İsâ, *Mucemü'l-etubbâ*, s. 526; Kehhale, *Mucemü'l-müellifîn*, XIII, 340.

²⁰ İbn Kutluboğa, *Tâcu't-terâcim*, I, 321.

²¹ es-Safedî, *Kitabü'l-vâfi bi'l-vefeyât*, XXIX, 164; es-Safedî, *Ayânü'l-asr ve avânü'n-nasr*, V, 572; es-Zirikli, *el-Alâm*; *Kamus-u terâcim*, VIII, 256; Ahmed İsâ, *Mucemü'l-etubbâ*, s. 526; Kehhale, *Mucemü'l-müellifîn*, XIII, 340.

²² es-Safedî, *Kitabü'l-vâfi bi'l-vefeyât*, XXIX, 164; es-Safedî, *Ayânü'l-asr ve avânü'n-nasr*, V, 572; İbn Kutluboğa, *Tâcu't-terâcim*, I, 321, ez-Zirikli, *el-Alâm*; *Kamus-u terâcim*, VIII, 256; Ahmed İsâ, *Mucemü'l-etubbâ*, s. 526; Kehhale, *Mucemü'l-müellifîn*, XIII, 340.

“Tefsir’i okuyanlara vasiyet” başlığı altında şöyle açıklamıştır: “Bu kitabı Şam’da 665 senesinde derlemeye başladım. 669 senesinde bir nüshasını tamamladım. Bana müşkül gelen şeyleri ve incelemelerimi bu nüshada bir araya getirdim. 673 yılının sonuna kadar bu nüshada incelemelerimi ve değişikliklerimi yaptım. Daha sonra Mısır’a gittim orada gerekli düzeltmeleri, ekleme ve çıkarmaları yaptım. Elliden fazla tefsir kitabından yoğun mütalaalardan sonra problemleri çözmeye çalıştım. Kahire’deki Fazılıyye Medresesinde 36 tefsir kitabı ve Muhît diye bilinen tefsiri de 75 cilt olarak gördüm. Bu kitaplarda bana müşkül gelen her şeyi çözdüm. Gücümün yettiği ölçüde bu araştırmanın hakkını verdim. Bu 676 senesinin sonuydu. Gece gündüz her durumda ve her yerde sadece okuyor ve düşünüyordum. Eğer bundan başka bir şey isteseydim de buna gücüm yetmezdi. Bu hâl bahsi geçen sürenin tamamındaydı. Kitabı yedi yılda yedi kez yeniden yazdım. Her defasında Allah Teâlâ’nın fazlından kalbime açılanları, tefsir kitaplarında bulduklarına ve âlimlerden işittiklerime ekleyerek yazıyordum. Ölümün yaklaştığını anladığım için temize çekmem gerekiyordu. Çünkü sağlığımın ne olacağından emin değildim. Ölümün, yazdıklarımı temize çekmemi engellemesinden korktuğumdan dolayı bu şekilde temize çekmeye başladım. İstihare de yaptım. Temize çekme mübarek Ramazan ayının ortasında Kahire’deki el-Hâkim Camisinde 686 yılında bitmiştir.”²³

Yani eserin yazılma süreci 21 yılı bulmuş ve yazar bu tefsiri titiz bir çalışma sonucu ortaya koymuştur.

Tefsirini nasıl yazdığını ise Safedî’nin mukaddime ve hatime bölümünde verdiği bilgilerden yola çıkarak toplu hâlde sunacağız. Ona göre önceki tefsirler, fazlasıyla dil ve gramer kurallarını içermektedir. Allah Teâlâ, kitabını kendisine tamamen açmış o ise bunları özet şeklinde vermiştir. Bunu ise hevâdan soyutlanmış, görüş sahibi âlimlerin düşüncelerini taklitten kaçınan bir akılla gerçekleştirerek Arapçadaki garip manalara, veciz lafızlarla ve tevilin en güzeline değinerek yaptığını söylemiştir. Zaman ve zihinlerin değişmesiyle yapılan tefsirde artma ve eksilmenin gerekeceğini, zihinlerin değişmesinin de ihtilafa sebep olacağını belirtmiştir. Bundan dolayı tefsiri okuyup eleştiren kişinin dilin gerektirdiği yorumların dışında eğer başka bir yorum görürse bunun boş olduğunu bilmesi gerektiğini belirtmiştir. Aynı şekilde manaları izah etmek için yapılan ancak sahih akla aykırı yapılmış bir yoruma da rastlarsa onun da yanlışlıktan ibaret olduğuna dikkat çekmiştir. Tahkiki mümkün olan hiçbir şey de kimseyi taklit etmediğini, ilmi sadece ehline emanet edeceğini ve ilim öğretiminde de sadece

²³ es-Safedî, *Keşfü’l-esrâr ve hetkü’l-estâr*, IV, 654.

Allah Teâlâ'nın rızasını gözeteceğine de ayrıca değinmiştir.²⁴ Bir hüküm veya mana açıkladığında eğer akli ise aklî olanın en güzeli eğer vücudî ise vücudî²⁵ olanın en güzeliyle eğer ikisi beraberse ikisinin en güzeliyle açıkladığını da vurgulamıştır. Kelimenin manasının en güzelini verdiğini bunu yaparken de hiç kimseyi taklit etmesine gerek olmadığını çünkü “Mananın en güzeli, yanında olandır.” görüşünden hareketle en güzelini Kur'an'dan arayıp çıkarmış olduğunu söyler. Aynı şekilde öncekilerin tefsir hususunda söylenecek her şeyi söylemelerine rağmen Allah Teâlâ'nın bazı kullarının kalbine hakiki manaların açıldığını, bu kimselerden birisinin de kendisi olduğunu düşündüğü için elinden geldiğince bunu tefsirine yansıttığını vurgular. Ve bazen bir manayı tek bir yerde delilleriyle zikrettiğini, eğer başka âyette zikredildiği görülmezse benzer âyetlere bakılmasının gerektiğine değinir. “Allah Teâlâ'nın kitabında rey olmaz.” görüşünden dolayı hiçbir âyette rey ile tefsir yapmadığını kıyasın da kıyas edene bağlı olmasından ve hakkın bir olmasından dolayı kıyasta da bulunmadığını beyan eder. Mana verirken mutabıkını veya lazımlarını vermeye gayret ettiğinden garip kelimeleri Arap diline, ince manaları manası çok olan âyetlere ve müteşabih âyetleri de muhkemlere göre yani Kur'an'ı Kur'an'la tefsir ettiğini özellikle vurgular. Bunun sebebi olarak da Kur'an'da eksik bulmadığını bu yüzden tamamlaması gerekmediğini gösterir. Kendinden öncekilerin yazdıklarını çok okuduğunu ancak kesinlikle taklit etmediğini, sadece aklın kabul etmeyeceği görüşler²⁶ gibi çok az şey naklettiğini belirtmiştir. Bu yüzden müellif kendisinin de hatadan korunmuş olmadığını öne sürerek taklit edilmesini kesinlikle istememektedir. Ancak kendisinin de bazı görüşleri olduğunu ve güzel görüşleri olanlardan da o görüşleri aldığını bu yüzden de eğer takva ile ve Allah Teâlâ'da nasip ederse bu tefsiri okuduğunda okuyanın hak ile batılı ayırabileceğini hatırlatır.²⁷

Hatime bölümüne gelindiğinde müfessir “Allah'u a'lem, bunu iyi anla, dur ve düşün” gibi tefsirde kullandığı ifadeleri niçin kullandığını açıklamaktadır. Okuyucuya benzer birçok şeyin kapısını açtığını çünkü Kur'an'ın acayıplıklarının bitmeyeceğini belirtir. Âyetlerin genel olarak şer'i manaları üzerinde durduğunu felsefi manalarına çok az girdiğini, filozofların sözlerini ise Kur'an'la nakzettiğini, tasavvufla ilgili de faydalı bazı bölümler verdiğini eğer okuyucu anlamazsa onu bilenine bırakması gerektiğini de bildirir. Birçok meseleyi de

²⁴ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 29-30.

²⁵ Kanaatimize göre Safedî'nin aklî ve vücudî hüküm diye yaptığı ayırımla ifade ettiği fıkhîtaki nazarî ve amelî hükümler olabilir. Aklî ile nazarî (gerçekte var olmayan faraz konular hakkındaki verilen hüküm) olanı, vücudî olanla da amelî (gerçekte var olan için verilen hüküm) olanı kastetmiş olabilir.

²⁶ Zannımızca müfessir bu sözüyle tefsirlerde geçen İsrailiyat türü haberlerden bazılarını zikrettiğini kastetmektedir.

²⁷ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 34-37.

okuyucuya bıraktığını, ancak okuyucunun içtihat yoluna girdiğinde öğreneceğine dikkat çeker. Çünkü her şeyi söylemeye gücünün yetmeyeceğini itiraf eder. Ve son olarak ısrarla hiç kimseye kendisini taklit etmemesini söyler ve “Ben mukallidin günahından uzağım.” diyerek genel olarak tefsir yönteminin izahını bitirir.²⁸

Tefsirin özellikleri sadece onun yukarıda saydıklarıyla sınırlı değildir. O bazen kıraat farklılıklarını göstermiş,²⁹ bazen âyetler arası münasebete değinmiş,³⁰ bazen i’rab yapmış³¹ bazen de şiirle istişhâdda bulunmuştur.³² Tefsirinin en dikkat çekici özelliği ise kısas, miras gibi konuları tablolarla³³ anlatmasıdır.³⁴

²⁸ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, IV, 651-652.

²⁹ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, IV, 50-51.

³⁰ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 203.

³¹ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 117.

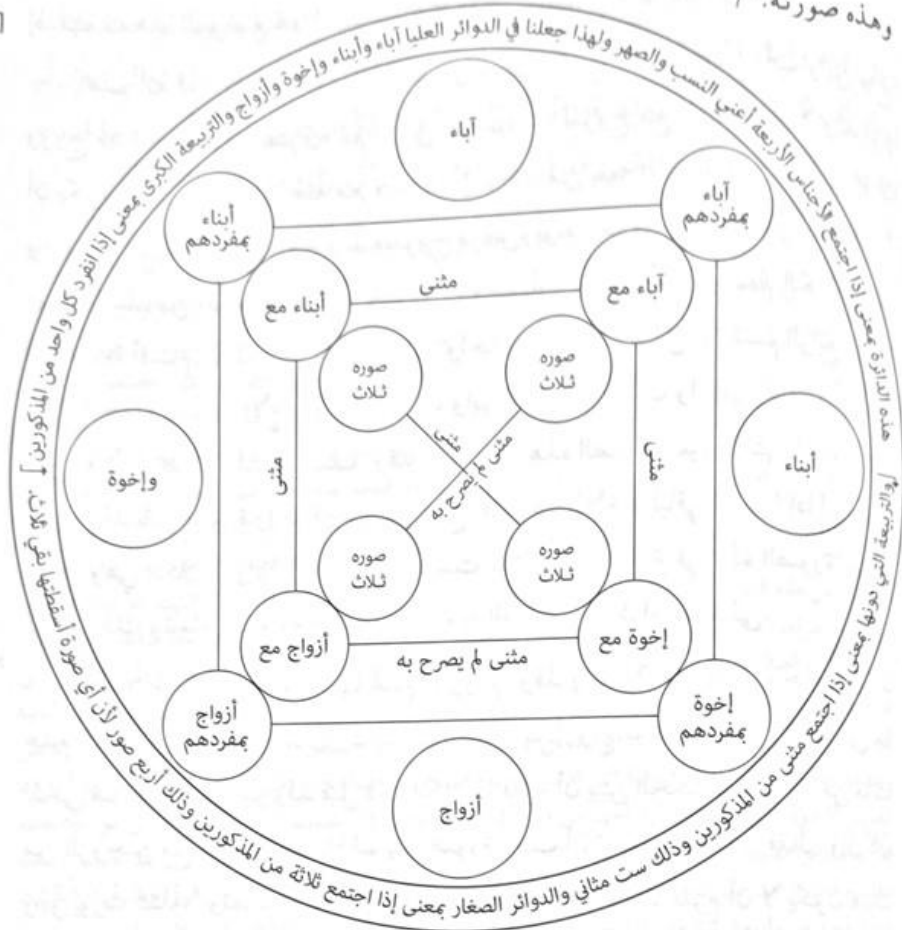
³² es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, IV, 478.

³³ Safedî'nin tefsirinde kullandığı tablolar Şekil 1 ve Şekil 2 de gösterilmiştir.

³⁴ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 213, 443.

وها أنا قد وضعت لك شكلا، هو برهان على حصر عدد الألواح وأقسامها وهو ما سميت له مُرَبِّعٌ اثني عشر في اثني عشر في الصحيفة الآتية بصورته إن شاء الله تعالى.^١ وهذه صورته:^٢

[٩٦٦]

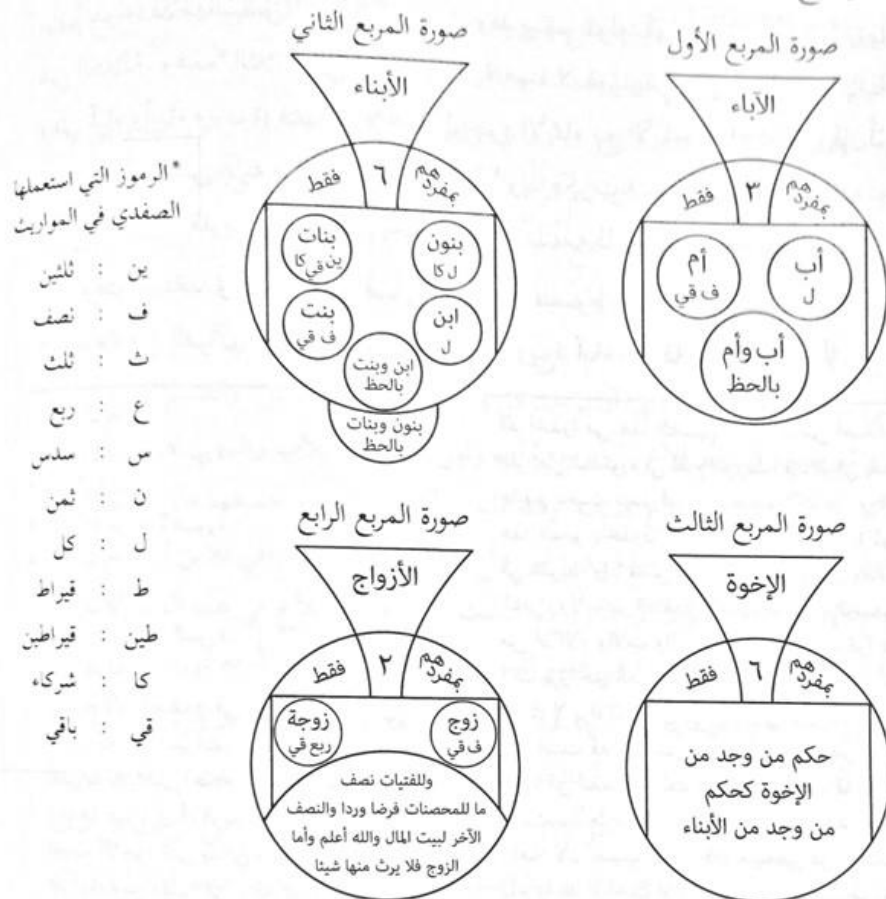

فنتقول: إن من البين أن الفرديات أربع والثنائيات ست، لأن الخطّ الأيمن صورة، والأيسر صورة، والأعلى صورة، والأسفل صورة، والقطران صورتان. ومن البين أن الثلاثيات أربع، لأنك متى أسقطت واحدة من الأربع بقي ثلاث. ومن البين أن الرباعية واحدة. ومن أعجب العجائب أنه لم يصرح الكتاب إلا بأربع مفردات وأربع مركبات، فكأنها أمزجة الموجودات البسائط والمركبات. وقد اختصرت لك الفرض لتفهمه في ذكر واحد من كل نسب أو صهر. فإذا فهمته فهمت الأقسام الباقية من ذلك النسب أو الصهر،

^٢ ر - وهذه صورته.

^١ ك - في الصحيفة الآتية بصورته إن شاء الله تعالى.

وهو لوح واحد، عدد صورته ١٧*:

[٩٧و] / بيان الباقي من الأزواج يرُدُّ على مَنْ وُجد من زوج أو زوجة إذا لم يكن للميت أحد من الأنساب. وهذا حكم الصهر إذا وجد وحده دون نسب قد يكون معه، لأن النسب يرُدُّ الباقي عليه مع وجود الصهر ولا يرُدُّ على الصهر مع وجود أحد من الأنساب، فلا يكون لبيت المال شيء إلا أن لم يكن للميت أحد لا من نسب ولا من صهر. فافهم هذا بعد حكم الفتيات في جميع المواضع. وهذا الحكم مستتبَّط^٢ من عدة أماكن في القرآن، فمن ذلك قوله تعالى: وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ، أي في الميراث وإن كان الكلام مطلقا. فلما وُجد النسب كان أولى من الصهر في نسبه إلى رَجَم الميت

١ أي بان لم يكن.

٢ ر: ينسبط.

BİRİNCİ BÖLÜM

YUSUF b. HİLAL es-SAFEDÎ'NİN TEFSİRİNDE HZ. MERYEM

1.1. İmran Ailesi

İmran kelimesinin aslının hangi dile ait olduğuyla ilgili farklı görüşler mevcuttur. Bir görüşe göre İbranice “Amram” kökünden gelirken başka bir görüşe göre de Süryaniceden gelmektedir. Aynı zamanda Arapça “amr” kökünden türemiş olup Arabistan’da da kullanıldığını belirtenler de vardır. Ancak Jeffery’e göre, Hz. Meryem’in babasının adı olduğundan İbrani menşeli olması daha isâbetlidir.³⁵ Tevrat’ta İmran (Amram) Hz. Mûsâ, Hz. Hârûn ve kız kardeşleri Meryem’in (Miriam/Miryâm) babasıdır. Hz. İsâ’nın annesi olan Meryem’le bir alâkası yoktur. Amram Ya’kûb’un torunu, Kohat’ın oğludur. Hıristiyanlara gelince Meryem’in babasının ismi Ahd-i Cedîd de zikredilmemekte, apokrif kabul edilen İncillerden Prothevangelium’da ise ismi Yoakim (Joachim) olarak geçmektedir.³⁶

İncil’de Hz. İsâ’ya dair “Rab Allah Teâlâ ona (İsâ) babası Dâvûd’un tahtını verecek” (Luka, 1/32) pasajı bulunmaktadır. Dolaylı olarak Hz. Meryem’in ve ailesinin soyunun Davud (a.s.)’a dayandığı ifade edilmiş olmaktadır. Aynı şekilde Hz. İsâ’nın insanî tarafının Hz. Davud’a dayandığına Pavlus’da işaret etmektedir.³⁷

Kur’ân’ı Kerim’de bu aileye dair şöyle buyurulmaktadır:

“Allah Teâlâ Adem’i, Nuh’u, İbrahim ailesini ve İmran ailesini seçip âlemlere üstün kıldı.”³⁸

İmran kelimesi sadece bu âyette değil aynı şekilde Âl-i İmran sûresinin 35. âyeti ve Tahrîm sûresinin 12. âyetinde de geçmektedir. Ne var ki bu iki âyette İslam âlimleri Hz. Meryem’in babası olduğunda âyette açıkça ifade edilmesinden ötürü ittifak etseler de Âl-i İmran sûresi 33. âyette kastedilenin kimliğinde ihtilaf etmişlerdir. Bazılarına göre bu âyette bahsedilen kişi, Hz. Musa ve Hz. Harun’un babası olup soyu Hz. Ya’kûb’a dayanan İmran’dır. Bazılarına göre de soyu Hz. Süleyman’a dayanan Hz. Meryem’in babası İmran’dır.³⁹

³⁵Arthur Jeffery, *The Foreign Vocabulary of The Qur’ân*, Oriental Institute Baroda, India, 1938, s. 217.

³⁶Ömer Faruk Harman, “İmran”, *DİA*, XXII, 232.

³⁷Ömer Faruk Harman, “Meryem”, *DİA*, XXIX, 236.

³⁸Âl-i İmran 3/33. Bu tezin yazımında âyet meallerinde Diyanetin Kur’ân yolu isimli mealinden, kuran.diyaret.gov.tr sitesinden yararlanılmıştır.

³⁹Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed el-Berdunî, İbrahim el- ‘Itfiyyîş, 2. Basım, Dâru’l-Kütübi’l-Mısriyye, Kahire, 1964, IX, 63.

Âl-i İmran 33-35. âyet-i kerimeler ve Safedî 'nin yaptığı yorumlar şöyledir:

“Allah Teâlâ, birbirinden gelme nesiller olarak Âdem'i, Nûh'u, İbrâhim ailesini ve İmrân ailesini seçip âlemlere (bütün yaratılmışlara) üstün kıldı. Allah Teâlâ hakkıyla işitmekte ve bilmektedir. Bir zamanlar İmrân'ın karısı şöyle demişti: “Rabbim! Karnımdakini kayıtsız şartsız sana adadım, benden kabul buyur; kuşkusuz sensin her şeyi işiten, her şeyi bilen.”

Istıfa kelimesi safvet (duruluk) kökünden alınmıştır. İftiâl babından bir kelime olup manası kendisi için duru bırakmak, seçmektir. Bu tıpkı bir kişinin suyu bulanıklıklardan, pisliklerden arındırdığı zaman “Ben onu arındırdım, temizledim.” demesi gibidir. İmran'ın hanımına gelince o Meryem'in annesi, Meryem ise İmran'ın kızı, İsâ (aleyhisselam)'nın annesidir. Meryem, Musa b. İmran'ın kız kardeşi değildir. Âyetin “Birbirinden gelme nesiller” kısmından, bu zürriyetten aynı şekilde Allah Teâlâ'nın seçtiği bir kişinin var olduğunu öğreniyoruz. O kişiyle de kastedilenin âyetin devamında “Bir zamanlar İmrân'ın karısı şöyle demişti: “Rabbim! Karnımdakini kayıtsız şartsız sana adadım.” buyurulmasından dolayı Hz. İsâ (aleyhisselam)'nın dedesi olduğunu anlıyoruz. Musa b. İmran'a gelince onun soyu İbrahim (aleyhisselam)'e dayanır. Seçilmeyle ilgili de Safedî seçilenlerin kendi dünyaları için seçildiğini kendisinden önceki âlemde olmasının faydalı olmadığını, bilakis bir sonraki kişi gelinceye kadar kendisi ve sonrakiler için seçilmesinin faydası olduğunu zikreder. Bununla beraber Peygamberimizin(aleyhisselam) son peygamber olduğunu vurgulayarak, bi'set için kendi döneminden kıyamete kadar seçildiğini beyan etmiştir.⁴⁰

Bu açıklamalarından görülüyor ki yukarıda beyan ettiğimiz Âl-i İmran 33. âyetteki İmran'ın kim olduğuna ilişkin tartışmaları yaptığı izahla kendince izale eden Safedî'ye göre üç âyette de kastedilen kesin ve net bir şekilde Hz. Meryem'in babası olan İmran'dır. Hz. Musa ve Hz. Harun'un babası olan İmran kastedilmemiştir.

Ancak her ne kadar bu âyetlerde kastedilenin Hz. Meryem'in babası olduğunu söylese de A'râf sûresi 150. âyetin⁴¹ tefsirinde Hz. Musa ve Hz. Harun'un kardeşleri olarak geçen Hz. Meryem'den başka bir Meryem'in de babası olan İmran'ın varlığından o da bahsetmiştir. Hatta Tevrat'ta da yazılı olduğunu belirtip oraya da atıfta bulunmuştur.⁴²

⁴⁰ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 337-338.

⁴¹ “Mûsâ kızgın ve üzgün olarak kavmine dönünce, “Benden sonra arkamdan ne kötü işler yapmışsınız! Rabbimizin emrini (beklemeyip) acele mi ettiniz?” dedi. Tevrat levhalarını yere attı ve kardeşinin başını tutup kendine doğru çekmeye başladı. Hârûn, “Ey anam oğlu! Senin bu kavmin beni cidden zayıf gördüler; neredeyse beni öldüreceklerdi! Sen de şimdi düşmanları bana güldürme ve beni zalim kavimle bir tutma!” dedi.”

⁴² es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, II, 217.

1.2. Hz. Meryem'in Doğumu ve Mabede Adanması

Hz. Meryem'in doğum tarihi bilinmemektedir. İbranice'de Meryem ismi Miryam (Miriam)'dır ve Eski Ahit'te bu isim sadece Hz. Musa'nın kız kardeşi için kullanılmıştır. Yeni Ahit'te ise bu isim Mariam şeklinde geçmekte olup hem Hz. Musa'nın kız kardeşi hem de Hz. Meryem için kullanılmaktadır. İsmi manası, Mar-yam şeklinde birleşik bir kelime olduğunu kabul edenler ve etmeyenlere göre değiştiğinden ihtilafıdır. Ancak genel kabule göre aslı İbranice olup Arapça'ya Süryanice'den geçmiştir.⁴³ Manası “İbadet eden” demek olup, bu isim Hz. Meryem'e annesi tarafından verilmiştir. Kur'ân'da adı zikredilerek bahsedilen tek kadındır ve ismi 34 defa geçmektedir. Hatta On dokuzuncu sûre onun adını taşır.⁴⁴ Safedî bu yerlerin hiç birisinde Hz. Meryem'in ismine dair bilgi vermemiştir.

Bu genel girişten sonra konuyla ilgili âyet-i kerimeler ve Safedî'nin yorumları aşağıda verilecektir:

Bir zamanlar İmrân'ın karısı şöyle demişti: “Rabbim! Karnımdakini kayıtsız şartsız sana adadım, benden kabul buyur; kuşkusuz sensin her şeyi işiten, her şeyi bilen.”⁴⁵

Âyette geçen “hurran” kelimesinden maksat, senin “Kölemi hürleştirdim.” yani onu hür kıldım, azat ettim demendir şeklinde bir açıklama yapılarak bu âyette herhangi bir bilgi verilmemiştir.⁴⁶

Onu doğurunca dedi ki: “Rabbim! Onu kız doğurdum. -Oysa Allah Teâlâ onun ne doğurduğunu daha iyi bilmektedir -erkek de kız gibi değildir. Ben onun adını Meryem koydum, işte ben onu ve soyunu kovulmuş şeytana karşı senin korumana bırakıyorum.”⁴⁷

Hz. Meryem'in annesinin doğurduktan sonra söylediği “Rabbim! Onu kız doğurdum.” şeklindeki bu söz, ona göre mabede adağa uygun olanın erkek olduğunu düşündüğünü göstermektedir. Bu yüzden o, bu sözüyle Hz. Meryem'in kız olmasını küçümsediğini kastetmek istemiştir. Ancak Allah Teâlâ “Oysa Allah Teâlâ onun ne doğurduğunu daha iyi bilmektedir.” buyruğuyla onun doğurduğunu tazim ettiğini haber vermiştir. Bu tıpkı senin “Allah Teâlâ olup biteni bilir.” diyerek vasıflarından dolayı Allah Teâlâ'yı tazim ettiğini yani yücelttiğini kastetmen gibidir. Nitekim sen aynı şekilde “Allah Teâlâ'dan başka kimse onun yüceliğini bilmez.” diyerek üstünlüğüne işaret edersin. “Erkek kız gibi değildir.” sözü yerine de “Kız

⁴³ Harman, “Meryem”, *DİA*, XXIX, 236.

⁴⁴ “Meryem”, *Temel İslam Ansiklopedisi*, ed. Tuncay Başoğlu, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları – İSAM Yayınları, Ankara, 2020, V, 459.

⁴⁵ Âl-i İmran 3/35.

⁴⁶ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 337.

⁴⁷ Âl-i İmran 3/36.

erkek gibi değildir.” demeyerek misâl “Zeyd aslan gibi değildir.” sözündeki gibi Zeyd’den nefyettiği şeyle aslanı tazim etmeyi kastettiği gibi burada da Hz. Meryem’in kız oluşunu tazim için böyle buyurulmuştur. Ve bu söz annesinin değil Allah Teala’nın sözüdür. Bu sözlerin hepsi Hz. Meryem’i ta’zim için olup adak için kabul olunan bir erkekle, Hz. Meryem’in annesinin doğurduğu kızın bir olmaması kastedilmektedir. Aynı zamanda bu Allah Teâlâ’nın ilmiyle ilişkilendirildiğinde işlerinin büyüklüğünü gösterir.⁴⁸

Bu noktada tefsirlerde “Erkek kız gibi değildir.” sözüyle ilgili bulunan iki görüşü zikretmek faydalı olacaktır. Zira Safedî, bu sözün Allah Teâlâ’ya ait olduğunu söylese de herhangi bir delil getirerek sözünü izah etmemiştir.

İlk görüş sahipleri “والله أعلم بما وضعت” “Oysa Allah Teâlâ onun ne doğurduğunu daha iyi bilmektedir.” kısmındaki “وضعت” doğurma fiilinin okunuşunu esas alarak bu sözün Allah Teâlâ tarafından Hz. Meryem’i ta’zim için geldiğini söylemişlerdir. Çünkü Hz. Meryem’in annesi “Onu kız doğurdum.” derken erkek beklediğini ancak kız görünce de umudunun boşa çıktığını ifade etmiştir. Allah Teâlâ’da ona cevap mahiyetinde beklediğinden bunun daha hayırlı olduğunu bildirmek için böyle buyurmuştur. Bu sözlerine delil olarak kelimenin sonunun esreli “وضعت” “Senin doğurduğun” şeklindeki okunuşunu getirmişlerdir.⁴⁹

İkinci görüşe göre ise “Oysa Allah Teâlâ onun ne doğurduğunu daha iyi bilmektedir. Erkek de kız gibi değildir.” sözleri arasında takdim-tehir yani öne alma-sona bırakma vardır. Araya Allah Teâlâ’nın “Oysa Allah Teâlâ onun ne doğurduğunu daha iyi bilmektedir.” buyruğu girmiştir derler ve “Erkek kız gibi değildir.” sözünün Hz. Meryem’in annesine ait olduğunu öne sürerler. O zaman âyetin toplu manası “Ben onu kız doğurdum. Erkek de kız gibi değildir.” şeklinde olup Hz. Meryem’in annesinin üzüntüsünü beyan ettiği anlamını taşır.⁵⁰

Bunun üzerine rabbi ona hüsnükabul gösterdi ve onu güzel bir (bitki) şekilde yetiştirdi. Zekeriya’yı da onun bakımı ile görevlendirdi. Zekeriya onun bulunduğu yere, mabetteki odaya her girdiğinde yanında (yeni) bir rızık bulur ve “Ey Meryem! Bu sana nereden?” diye sorar, o da “Allah Teâlâ tarafından” cevabını verirdi. Kuşkusuz Allah Teâlâ dilediğine sayısız rızık verir.⁵¹

⁴⁸ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 338.

⁴⁹ Ebül-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Ahmed Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an hâkâiki ğavâmizi t-tenzîl ve ‘uyûni l-ekâvîl fi vüçûhi t-te’vîl*, Thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavviz, Mektebetü'l-ubeykân, Riyâd, 1998, I, 550-551.

⁵⁰ Ebû Ca’fer Ahmed b. Muhammed en-Nehhas, *Meâni l-Kur’âni l-Kerîm*, Thk. Muhammed Alî es-Sâbûnî, Merkezü İhyâi t-Türâsi l-İslâmî, Mekke, 1988, 387.

⁵¹ Âl-i İmran 3/37.

Bu ayetin açıklamasına “فَتَقَبَّلَهَا” kelimesinin “tefe’ul” manasında olmadığını beyan ederek başlanmıştır. Çünkü bu manada kullanılırsa “tekellüf” manasına gelir ki o da “zorla bir işi yapmak” anlamındadır. Ancak bu fiil, kesin bilgi oluşturma manasındaki “teyaggane” fiili gibi olup “kesin kabul etti” manasındadır denilerek ayetin tefsiri bitirilmiştir.⁵²

Safedî’nin bu açıklaması öz bir anlatıma sahip olduğundan anlaşılır değildir. *Tefsîru’l-Kebîr*’de bu durum daha net ortaya konmuştur. O açıklama şöyledir:

“تَقَبَّلَ” fiilinin kökü kabul etme manasına gelmekle beraber, bu kabul etme mizaca aykırı olarak bir tekellüf ve zora girmek anlamındadır. Ancak peşinden meful mutlak olarak gelen “قبول” masdarı mizaca uygun ve herhangi bir zorluk olmadan kabul etme manasında anlaşılmasını sağlar.⁵³

İşte bu noktayı Safedî, kabul etmede zorlanma olup-olmamasına bağlı yorumlamayıp, kesin kabul etme anlamına geldiği yönünde tefsir etmiştir. Bir de “فَتَقَبَّلَهَا” fiiliyle ilgili “استقبلها” onu karşıladı (işin baştan önünün alınması) manasında olabileceği ve Arap dilinde bunun yaygın olduğu görüşü vardır.⁵⁴ Bu durumda da müfessirlerimiz âyeti, Allah Teâlâ’nın Hz. Meryem’i kız olmasına, (o devirde mescide erkek çocukları adanırdı) yaşının küçük ve kilisenin hizmetine gücünün yetememesine rağmen kabul ettiği manasında tefsir etmişlerdir.⁵⁵

Safedî’ye göre âyette “Hüsnükabul” ile kabul etti sözü yerine “Bir kabulle kabul etti.” “قبول قبولاً” şeklinde buyurulmamıştır. Bu sözünün manasına gelince “Onu gören her bir kişi nezdinde kabul gördü.” şeklindedir. Ve bu kabul, hüsnükabul idi. Kabul bir de saba demektir ki o batıdan esen rüzgardır. Safedî “Onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi.” buyruğundaki bitki gibi büyütmekten kastın büyüdüğü sürenin hızlı olması şeklinde izah etmiştir. Daha sonra ise İmran vefat etmiş⁵⁶ Hz. Meryem ve annesi kalmıştır. Hz. Zekeriya, onun kefilisi yani sorumluluğunu üstlenen kişidir. Âyetteki Zekeriya’nın mihraba girmesi ifadesi ise Hz. Meryem’in Allah Teâlâ’ya ibadet için itikafa giren kimse gibi mihrapta ikamet ettiğini gösterir. “Yanında (yeni) bir rızık bulur.” buyruğundaki rızık kelimesine gelince Safedî bunu, Allah Teâlâ’nın kulunu rızıklandığı şeye yönelik genel bir isim olarak yorumlamıştır. Yani Safedî’ye göre rızık

⁵² es-Safedî, *Keşfü’l-esrâr ve hetkü’l-estâr*, I, 338.

⁵³ Muhammed b. ‘Ömer b. el-Huseyn b. el-Hasan b. ‘Ali el-Kureşî el-Bekrî Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, Daru İhyai’t- Turasi’l-Arabî, Beyrut, 1999, VIII, 205.

⁵⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an hâkâiki ğavâmizi’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvil fi vücûhi’t-te’vil*, I, 553.

⁵⁵ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, VIII, 206.

⁵⁶ Bunu neye dayanarak söylediğini müfessir açıklamamıştır. Detaylı bilgi için bkz. “Meryem”, *Temel İslam Ansiklopedisi*, ed. Tuncay Başoğlu, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları – İSÂM Yayınları, Ankara, 2019, V, 459.

kelimesiyle bu âyette, yenilen şey kastedilmiştir. Ancak burada arzuya göre olan cennet yemekleri ve meyvelerine işaret ederek herhangi bir tayinde bulunulmamıştır. Âyetin devamındaki Hz. Meryem'in "Allah Teâlâ dilediğini hesapsız rızıklandırır." kısmı ve "her girdiğinde" kısmından da anlıyoruz ki o rızıklar hem çok hem de daima bulunuyordu şeklinde âyeti tefsir etmiştir.⁵⁷

1.3. Hz. Zekeriya'nın Hz. Meryem'in Yetişmesini Üstlenmesi

Hz. Meryem mabede bırakıldıktan sonra onun kim tarafından kollanacağı konusu âlimler tarafından tartışma sebebi olmuştur. Bu olayı Kur'ân'ı Kerim bize şöyle haber veriyor:

Bunlar sana vahiy yoluyla bildirmekte olduğumuz gayb haberlerindedir. İçlerinden hangisi Meryem'i himayesine alacak diye kura çekmek üzere kalemlerini atarlarken sen onların yanında değildin; onlar tartışırken de sen yanlarında değildin.⁵⁸

Safedî âyetteki "kalemlerini atarlarken" ifadesiyle kur'a çekmenin kastedildiği ve bunun peygamberlerin adeti olduğu beyanında bulunmuştur. Delil olarak da Yunus (aleyhisselam) kıssasını⁵⁹ zikretmiştir. Fal okları atmalarından kasıt ise onların Hz. Meryem'in bakımını üstlenmek için ok atmaları ve kur'a çekmeleridir. Âyetin devamındaki "İçlerinden hangisi Meryem'i himayesine alacak." kısmı da kur'a için kalem attıklarının delilidir. Kalem zikretmekle de Allah Teâlâ, bu kavmin arasında Tevrat'ı ve başka kitapları yazan kalem sahibi âlimler olduğuna işaret etmiştir. Yani onlar sıradan halk değillerdi. Ve onların hepsi kalemini atıp daha sonra yine Hz. Meryem'in kefaleti için tartışmaya girdiler bundan dolayı da Allah Teâlâ tekraren "Sen onların ne atarken ne de sonrasında yanında değildin." buyurdu.⁶⁰

Müfessirimiz bu âyetin tefsirinde yalnızca ve fazlasıyla kur'a çekme olayına değinmiş olup başka herhangi bir konuya değinmemiştir.

1.4. Hz. Meryem'in Seçilmişliği ve Hz. İsa ile Müjdelenmesi

Hz. Meryem'in seçilmesi ile ilgili Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

Melekler şöyle demişti: "Ey Meryem! Allah Teâlâ seni seçti, seni tertemiz kıldı ve seni bütün dünyadaki kadınlara üstün eyledi."⁶¹

⁵⁷ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 338-339.

⁵⁸ Âl-i İmran 3/44.

⁵⁹ وَإِنَّ يُوسُفَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ. Kuşkusuz Yûnus da elçilerimizdendi. Vaktiyle o, yüklü bir tekneyle ülkesinden kaçmıştı. Kur'aya girdi ve kaybedenlerden oldu. Yunus, 37/139-141.

⁶⁰ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 341.

⁶¹ Âl-i İmran 3/42.

Safedî bu âyetin Âl-i İmran sûresi 35. âyete⁶² atıf olduğunu söyleyip bu seçilmenin, Hz. İâ doğmadan hatta hamile kalmadan önce olduğunu çünkü seçilmenin aslında Hz. Meryem'in zatıyla ilgili olup başkası yani Hz. İâ ile bir alakası olmadığını beyan etmiştir. "Seni tertemiz kıldı." kısmını ise Allah Teâlâ'nın, Hz. Meryem'i cinsi münasebetten, hayız ve şirk gibi necis kılan şeylerden temizlemesi manasında yorumlamıştır. "Müşrikler necistir." deyip şirkin necaset oluşuna ise Tevbe sûresi 9. âyetini⁶³ delil getirmiştir.⁶⁴ Safedî son olarak da âyette Hz. Meryem'in seçilmiş olduğuna dair "seçme" fiilinin iki kez tekrarlanmasının aynı konuyla ilgili olduğu görüşünü serdetmiştir.⁶⁵ Bunun da bazı dünya kadınlarına karşı seçilmek olduğunu belirtir.⁶⁶

Müfessirin cinsi münasebet ve hayızdan Allah Teâlâ'nın, Hz. Meryem'i temizlediği yönündeki görüşü İbn Abbas'a aittir. Şirk ve küfürden temizlediği görüşü ise Hasen ve Mücahid'e ait bir görüştür.⁶⁷ Allah Teâlâ'nın onu fuhuş yani kötü fiillerden⁶⁸ ve Yahudilerin atacağı fuhuş yaptığına dair iddiadan temizlediğine dair bir görüş daha vardır.⁶⁹ Bu noktada hayız ve cinsi münasebetin bir pislik hali olmadığına dikkat çekmek isabetli olacaktır. Çünkü âyette Allah Teâlâ hayız için sıkıntı ve rahatsızlık hali⁷⁰, cinsi münasebetin ise insan için fizyolojik ve psikolojik rahatlama sebebi olduğunu buyurmuştur.⁷¹ Bu iki durumdan özellikle hayızlı kadın, diğer dinlerde pis olarak görülürken, İslam dininde kadının bu hali asla pis olma durumu sayılmamıştır. Elbette İslam'da da ibadetler için hadesten taharet gerektiğinden bu durum; hükmi kirlilik olarak görülmüştür. Ancak diğer dinlerde kadın pis sayıldığı için günlük ve sosyal hayattan tamamen uzaklaştırılırken İslam'da sadece kadının ibadetlerden ve cinsi münasebetten uzak durması emredilmiştir.⁷² Bu açıklamalara istinaden âyetin, Hz. Meryem'in kötü fiillerden ve Yahudilerin iftirasından temizlendiği manasında olması daha isâbetli

⁶² Bir zamanlar İmrân'ın karısı şöyle demişti: "Rabbim! Karnımdakini kayıtsız şartsız sana adadım, benden kabul buyur; kuşkusuz sensin her şeyi işiten, her şeyi bilen."

⁶³ Ey iman edenler! Bilin ki Allah Teâlâ'ya ortak koşanlar pisliğe batmışlardır(necistirler); artık onlar bu yıldan sonra Mescid-i Harâm'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan endişe ederseniz, unutmayınız ki Allah Teâlâ size dilerse- kendi lütfuyla bolluk verir. Allah Teâlâ bilmekte, hikmetle yönetmektedir.

⁶⁴ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 341.

⁶⁵ Bu konuda Safedî bazı müfessirlerden ayrılmaktadır. Çünkü onlara göre ilk seçimle Hz. Meryem'in mabede kabul edilip ibadete seçilmesi, ikinci seçimle ise Hz. İâ'ya anne seçilmesi kastedilmektedir. Bkz. Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, VIII, 217. Kurtubî, el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân, IV, 82.

⁶⁶ es-Safedî, *Yûsuf b. Hilal, Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 341.

⁶⁷ İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî, *Zâdu'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*, Thk.: Zuheyr eş-Şâviş, 3. Basım, Mektebü'l-İslami, Beyrût, 1984, I, 387.

⁶⁸ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*, I, 387. Zemaşerî, *el-Keşşâf 'an hâkâiki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vil*, I, 557.

⁶⁹ Zemaşerî, *el-Keşşâf 'an hâkâiki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vil*, I, 557.

⁷⁰ Bakara 2/222.

⁷¹ Bakara 2/187.

⁷² Yavuz, Yunus Vehbi, "Hayız", *DİA*, XVII, 52.

görülmektedir. Bu müfessirlerin çoğunluğu tarafından kabul edilen görüştür. Bizce de bu görüş daha uygundur.

Hiz. Meryem'in müjdelenmesiyle ilgili kısım hem Âl-i İmran sûresi hem de Meryem sûresinde zikredilmektedir. Biz Mushaf sırasını esas alarak önce Safedî'nin Âl-i İmran sûresindeki tefsiri bağlamında bu konudaki görüşlerini zikredip daha sonra Meryem sûresindeki görüşlerini vereceğiz.

إِذْ قَالَتِ الْمَلَكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾
 وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٤٦﴾ قَالَتْ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمَسِّنِي بَشَرًا قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ
 إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٧﴾

Melekler demişti ki: “Ey Meryem! Allah Teâlâ seni kendisinden bir kelime ile müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsa Mesih'tir, dünyada da âhirette de itibarlı ve (Allah Teâlâ'ya) yakın kılınarlardandır. O hem beşikte iken hem de yetişkin halinde insanlarla konuşacak ve sâlih kişilerden olacak. Dedi ki: “Rabbim! Bana bir erkek eli değmediği halde nasıl çocuğum olur? Allah Teâlâ buyurdu: “İşte öyle, Allah Teâlâ dilediğini yaratır, bir işin olmasını istedi mi ona sadece ‘ol!’ der, o da olur.”⁷³

Âyet “إِذْ” edatıyla başlamış olup “و” atıf harfi hazfedilmiştir. Yani “Ve Melekler demişti ki.” şeklinde “و” atıf harfiyle başlamamıştır. Bunun nedeni önceki âyetten bu âyeti ayırıp “و” harfiyle öncesine atıf yapıldığı sanılmaması içindir. Hiz. İsa'nın “kelime” diye isimlendirilmesiyle ilgili iki görüş vardır. İlki onun bir nutfeden yaratılmayıp bilakis Allah Teâlâ'nın “ol” sözüyle yaratılmasıdır ki bu da Allah Teâlâ'nın “Kelimetullahı” olmasını gerektirdiği yönündedir. Kelime diye isimlendirilmesine dair ikinci görüş ise beşikte konuşması gerekçesiyle Allah Teâlâ'nın kelimesi olduğudur. Safedî ilk görüşü benimsemiştir. Bu açıklamalarından sonra Safedî âyette geçen Mesih kelimesiyle ilgili izahlarda bulunur. Biz o açıklamaları ayrı bir başlıkta verileceğinden burada tekrara düşmemek için verilmeyecektir. Daha sonra Safedî, İsa kelimesine dair dilsel izahlarda bulunur. Hiz. İsa'nın teni kızıl karışımı beyaz olduğu için ays (عيس) kökünden türediğine dair bir görüş nakleder. Ancak kelimenin bu kökü cins deve diye isimlendirilen develer için kullanılır diyerek Safedî bu görüşü uygun bulmadığına da imada bulunur. Âyette geçen “vecihen” kelimesi ise Allah Teâlâ katında şan, şeref sahibi demektir diyerek buranın tefsirini itmam eder.⁷⁴

⁷³ Âl-i İmran 3/45-47.

⁷⁴ es-Safedî, Yûsuf b. Hilal, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 342.

Müfessirimiz “vecih” kelimesinin sadece sözlük manasını verip geçmiştir. Bu kelimenin tefsirlerde iki yönünden bahsedilir. İlki Hz. İ̇sâ'nın dünyada şeref sahibi olmasıdır. Bunun anlamı ise insanların öncüsü olması ve kendisine peygamberlik verilmesidir. İkinci manası da ahirette şeref sahibi olması ki o da şefaât izni verilmesi ve cennette yüksek makamlara sahip olmasıdır.⁷⁵ Müfessirimiz bu görüşlerin herhangi birini zikretmemiştir. Ancak bizler bu ince nüansı tefsirlerimizden bulup zikretmeyi faydalı bulduk.

47. âyet bağlamında ise herhangi bir açıklama vermeyip geçmiştir.⁷⁶

Bu konuyla ilgili Meryem sûresindeki âyetler ise şu şekildedir:

Kitapta Meryem'i de okuyup an. Hani o, evinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmişti. Onlarla kendi arasına bir perde çekmişti. Derken, ona ruhumuzu gönderdik; ruh ona tam bir insan şeklinde göründü. Meryem, “Beni senden koruması için çok esirgeyici olan Allah Teâlâ'ya sığınıyorum! Eğer Allah Teâlâ'dan sakınan bir kimse isen (bana dokunma)” dedi. Melek, “Ben ancak sana tertemiz bir erkek çocuk bağışlamak için rabbin tarafından gönderilmiş bir elçiyim” dedi. Meryem, “Ben iffetsiz olmadığım ve bana bir erkek eli bile değmediği halde nasıl çocuğum olur?” dedi. Melek cevap verdi: “Orası öyle; ancak rabbin buyurdu ki: O bana kolaydır. Biz, onu insanlara bir delil ve kendimizden bir rahmet kılacağız. Bu, kararlaştırılmış bir iştir.”⁷⁷

Safedî bu âyete atıfla Hz. Meryem'in doğuda bir yere çekilmesinden dolayı Hıristiyanların doğuyu kible edindiğine dair bir görüşün olduğuna dikkat çekerek başlamıştır. Âyette geçen “نبذ” kelimesi atmak ve çekilmek manasındadır. Âyette ise ikinci manası uygun düşeceğinden âyetin anlamı “Hz. Meryem doğu tarafında bir yere çekilmişti” şeklinde olur. Hz. Meryem orada Allah Teâlâ'ya ibadet için yalnız kalmıştır. Yani ne o ailesini ne de ailesi onu oraya atmamıştır. Bilakis nefsiyle baş başa kaldığı için o terkedilmişe dönmüştür. Ancak unutulmamalıdır ki o nefsiyle Allah Teâlâ'ya ibadet için yalnız kalmıştır. Âyette “ehlinden” denilerek ailesinden ayrıldığı özelliikle zikredilmesinin nedeni ise yakınıni terk eden kimsenin uzağı hayli hayli terk edeceğini ifade etmek içindir. Bundan dolayı âyetin devamında “حجاب” edindiği buyurulmuştur ki bu örtüdür. Yani o önce inzivaya çekildi sonra da insanlarla arasına bir perde edindi demektir. Ruhtan kasıt ise Cibril (aleyhisselam)'dir. Bunun delili Allah Teâlâ'nın ruhu kendisine nispet etmesidir. Ancak bununla Allah Teâlâ'nın bizzat kendisi yani nefsi kastedilmez. Bundan dolayı Allah Teâlâ'nın ruhu ifadesiyle Hz. İ̇sâ ve Cibril anlaşılın diye bu ibare Hz. İ̇sâ kıssasında zikredildi. Müfessir bu açıklamalarından sonra tekrar perde meselesine geri dönmüş ve bu perdeyi Hz. Meryem'in ailesinin evinde edindiğini, bazıların

⁷⁵ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, VIII, 223. Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hâkâiki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, I, 559.

⁷⁶ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 343.

⁷⁷ Meryem 19/16-21.

ise bu durumu Hz. Meryem'in regl olduğuna yorduklarını ancak temiz olduğu zamanlarda daima mihrapta bulunduğunu söylediklerini aktarmıştır. Çünkü regl hâli mihrapta olması mümkün olmayan bir şeydir. Şu da var ki Hz. Meryem, mihrapta yalnız olmasına rağmen bir perde de edinmiş olabilir. O her ne kadar beşere karşı örtü edinmişse de hak tarafından beşer suretinde Cibril gönderilerek onun örtüsü kaldırılmıştır. İşte Hz. Îsâ Allah Teâlâ'nın ruhu, insan bir elçidir. Cibril ise Allah Teâlâ'nın ruhu, insan suretinde bir elçidir.⁷⁸

18. âyete gelince oradaki Hz. Meryem'in "Eğer muttaki isen" sözü muttaki olan veya olmayan kimseye karşı Allah Teâlâ'ya sığınılır anlamındadır. Ancak sığınma, sığınan kimse tarafından yapılır. Kendisinden sığınılan kimseye gelince eğer o kişi muttaki değilse bu sığınmayla o vazgeçmez ve değişmez. Bu Hz. Meryem'in sözünün ilk anlamıdır. Hz. Meryem özellikle "Eğer muttaki isen" cümlesini söylemiştir. Çünkü muttakiler Allah Teâlâ'dan, suçlu hâkimden, münafık ise insanlardan korkar. Zira Hz. Meryem ondaki takvayı anladığından onu Allah Teâlâ ile korkuttu. Bu izah da Hz. Meryem'in sözünün ikinci anlamıdır.⁷⁹

19. âyette Safedî "zekiyyen" kelimesine dair dilsel izahlarla başlayarak çoğaldığı ve bereketlendiği zaman bitkiler için bu kelimenin kullanıldığını manasının artmak olduğunu söylemiştir. İnsan bedeni için ise yine büyüme manasında kullanılıp şişmanladığı zamanı ifade eder diye açıklamada bulunmuştur. "Zeki" kelimesi ise mübalağalı ismi fail kalıbındandır. Hz. Îsâ ise temizlenendir. Eğer o bir söz söylese veya iddiada bulunursa Allah Teâlâ onu temizler, arındırır ve ortaya çıkardığı şeyi sonuçlandırır.⁸⁰

"Zeki" kelimesi farklı yorumlanan kelimelerden bir tanesidir. Bununla ilgili Razi'ye ait *Mefâtihu'l-Gayb* adlı tefsirde üç görüş serdedilmiştir. İlki günahlardan temiz olduğu için zeki denmiştir. İkincisi temiz olarak büyüyüp, yetişen yani hiç günaha bulaşmamış kişiye pir-u pak anlamında zeki denir. Aynı şekilde büyüyüp gelişen ekine de bu yüzden zeki denir. Üçüncü görüş ise ilerde peygamber olacağı için bu durumuna zıt olacak şeylerden temizlenmiş anlamında zeki dendiği yönündedir. Razi bazı kelimelerin bu kelimenin bu üç anlamda gelebileceğini söylediklerini zikredip, usûl-ü fıkıhtaki "Bir kelimenin ister ikisi de hakiki ister biri hakiki diğeri mecaz iki anlama birden gelmesi caiz değildir." kuralına dayanarak onların bu görüşünü reddetmiştir. Son olarak da insanların zengin olana zeki derken, fakire bedbaht dediklerini oysa Allah Teâlâ'nın Hz. Îsâ'yı hiçbir şeyi olmadığı halde bu vasıfla

⁷⁸ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, III, 68.

⁷⁹ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, III, 68-69.

⁸⁰ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, III, 69.

vasıflandırmasına dikkat çekmiştir.⁸¹ Anladığımızı göre Safedî bu üç görüşten ikincisi ve üçüncüsünü tercih ederek kelimeyi tefsir etmiştir. Bu durumda Razi'nin deliline dayanarak şunu söyleyebiliriz ki Safedî iki görüşten birini seçerek görüşünü daha net ortaya koyabilirdi.

20. âyetin tefsirine ise Âl-i İmran sûresindeki Hz. Meryem'e ait "Benim nasıl çocuğum olur." âyetinde "veled" kelimesi kullanılırken burada Allah Teâlâ'nın "ğulam" kelimesiyle buyurmasının nedenini açıklayarak başlar. Bir önceki Meryem sûresi 19. âyette Cibril'in sözü olarak geçen yerde çocuk kelimesi "ğulam" ile ifade edilirken, Meryem sûresi 7-9. âyetteki Hz. Zekeriya kıssasında⁸² da çocuktan "ğulam" kelimesiyle bahsedilmiştir. Burada Hz. Meryem ve Hz. Zekeriya kıssaları birbirini takip ettiğinden çocuktan bahsederken aynı lafız yani "ğulam" kelimesi kullanılmıştır. Bunun zımnında da Safedî, önemli olanın aynı kıssada lafızların değişmesiyle murat edilenin lafzın manası olup şeklinin olmadığını beyan etmiştir. Bundan dolayı da Hz. İbrahim'in Allah Teâlâ'dan kavmine söylediği sözleri aktarması için Arapça veya başka dilleri bilmesinin gerekmediğini öğrendik demiştir. Devamında da "Önemli olan söylenen şeyden kastedilendir ancak ibare en güzel şekilde inmiştir." diyerek açıklamada bulunur. Safedî daha sonra Hz. Meryem'in çocuk istemediğini belirten sözüyle ilgili şu açıklamalarda bulunur: Hz. Meryem çocukla müjdelendiğinde Hz. Zekeriya (aleyhisselam)'nın çocukla müjdelenmesindeki gibi şaşırmıştır. Şu farkla ki Hz. Meryem şaşkınlığının sebebini "Ben iffetsiz olmadığım ve bana bir erkek eli bile değmediği" sözüyle nefisinden olup rabbine karşı olmadığını zikretmiştir. Nitekim Hz. Zekeriya'da şaşkınlığını zikretmişti.⁸³ "Ben iffetsiz olmadığım ve bana bir erkek eli bile değmediği" sözündeki lafzın aslında kastettiği mana "Zina eden kadınlardan değilim." değildir. Eğer onun söylemek istediği bu olsaydı "Bana bir erkek eli değmedi." demesi yeterliydi. Zira bu helal ve haramı içinde barındıran genel bir lafızdır. "Beğa" yani zina eden kadın lafzının köküne incek olursak talep eden demektir. Bundan dolayı zina eden kadınlar bu şekilde isimlendirildiler. Çünkü onlar haram erkeklerle beraber olmak isterler. Aslında burada Hz. Meryem'in "Ben iffetsiz kadınlardan değilim." sözüyle kastettiği Zekeriya'nın istediği gibi ben bir çocuk talep etmedim demektir. Çünkü Hz. Meryem rabbinden bir çocuk istemedi ve ona bir erkek eli değmedi. Aynı zamanda Hz. Meryem evlenmemiş bir kimseydi. Bununla birlikte Hz. Meryem çocuğu istemediği halde Cebrail (çocuk vermesi mümkün olan) ona dokundu. Eğer Hz. Meryem çocuk isteseydi, ona bir erkek dokunmasa bile

⁸¹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXI, 521-522.

⁸² Bu âyetin Arapçası ve meâlî şöyledir: "يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَىٰ لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا" "Allah Teâlâ buyurdu ki: "Ey Zekeriyyâ! Biz sana Yahyâ adında bir oğul müjdeliyoruz. Bu adı daha önce kimseye vermedik." Meryem 19/7.

⁸³ Kastedilen âyet Meryem sûresi 8. âyettir. Mealen şöyledir: "Zekeriyyâ, "Rabbim!" dedi. "Karım kısır olduğu, ben de ihtiyarlığın son sınırına vardığım halde, benim nasıl oğlum olabilir?"

Allah Teâlâ ona çocuğu verir ve onu kudretiyle yaratırdı. Ancak Hz. Meryem “O namusuna sahip çıktı.” âyetindeki gibi namuslu olduğundan söylediği sözü iki anlam içermektedir. İlki “Bana bir erkek dokunmadı.” ikincisi “Ben isteyen değilim.” yani Hz. Zekeriya gibi Allah Teâlâ’dan çocuk istemedim. Safedî son olarak Hz. Meryem’in çocuk istemediğini anlatan bu âyet⁸⁴ ve Âl-i İmran sûresi 47. âyet⁸⁵ benzediğinden peşlerinden gelen bölümlerde lafızların değiştiğine dikkat çekerek bunun Arap dilinde mümkün olduğunu beyan etmiştir.⁸⁶

Son âyeti ise Safedî, Allah Teâlâ’nın va’dini yerine getirdiğine, hamileliğin tamam olduğuna ve çocuğun Hz. Meryem’in karnına koyulduğuna işaret eden âyet olduğu şeklinde tefsir etmiştir. Detaylı bir açıklamaya gitmemiştir.⁸⁷

1.5. Hz. Meryem’in Hamile Kalması ve Hz. İsa’nın Doğumu

Hız. Meryem’in hamile kalması hususunda Yeni Ahit’te bulunan pasajlarla Kur’ân’ı Kerim’deki ayetler farklılık arz etmektedir. İncil’e göre Hz. Meryem’in hamileliğinde Kutsal Ruh aktif roldayken Kur’ân’ı Kerim’de bu olay mucize olarak anlatılmaktadır. Bu konuyla ilgili Yeni Ahit’teki pasajlar şöyledir:

Elizabet’in hamileliğinin altıncı ayında Tanrı, Melek Cebrail’i Celile’de bulunan Nasıra adlı kente, Davut’un soyundan Yusuf adındaki adamla nişanlı kıza gönderdi. Kızın adı Meryem’di. Onun yanına giren melek, “Selam, ey Tanrı’nın lütfuna erişen kız! Rab seninleedir” dedi. Söylenenlere çok şaşırın Meryem, bu selamın ne anlama gelebileceğini düşünmeye başladı. Ama melek ona, “Korkma Meryem” dedi, “Sen Tanrı’nın lütfuna eriştin. Bak, gebe kalıp bir oğul doğuracak, adını İsa koyacaksın. O büyük olacak, kendisine ‘Yüceler Yücesi’nin Oğlu’ denecek. Rab Tanrı O’na, atası Davut’un tahtını verecek. O da sonsuza dek Yakup’un soyu üzerinde egemenlik sürecek, egemenliğinin sonu gelmeyecektir. Meryem meleğe, “Bu nasıl olur? Ben erkeğe varmadım ki” dedi. Melek ona şöyle yanıt verdi: “Kutsal Ruh senin üzerine gelecek, Yüceler Yücesi’nin gücü sana gölge salacak. Bunun için doğacak olana kutsal, Tanrı Oğlu denecek. Bak, senin akrabalarından Elizabet de yaşlılığında bir oğula gebe kaldı. Kısır bilinen bu kadın şimdi altıncı ayındadır. Tanrı’nın yapamayacağı hiçbir şey yoktur. Ben Rab’bin kuluyum” dedi Meryem, “Bana dediğin gibi olsun.” Bundan sonra melek onun yanından ayrıldı.⁸⁸

İsa Mesih’in doğumu şöyle oldu: Annesi Meryem, Yusuf’la nişanlıydı. Ama birlikte olmalarından önce Meryem’in Kutsal Ruh’tan gebe olduğu anlaşıldı. Nişanlısı Yusuf, doğru bir adam olduğu ve onu herkesin önünde utandırmak istemediği için ondan sessizce ayrılmak niyetindeydi. Ama böyle düşünmesi üzerine Rab’bin bir meleği rüyada ona görünerek şöyle dedi: “Davut oğlu Yusuf, Meryem’i kendine eş olarak almaktan korkma. Çünkü onun rahminde oluşan, Kutsal Ruh’tandır. Meryem bir oğul doğuracak. Adını İsa^[a] koyacaksın. Çünkü halkını günahlarından O kurtaracak.” Bütün bunlar, Rab’bin peygamber aracılığıyla bildirdiği şu söz yerine gelsin diye oldu: “İşte, kız gebe kalıp bir oğul doğuracak; adını İmmanuel koyacaklar.” İmmanuel, Tanrı bizimle demektir. Yusuf uyanınca Rab’bin meleğinin buyruğuna uydu ve Meryem’i eş olarak yanına aldı.⁸⁹

⁸⁴ قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكْ بَغِيًّا قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّئْ وَلِنَجْعَلَ آيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَّقْضِيًّا⁸⁴

⁸⁵ قَالَتْ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

⁸⁶ es-Safedî, *Keşfü’l-esrâr ve hetkü’l-estâr*, III, 69-70.

⁸⁷ es-Safedî, *Keşfü’l-esrâr ve hetkü’l-estâr*, III, 70.

⁸⁸ *Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil*, Luk. 1:26-38.

⁸⁹ *Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil*, Mat. 1:18-24.

Bu noktada Hristiyan ve Müslümanların görüşü hakkında W. Montgomery Watt'ın değerlendirmelerini aktarmak istiyoruz. Ona göre Hz. Meryem'i Cebrail'in Hz. İsa ile müjdelediği ve hamile kaldığından bahseden Meryem sûresi 19-23. âyetler, kitabı mukaddese uygun olmayan anlatımlardır. Ve Müslümanlar bakireden doğmasını kabul etmelerine rağmen bu doğumun onun tanrısallığına delil olabileceğini düşünmüyorlar. Çünkü onlara göre bu tıpkı başka olaylarda da mevcut olan mesela çok yaşlı olmasına rağmen Elizebeth'in⁹⁰ Yahya'yı doğurması gibi bir mucizedir. Hristiyanlıkta ise bu olaya başta Tanrısallığa götürülecek kadar önem atfedilmezken Noel bayramıyla⁹¹ birlikte merkezi konuma gelmiştir. Hatta İslami inanış, Hristiyanları kendi inanç ve görüşlerine daha dikkatle bakmaya itmiştir. Birinci ve üçüncü İnciller hariç bakireden doğma olayına Yeni Ahit'in başka herhangi bir yerinde ve vaazlarda değinilmemiştir.⁹²

Konuyla ilgili ayetler ise şöyledir:

İffetini korumuş olan kadını da an! Ona ruhumuzdan üfledik; onu ve oğlunu cümle âlem için bir işaret kıldık.⁹³

Bu âyeti kerimenin öncesinde Hz. Zekeriya (aleyhisselam)'nın evlat istediği ve Allah Teâlâ'nın onun duasına icabet ettiği pasajlar, daha sonra da konumuz olan Hz. Meryem'e ruhandan üflemeyle ilgili âyetler vardır. Safedî usulü olduğu üzere ara ara tefsirinde bazı konuları makale adı altında ele alıp yazılar yazdığı gibi bu pasajlardan sonra da peygamberlerin ağır imtihanlarının hikmetiyle ilgili bir yazı yazmıştır. Bu yazısında Hz. Eyüp, Hz. Yunus (aleyhimüsselam)'dan bahsetmiştir. Yazının sonunda amel edenin amelinin zayi olmayacağına değinip Hz. Meryem'le ilgili ele aldığımız bu âyeti ise sözüne delil göstermiştir. Konumuz olan âyeti ise vermekle yetinmiştir.⁹⁴

Hamile kalmasıyla ilgili en sarih âyetin metni ve meâli ise şöyledir:

فَحَمَلَتْهُ فَاتَّبَعَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا ﴿٢٢﴾

Derken Meryem ona hamile kaldı, işte bu sebeple karnında bebeği ile uzak bir yere çekildi.⁹⁵

⁹⁰ Bahsedilen Hz. Zekeriya'nın eşidir ve bu, onun İncillerde geçen ismidir. Kur'an'ı Kerim'de onun ismi geçmemektedir.

⁹¹ Hz. İsa'nın doğumunun kutlandığı Hristiyan bayramıdır.

⁹² W. Montgomery Watt, *Günümüzde İslam ve Hristiyanlık*, çev. Turan Koç, s. 164.

⁹³ el-Enbiya 21/91.

⁹⁴ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, III, 154-156.

⁹⁵ Meryem 19/22.

Evvela burada bahsedilen bir yere çekilmenin ilkinden farklı olduğunu, bundan dolayı “مَكَانًا قَصِيًّا” uzak bir yer diye özellikle sıfatla getirildiğini söylemiştir. Buranın ehlinden uzak bir mekân olduğunu özellikle vurgulamıştır. Âyetteki “بِهِ” ile kastedilenin ise bebeği ile değil bebeği sebebiyle demektir der. Buna uzak bir yere çekildiği zaman bebeğiyle çekilmesi işaret eder. Safedî, Hz. Meryem’in bebekten dolayı kavminden utandığı için uzak bir yere çekildiğini söyleyerek açıklamasına ilavede bulunmuştur.⁹⁶

Yukarıdaki âyeti doğum sancılarının geldiğini bildiren şu âyetler takip eder:

فَاجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مَثٌ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَنَسِيًّا ﴿٢٣﴾ فَنَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا ﴿٢٤﴾ وَهَزَّتْ يَدَاكِ الْيَبْتُ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطُ عَلَيْكَ رَطْبًا جَنِيًّا ﴿٢٥﴾ فَكُلِي وَاشْرَبِي وَعَيْنًا فَلَمَّا تَرَيْنَ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا ﴿٢٦﴾

Sonra doğum sancısı onu bir hurma ağacının dibine getirdi. Meryem, “Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim!” dedi. Aşağısından biri ona şöyle seslendi: “Tasalanma! Rabbin senin altında bir su kaynağı yaratmıştır. (Şu) hurma ağacını da kendine doğru silkele ki, üzerine taze, olgun hurma dökülsün. Ye iç, gözün aydın olsun! İnsanlardan birini görürsen de ki: Ben, çok esirgeyici olan Allah Teâlâ’ya adakta bulundum; artık bugün hiçbir insanla konuşmayacağım.”⁹⁷

Burada Hz. Meryem’i hurma ağacının oraya götüren doğum sancısıdır. Bir manada doğum sancısı onun oraya gelmesini gerektiren durumdur. Şöyle ki “اجاءها” fiili müteaddi bir fiildir. “مَخَاضٌ” kelimesinin aslı ise ayranın çalkalanması manasından gelir. Ancak “مَخَاضٌ” ismi mastardır. Cenin çıktığı zaman annesinde onun olduğu yeri yani karnı bir sancı alır ve bu “مَخَاضٌ” doğum sancısı olarak isimlendirilir. Buna örnek olması için Safedî ikinci senesine girdiği zaman sütten kesilmiş deveye de annesinden ayrıldığı için “ابن مخاض” sancı oğlu dendiğini belirtip, sebeplerini anlatarak dilsel izahlarda bulunur. “Hurma ağacının dibi” buyurup “Hurma ağacı” buyurulmamasının sebebi ise ağacın sadece gövdesinin olup üzerinde yaş hiçbir şeyin bulunmadığına işaret etmek içindir. Hz. Meryem ağrısının çok fazla olmasından kuru hurma ağacının gövdesine meyletmiştir. Diğer bir neden ise olduğu yerde bir bina veya mesken olmadığından Hz. Meryem mecburen hurma ağacının gövdesine sığınmıştır. “Bundan önce ölseydim.” sözüyle kastedilen olayı Safedî doğum sırasında katlandığı acı olarak

⁹⁶ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, III, 70.

⁹⁷ Meryem 19/23-26.

yorumlamıştır. Eğer bunu kavminden utandığı için söylemiş olsaydı Hz. Meryem'in bu sözü hamile kaldığında söylemesi gerekirdi ki Hz. Meryem hamile kaldığında uzak bir yere çekilmişti şeklinde görüşünü açıklamıştır. Safedî buraya dikkat çekerek Hz. Meryem'in ölümü isteme sebebini doğum sancısı olarak beyan ediyor ve bunun iyi anlaşılmasını istiyor. “Keşke unutulup gitseydim.” sözündeki unutmama kelimesi atılmış bir şey manasına gelir. Aynı zamanda unutilan şey ise bir daha asla hatırlanmayan şey konumundadır.⁹⁸

“Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim!” sözünü Hz. Meryem'in söylemesine müfessirin bakış açısı diğer müfessirlere aykırıdır. Çünkü müfessirlerin çoğu Hz. Meryem gibi bir hanımın böyle bir sözü ancak fazla dindar olduğu için söylediğini beyan etmişlerdir. Bunu söylerken de Hz. Meryem'in Allah Teâlâ'nın takdirini beğenmediği için değil ya insanlar açısından normal karşılanmayacağını bilip utandığı için söylemiştir. Yahut da kendisinin iffetini ve Allah Teâlâ'nın kendisine vaat ettiklerini, seçildiğini bildiği halde insanların onun aleyhinde konuşup günaha girmesini istemediğinden diyebileceğine dikkat çekmişlerdir.⁹⁹

Safedî ise âyet-i kerimeyi “Hz. Meryem bu sözü acıya dayanamadığı için söyledi.” diyerek tefsir etmiştir. Ancak bizce bu doğru bir tefsir değildir. Zira milyarlarca yıldır kadınlar doğum yapmakta, hatta bazen bir kadının 10 doğum bile yaptığı vaki olmaktadır. Sıradan kadınlar bile doğumun zor olduğuna dair söylemlerde bulunmakla beraber ölümü isteyecek kadar ileri gitmemişler aksine ikinci belki de daha fazla doğum yapmaya cesaret etmişlerdir. Durum böyle iken Hz. Meryem gibi hem kendisinin hem çocuğunun mucize olduğunu bilen, ömrünü mabedde kilise ve rabbinin hizmetine adanmış hatta peygamber bile olabileceği düşünülen bir kadının, sırf doğum sancısı çekti diye ölümü isteyeceği düşüncesi hatalı bir düşüncedir. Bu izahlarımıza bir de Razi'nin, Vehb'ten naklettiği Safedî'nin düşüncesini net bir şekilde reddeden şu sözü de ekleyebiliriz:

"Cebrail'in Hazret-i İsa'yı müjdelemesini, gurbetin verdiği sıkıntı ile halkın dedikodu ve yaygarası unutturmuştur."¹⁰⁰

Bu söz müfessirimizin “Eğer utancından söyleseydi Cebrail Hz. İsa'yı müjdelediği zaman bu sözü söylemesi gerekirdi.” sözüne mühim bir reddiyedir.

⁹⁸ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, III, 70-71.

⁹⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hâkâiki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vil*, IV, 14. Fahreddin er Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXI, 526.

¹⁰⁰ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXI, 526

24. âyete gelindiğinde “Ona seslendi.” buyruğunda seslenen kimseyi âyette “altından” şeklinde kayıtlıktanmasından dolayı Hz. İsa olarak yorumluyor. İzahını ise eğer Cibril (aleyhisselam) olsaydı âyette “üstünden” buyurulmasının daha evla olması gerektiği şeklinde yapıyor. Buna ilaveten bu âyetin Meryem sûresi 22. âyete¹⁰¹ atıf olduğunu söyleyerek görüşünü desteklemiştir. Allah Teâlâ onun daha sonra başından geçenleri; doğumun şiddeti ve meşakkatinden sonra onun kurtuluş yolu olarak gördüğü ölümü temenni ettiğini zikretti. Âyetin devamında onun doğum yaptığı ve doğurduğu yani Hz. İsa'nın altından ona “Üzülme!” diye seslenmesinin nedeninin muhtemelen Hz. Meryem'in, “Ey Meryem gerçekten sen kötü bir iş yaptın.”¹⁰² âyetindeki sözün kavmi tarafından kendisine kesin söyleneceğini düşününce üzülmesi olabilir. Bundan dolayı da onun hüznünü nefyetmek için ona tasdik edilmesi gereken mucize gösterilmiştir. Safedî bir de burada söylenen cümlenin manasının “Kendi kendine üzülme.!” demek olduğunu beyan etmiştir. Ve âyette kullanılan olumsuzluk edatının her ne kadar “لَا” olsa da yerine “مَا” nefy edatının da kullanılabileceğine de dikkat çekmiştir. Çünkü bir şeyden nefy olması için vuku bulması gerekir. Ancak burada olay vuku bulmayıp müjdeleme yoluyla söylenmiştir. Safedî âyetin devamındaki “Rabbin senin altından bir nehir yarattı.” sözü ile önceden geçen “Altından seslendi.” kısmındaki alttan ile ifade edilen kimse, Hz. İsa'dan başkası olamaz diye tekrar vurgulamıştır. Buna delil olarak da Hz. Meryem kavmine döndüğünde kendisine bebek sorulduğunda altından seslendiği zaman Hz. İsa'nın konuştuğunu öğrendiği için işaret edebildiğini öne sürmüştür. Safedî, yoksa Hz. Meryem çocuğun konuşabileceğini nerden bilebilirdi diyerek bu konuya açıklık getirmeye çalışmıştır. Tam bu nokta da “مِنْ تَحْتِهَا” kelimesindeki “هَا” zamirinin Hz. Meryem'e irca edilmesinin “التَّحْلِيَّةُ” hurma ağacına irca edilmesinden evla olduğuna çünkü zamirin en yakına döndürüleceğine de vurgu yapmıştır. Safedî'ye göre bu durumda âyetin manası “Hz. Meryem'in altından seslendi.” olur. Âyetin manasının “Hurma ağacının altından seslendi.” olması zamirin yakına döndürülmesi kuralından dolayı uygun değildir. Bu yüzden de âyette hurma ağacı demedi hurma ağacının kökü buyuruldu. “سَرِيًّا” kelimesine gelince insanların önde gelenlerine kullanıldığından manasının “öndekiler” demek olduğunu söylemiştir. İbranicede de bu kelime reis manasında kullanılır. Ancak âyette kastedilen mana Peygamberimize (aleyhissalatü vesselam) sorulduğunda onun verdiği cevaptır ki dere yani küçük nehir manasındadır. “Senin altından” sözü ile kastedilen ise senin bulunduğu yerin altındandır. Buna yönelik olarak da âyetin

¹⁰¹ “Derken Meryem ona hamile kaldı, işte bu sebeple karnında bebeği ile uzak bir yere çekildi.”

¹⁰² Meryem 19/27.

devamı “وَهَزِّي إِلَيْكَ” şeklinde vav atıf harfiyle gelmiş olup sana doğru bir kere salla manasına delalet eder. “جَدْعٌ” kelimesi de hurma ağacının sadece kökten ibaret olduğuna işaret eder. Ve ondan yaş hurma mucize olarak düşmüştür. Diğer bir hususta hurma ağacının “ال” takısıyla gelmesidir ki bu bilinen bir hurma ağacı olduğuna işaret eder. Çünkü bu ağacın bir benzeri biliniyordu ve onun konumu Kudüs’ün yakınlarındaki Beytü’l-Lahm’dadır. “جَنِينًا” kelimesi meyvenin toplanması manasında olup mefuldür. Ve meyve kendisinden faydalanacak zaman gelmeden ve olgunlaşmadan koparılmaz. Son olarak da Safedî Hz. Meryem’in yemesinden dolayı loğusaların da teberrüken hurma yemesini Selefin hoş gördüğü bilgisini paylaşmıştır.¹⁰³

Safedî’nin Hz. Meryem’in altından konuşanın Hz. İsâ olduğu söylemi ve getirdiği bütün deliller, böyle kabul edenlerinde delili olup kendi aklî çıkarımları değildir. Zira bir yerden aktardığını söylemediği için bu izahların kendine ait olduğu sanılabilir. Bunda bir beis olmamakla beraber taklitçilikten kaçınacağını söylemesiyle bu bilgileri olduğu gibi nakletmesi birbiriyle çelişkili durumlardır. Aynı zamanda Safedî’nin âyetin manasının “Hurma ağacının altından seslendi.” manasını kabul etmeyişinin nedeni hem uygun olmaması hem de konuşanın Cebrail olduğunu söyleyenlere, bu görüşü kabul etmeyenlerin itirazıdır.¹⁰⁴

26.âyetteki “o hurmadan ye ve ondan iç” manasındaki “فَكُلِّي وَأَشْرَبِي” ibaresi bizim “سَرِيًّا” kelimesi hakkında dediğimiz -o deredir- sözünü ispat eder. “وَقَرِّي عَيْنًا” bu tabir acıdan ağlamaklı gözün huzursuzluk halinden feraha ermesinden gelir. Çünkü ağlayan kişinin gözü uykusuz kalır. Bu yüzden sakinleşip uyuduğu zaman “قَرَّتْ عَيْنُهُ” gözü aydın oldu/gönlü ferahladı denilir. “فَأَمَّا” ise atıf değildir. Çünkü “ان” ancak şart edatıdır. Ona “ما” ilave edilmiştir. Böylece de tek bir yazı ve lafız olmuştur. “ما” ile fiilin başı, nun-u müşeddede ile sonu vurgulanır. Bu ifade kullanımının aynısı Bakara sûresi 38. âyette de mevcuttur.¹⁰⁵ Ve Hz. İsâ Allah Teâlâ’nın öğrettiğini Hz. Meryem’e öğretirken ve Allah Teâlâ Hz. İsâ’yı ona elçi kılarken, Hz. İsâ Hz. Meryem’le aynı dilde konuşuyordu. “De ki ben adadım.” manasındaki “فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ” cümlesinde Hz. Meryem’in adakla emrolduğuna işaret vardır. Bu sözün ağızla yani şifahen

¹⁰³ es-Safedî, *Keşfü’l-esrâr ve hetkü’l-estâr*, III, 71-72.

¹⁰⁴ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, XXI, 527.

¹⁰⁵ فَمَا يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ إِذَا كُنْتُمْ سَاجِدِينَ وَلَا تَمْسُقُوا رِعَابَكُمْ وَمَنْ يَمْسُقْ رِعَابَهُ فَلَا يَمْلِكُ شَيْئًا وَلَا هُمْ يُخْزَوْنَ. Meali ise şöyledir: Benden size muhakkak bir rehber gelecektir.” Kim benim gönderdiğim rehber uyarsa artık onlara ne korku vardır ne de üzüleceklerdir.

olmaması mümkündür. Hatta bilakis işaretlerdir. Bundan dolayı Meryem sûresi 29. âyette “فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ” ona işaret etti buyuruldu. Denildi ki: Hz. Meryem bu söylenen lafzın aynısını söylemekle emrolunduğundan bunu söyledi ve başka bir şey demedi. Böylece Allah Teâlâ'nın emrini yerine getirdi. O hiç kimseyle konuşmadı. Bu sözün aynısını ağızıyla sadece Hz. Îsâ'ya söyledi. Denildi ki diyerek Safedî'nin bu görüşü zikretmesi kabul etmediğini göstermektedir. Çünkü Safedî'ye göre âyetin burada kastettiği, Hz. Îsâ insanlarla konuşacağı için Hz. Meryem'in konuşmadığı, devamında da olduğu üzere sadece Hz. Îsâ'ya işaret ettiği'dir.¹⁰⁶

1.6. Hz. Meryem'in Meziyetleri

Hz. Meryem'in babasız bir şekilde dünyaya çocuk getirme imtihanından dolayı kavmi ona zina suçu isnat etmiştir. Ancak durum elbette ki bunun aksinedir. Âyet-i kerimede de Allah Teâlâ Hz. Meryem'in en önemli özelliği olan iffetli oluşuna ve bazı özelliklerine şöyle buyurarak dikkat çekmiştir:

İmrân kızı Meryem'i de (misâl vermiştir): O iffetini çok iyi korumuştur, biz de ona ruhumuzdan üfledik; o, rabbinin sözlerini ve kitaplarını hep tasdik etti ve o içtenlikle itaat edenlerdendi.¹⁰⁷

Âyetin tefsirine öncelikle “rabbinin sözleri” kısmından kastedilenin Meryem sûresi 19. âyette¹⁰⁸ geçen Cebrail (aleyhisselam)'in Hz. Îsâ'ya hamile kalacağı müjdesi olduğunu ve Hz. Meryem'in bunu tasdik ettiğini beyan ederek başlamıştır.¹⁰⁹ Tasdik ettiği kitaplar ise Tevrat'ta indirileceği vaat edilen ve kendisine tâbi olmakla emredilen kitaplardır. “İçtenlikle itaat edenlerdendi.” şeklinde tercüme edilen “gânitîn” kelimesi her ne kadar müzekker olsa da âyette erkeklerin eşleri yani kadınlardan bahsettiğinden kadınlar içindir. Eğer kadınlardan bahsedilmeseydi ve sadece önceki âyette geçtiği gibi “للذین” kelimesi ile kullanılsaydı o zaman “gânitîn” genel bir lafız olur kadın ve erkekleri kapsardı.¹¹⁰

Tahrîm sûresi 10-11. âyetlerde Hz. Nuh ve Hz. Lût (aleyhimüselam)'un eşleri ve Hz. Âsiye validemizden örnek verip 12. âyette Allah Teâlâ bu ismi geçen kadınların arasına Meryem'i de eklediğini beyan etmiştir. Ve Allah Teâlâ, Hz. Meryem'in erkek ve kadınlardan kulluk yapmakta olan benzerlerinden üstün olduğuna ve namusunu meşru olandan bile korumasına vurgu yapmıştır. Ve Hz. Meryem'e âyette ruhundan üflediğinden bahsederek bu

¹⁰⁶ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, III, 72.

¹⁰⁷ et-Tahrîm 65/12.

¹⁰⁸ Melek, “Ben ancak sana tertemiz bir erkek çocuk bağışlamak için rabbim tarafından gönderilmiş bir elçiyim.” dedi.

¹⁰⁹ Safedî'nin bu açıklaması gösteriyor ki o bu âyette Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etme yöntemini kullanmıştır.

¹¹⁰ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, IV, 364.

davranışına karşılık Allah Teâlâ'nın mükafatını dünyada acilen verdiğine de dikkat çekmiştir. Tasdik etme ve içtenlikle itaat etmek ki bunlar amellerin en özelleridir. Ancak âyette özellikle iffetli olma¹¹¹ manasındaki ihsan kelimesinin zikredilmesi ihsanın, bu iki özel olan amelin mertebe bakımından önüne geçtiğini gösterir. Buda “gânitîn” kelimesinin her ne kadar âyette bahsedilen kadınların eşleri peygamber olsa da âyette kadınlardan bahsedildiği için kelimenin kadınlara dönmesine delildir. “Bu övgü üzerinde iyice düşün!” diyerek tefsirini tamamlamıştır.¹¹²

Hz. Meryem'in doğru sözlü olduğuna Maide sûresi 75. âyette de¹¹³ atıf vardır. Fakat müfessir “sıddıka” oluşuyla ilgili o âyette herhangi bir yorum yapmamıştır. Bununla birlikte tefsirlerimizde bu kelimeyle ilgili aşağıda zikredeceğimiz yorumlar bulunmaktadır.

İlk görüşe göre Hz. Meryem, bu sıfatı Allah Teâlâ'nın âyetlerini, önceki peygamberler ve peygamber olan oğlunun getirdiklerini tasdik ettiği için almıştır.¹¹⁴ İkinci görüşe göre Hz. İsa'yı müjdelemek için insan suretinde geldiği zaman Cebrail (aleyhisselam)'i tasdik ettiği için almıştır. Üçüncü görüş sahipleri ise günahlardan tamamen uzak durup, kulluk görevlerini yerine getirmede son derece ihtimam gösteren kişilerin bu sıfatla sıfatlanacağından, Hz. Meryem'e de bu sıfatın verildiğini beyan etmiştir.¹¹⁵ Dördüncü görüştekiler de Yahudilerin dünyaya babasız çocuk getirmesinden dolayı attıkları fahişelik iftirasını reddetmek için ona bu sıfatın verildiğini ileri sürmüşlerdir.¹¹⁶

Hz. Meryem'e verilmiş bu sıfatla ilgili üzerinde bu kadar farklı ve hepsi birbirinden değerli olan yorumlara rağmen Safedî'nin bir görüş serdetmemesi isabetli olmamıştır.

1.7. Hz. Meryem'in Kavmiyle Yüzleşmesi

Hz. İsa doğduktan sonra Hz. Meryem önceki başlıkta öğrendiğimiz gibi bir adakla emrolunmuştur. Ve o adağı yerine getirerek kavmine gelmiştir. Kavmiyle aralarında geçenleri ise rabbimiz şu âyet-i kerimelerinde bizlere haber vermektedir:

¹¹¹ Buraya “şartlar zorlaştığında” kaydı düşülmesinin, iffetli olmanın öyle bir anda gerçekleştiği zaman diğer iki amelden daha kıymetli olabileceğini daha anlaşılır kılacağı kanaatindeyiz. bkz. Karaman, Hayrettin vd., *Kur'an yolu türkçe meâl ve tefsir*, DİB. Yayınları; Ankara, 2014, 5. Basım, V, 413.

¹¹² es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, IV, 365.

¹¹³ “Meryem oğlu Mesih sadece bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Onun annesi dürüst ve inançlı bir kadındır. İki de yiyip içen birer insandı. Bak, âyetleri onlara nasıl açıklıyoruz, sonra bak nasıl saptırılıyorlar!”

¹¹⁴ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XII, 409. Kurtubî, el-Câmi' li-ahkâmi'l- Kur'an, VI, 251.

¹¹⁵ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XII, 409.

¹¹⁶ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr*, II, 404.

فَأَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلَةً قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئاً فَرِيحاً ﴿٢٧﴾ يَا أُخْتِ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكَ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَغِيًّا ﴿٢٨﴾ فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا ﴿٢٩﴾ قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا ﴿٣٠﴾ وَجَعَلَنِي مُبَارَكاً إِنْ مَأْكُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَالزُّكُوفِ مَا دُمْتُ حَيًّا ﴿٣١﴾ وَبَرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا ﴿٣٢﴾ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا ﴿٣٣﴾

Sonra çocuğu kucağına alarak kavmine getirdi. Dediler ki: “Ey Meryem! Gerçekten sen çirkin bir şey yaptın! Ey Hârûn’un kız kardeşi! Baban kötü bir adam, annen de iffetsiz değildi.” Bunun üzerine Meryem çocuğu işaret etti. “Beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz?” dediler. Cevabı çocuk verdi: “Ben Allah Teâlâ’nın kuluyum; O bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım, o beni kutlu ve bereketli kıldı; yaşadığım sürece bana namazı, zekâtı ve anneme saygılı olmayı emretti; beni zorba ve isyankâr yapmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve yeniden hayata döndürüleceğim gün esenlik benimle olacaktır.”¹¹⁷

İlk olarak Hz. Îsâ’nın “Üzülme!” dediğini işittikten yani konuştuğuna şahit olduktan sonra “Onu taşıyarak kavmine getirdi.” âyetinin peşinden onlarla konuşması için Hz. Îsâ’ya işaret ettiği zikredildi. Safedî “فَأَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلَةً” “Onu taşıyarak kavmine getirdi.” mealindeki bu âyetin başında yer alan “ف” harfinin fa-i ta’kibiyye olduğuna dikkat çekmiştir. Manası yukarıda da söylediğimiz gibi Hz. Îsâ ona seslendi ve Hz. Meryem’de konuşabildiğini öğrenince hemen onu kavimle konuşsun diye getirdi. Âyette “تَحْمِلَةً” yani onu taşıyarak getirdi diye özellikle belirtmesinin faydasına gelince Hz. Îsâ’nın yürüyerek geldiği zannını gidermek içindir. Çünkü ondan sadır olan konuşma mucizesi, yürüyeceğini de akla getirebilirdi. Çirkin iş manasındaki “فَرِيحاً” kelimesinin aslı ise “فريه” dür ve manası yalancıdır. Allah Teâlâ’nın bu kelimeyi âyetin sonuna bırakması ise dikkat çekmesi içindir. Ve hal üzere nasb etmiştir. Sonundaki “ة” yi de başka kelimelerde olduğu gibi hafzedip elifle tebdil etmiştir.¹¹⁸

28. âyette “يَا أُخْتِ هَارُونَ” sözüyle kastedilen Hz. Meryem’in salih kimselerden olan anne, baba ve kardeşinin olmasıydı. Âyette bundan dolayı akrabası olan üç kişiyi zikretti. Yahut bu tabiri kullanan kimseler Hz. Meryem’in salihlerden olduğunu bildiklerinden salihlik bakımından onu Hz. Musa ve Hz. Harun’a (aleyhimüsselam) nispet etmiş de olabilirler. Ancak bu iki görüşten Safedî ilkinin daha evla olduğunu yani Hz. Meryem’in Hz. Musa ve Hz. Harun’un kardeşi olmayıp ailesinin salih kimselerden olduğunu beyan etmiştir. “بَغِيًّا” kelimesi önceki geçtiği âyette çocuk isteği olarak tefsir edilirken burada haram ilişki isteği olarak¹¹⁹

¹¹⁷ Meryem 19/27-33.

¹¹⁸ es-Safedî, *Keşfü’l-esrâr ve hetkü’l-estâr*, III, 73.

¹¹⁹ Safedî bu noktada “وَلَا تُكْرَهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبُغَاءِ” “Câriyelerinizi fuhuş yapmaya zorlamayın.” manasındaki Nur sûresi 33. âyeti getirerek kelimenin burada da fuhuş yani haram ilişki manasına geldiğini beyan etmiştir.

tefsir edilir ve aslında istemeye işaret eder. Ancak kastedilen tek bir şeydir. O da herhangi bir konuda yakışık almayan şeye hamledilmesidir. “Biz ne zaman en iyisini bulursak ondan iyi bir şey için vazgeçmeyiz.” diyerek burada uygun olan manayı seçtiğine işaret edip bu âyeti tefsirini bitirmiştir.¹²⁰

29. âyetteki “فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ” sözü ile benim de onun da durumunu ona sorun anlamı kastedilmiştir. “كَانَ” kelimesi Arapçada “O hâlâ bu halde” yani aynı hâl üzere daim manasında kullanılır. Furkan sûresi 29. âyet¹²¹ ve Nîsâ sûresi 17. âyetler¹²² buna mîsâldir. Âyetteki “مِنْ” ile kasıt ise beşikteki bebektir. Taşın bile beşik diye isimlendirilmesi mümkündür. Bundan dolayı beşik bebek için yatak olarak hazırlanan her şeydir.¹²³

30-32. âyetlere geldiğimizde Hz. İsâ'nın ilk sözünün “Ben Allah Teâlâ'nın kuluyum.” olduğunu görüyoruz. Safedî onun ilk sözünün bu olmasını, kısa ömürlü olduğu halde herhangi bir zamanda onu ilâh edinmesinler diye kulluğunu ikrar etmek olmuştur diye tefsir eder. Âyette “Beni peygamber yaptı.” kısmında “وَجَعَلَنِي” şeklinde bu fiilin kullanılma nedeni kendisini peygamber yapanın Allah Teâlâ olduğunu göstermek içindir. Bana emretti manasındaki “وَأَوْصَانِي” fiilinin kullanımı ise namaz ve zekâtın Hz. İsâ'nın kendi kesb ettiği şeyler olduğuna dikkat çekmektir. Ve bu âyetin zımında da namaz kılmayan, oruç tutmayan ve anne babasına iyi davranmayan kimsenin zorbalardan ve isyankarlardan olduğuna dair uyarılar olduğuna da Safedî temas eder.¹²⁴

Bu âyette Safedî'nin kullanılan kelimeler üzerinde yaptığı ince açıklamaya diğer tefsirlerde rastlayamadık. Arapça dil kaidelerini de önemseyeceğinden bu izah burada güzel olmuştur. Aynı şekilde tefsirinin sonundaki zorba ve isyankarların insanlara zarar veren kimseden ziyade namaz kılmayan, oruç tutmayan ve anne babasına iyi davranmayanlarında zorbalardan olabileceğine yorması da diğer tefsirlerde mevcut olmayan Safedî'nin yakaladığı iyi bir yorumdur.

¹²⁰ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, III, 73.

¹²¹ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَدُولًا. Meali: İşte şeytan insanı (böyle) çaresizlik içinde yapayalnız bırakır.

¹²² وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا. Meali: Allah Teâlâ her şeyi bilendir, hikmet sahibidir.

¹²³ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, III, 73.

¹²⁴ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, III, 73-74.

1.8. Değerlendirme

Safedî'nin tefsirinde Hz. Meryem'i incelediğimiz ilk bölümde eleştirel bir tefsir olduğu, bu yüzden genel olarak az ve öz tefsir yaptığı göze çarpmaktadır. Bazı yerlerde az tefsir yapması isabetli olmamıştır. Mesela Hz. Meryem'e verilmiş "sıddıka" gibi önemli bir sıfatla ilgili bir cümle bile kurmadan geçmiştir. Bununla beraber bir sonraki başlıkta Hz. Meryem'in seçilmişliğinin kendiyile alakalı olup Hz. İsa'dan kaynaklanmamasını söylemiştir. Bunun yerine "sıddıka" kelimesini açıklasaydı bu sözünü bir taraftan da desteklemiş olurdu.

Aynı şekilde Safedî, çoğu zaman görüşünü nereden aldığını zikretmeden vermiştir. Bu da aslında onun, her görüşün kendine ait olduğu vehmine kapılmasına neden olmuştur. Oysaki çoğu görüşünü İbn Abbas'tan almış ve zikrettiği görüşlere en az bir tefsirde de olsa rastlanmıştır. Bununla beraber aldığı kaynakları zikretmemesinin faydası da olmuştur. Zira çokça isimle muhatap olunmadığından yaptığı tefsirlerin az yer kaplamasını ve akılda kalıcı olmasını sağlamıştır.

Her ne kadar bu başlıkta bazı görüşlerini İbn Abbas'ı zikretmeden verse de Safedî, diğer tefsirlerde bulunmayan ve farklı yorumlarla da tefsirini özgün hale getirmeyi de başarmıştır. "Gânitîn" kelimesinin tefsirinde iffetin ihsandan değerli olması, Hz. Meryem'in "Ben iffetsiz değilim." sözünü "Çocuk istemedim." yönündeki yorumları onu farklı kılan ve ona özgün yorumlardır. Bu noktada her farklı yorumunun isabetli olacağı da düşüncesi de akla gelmemelidir. Çünkü Hz. Meryem'in ölümü isteme nedeniyle ilgili yaptığı yorum diğer tefsirlere aykırı bir görüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

YUSUF b. HİLAL es-SAFEDİ’NİN TEFSİRİNDE HZ. İSÂ

2.1. Hz. İsâ’nın Babasız Doğumu

Hz. İsâ’nın babasız doğumuyla ilgili Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasında onun bakire olan Hz. Meryem’den doğduğu düşüncesi ortaktır. Ne var ki böyle deyince fikir birliği varmış gibi görünse de içinde önemli farklılıklarda barındırmaktadır.¹²⁵ Çünkü Hıristiyanlara göre Hz. Meryem’in hamile kalmasında aktif rol oynayan Kutsal ruhtur. Onlar Hz. Meryem’in Yusuf isminde biriyle nişanlandığına ancak daha evlenip halvet olamadan bakireyken Kutsal ruh tarafından Hz. İsâ’ya hamile kaldığına inanırlar. Bu onların kanonik (sahih sayılan) metinlerinden Matta’nın 1:18 bölümünde geçmektedir.¹²⁶

Bu konuya dair en açık âyetler Hz. Meryem’in hamile kalması bölümünde zikredildiği için burada tekrar verilmeyecektir. Çünkü oradaki açıklamalarında Safedî hiçbir şekilde babasız doğuma işaret etmemektedir. Bu konuyla ilgili burada sadece Hz. İsâ’nın yaratılışının Hz. Adem’in yaratılışına benzetildiği, Hz. İsâ’nın bir âyet (mucize) olduğuyla ilgili âyetleri ve Safedî’nin tefsirleri zikredilecektir. Bu âyetler şöyledir:

Allah Teâlâ nezdinde İsâ’nın durumu Âdem’in durumu gibidir. Onu topraktan var etti; sonra ona “ol” dedi ve oluverdi.¹²⁷

Bu âyetin tefsirinde öncelikle “كُنْ فَيَكُونُ” kısmında Allah Teâlâ’nın “فكان” şeklinde geçmiş zaman manasındaki fiille buyurmayıp “فَيَكُونُ” buyurup muzari fiil kullanmasına dikkat çekmiştir. Bunun sebebi olarak da Allah Teâlâ’nın muzari fiili vezinden dolayı seçtiğini ve gelecekte “ol” kelimesi söylendiğinde her zaman kendisinden umulan şeyin olduğu anlaşılın diye bu iki kelimeyi denk tuttuğunu söylemiştir. Bu da zengin bir üsluptur ki Allah Teâlâ’nın kudretinin anlaşılmasında, dilde alışılmış bir durumdur. Allah Teâlâ’nın herhangi bir konuda ol

¹²⁵ Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, çev. Turan Koç, 4.Basım, İz Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.164.

¹²⁶ Gündüz, Şinasi, *Hıristiyanlık*, 4. Basım, İsâm Yayınları, İstanbul, 2013, s.87.

¹²⁷ Âl-i İmran 3/59.

deyince oluverdiği başka bir hususta göklerin ve yerin yaratılmasıyla ilgili olan Fussilet sûresi 11. âyette¹²⁸ zikredilmiştir.¹²⁹

Burada müfessir Hz. Âdem ile Hz. İsa'nın benzeme yönüne hiç dikkat çekmemiştir. Oysaki biri hem annesiz hem babasız yaratılmışken diğeri sadece babasız yaratılmıştır. Bununla ilgili tefsirlerde benzetmenin illa bütün yönlerde olmasının gerekmediği, burada olduğu gibi ikisi de babasız yaratıldığı için tek bir yönden olmasının mümkün olduğu zikredilmiştir. Şöyle ki babasız yaratılmak bir mucizeyken hem annesiz hem babasız yaratılmak daha büyük bir mucizedir. Yani garip olan bir şey daha garip olana benzetilmiştir. Bu da Hz. İsa'nın durumunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından önemli bir benzetme olduğunu göstermektedir.¹³⁰ Bu noktada Hz. Adem'in yaratılışı daha mucize olmasına rağmen ilâh edinmezken Hıristiyanların Hz. İsa'yı ilâh edinmelerinin abes olduğu ortaya çıkmaktadır.¹³¹

Meryem oğlu ile annesini de bir mucize yaptık; ikisini de kalmaya elverişli, kaynak suyu bulunan yüksekçe bir yere yerleştirdik.¹³²

Âyette “mucize, âyet” kelimesi iki kere zikredilmeyip ikisi tek bir “âyet” kelimesinde toplandı. Çünkü Hz. Meryem, oğlu yoluyla olan bir delildir. Hz. İsa, Hz. Meryem'den babasız bir şekilde olduğu için bir mucizedir. Kısaca bir tane mucize kelimesi hazfedilmiştir ve bunun örneği Kur'an'da mevcuttur.¹³³ Âyetin devamında ise kelimelerle ilgili açıklamalar yaparak geçmiştir.¹³⁴

Müfessir, Hz. Meryem'in bir mucize olmadığını beyan etse de aslında babasız bir şekilde çocuk dünyaya getirdiği için o da başlı başına mucize sayılabilecek niteliktedir. Bununla birlikte bir tane mucize kelimesi zikredilip diğerrinin hazfi de herhangi bir problem teşkil etmez. Zira ikincisi yeteri kadar manaya delalet etmekte bu durumda ilkinin hazfini meydana getirmektedir.¹³⁵

¹²⁸ “Dahası O, duman halinde olan semaya iradesini yöneltti; ardından ona ve arza, “İsteyerek veya istemeyerek (varlık sahnesine) gelin!” buyurdu. “İsteyerek geldik” dediler.”

¹²⁹ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 348.

¹³⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hâkâiki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, I, 563. en-Nesefî, Ebu'l-Berekât Ahmed bin Mahmud, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*, thk. Yusuf Ali Bedîvî- Muhyiddin Dîbstuv, I. Baskı, Dâru'l-Kelimi'it-Tayyib, Beyrut, 1998, I, 260.

¹³¹ Abdullah b. Abdullah Tercüman, “*Tuhfetü'l-erîb fi'r-red 'alâ ehli's-salîb*” thk. Mahmut Ali Himâye, Dar'u-l-Meârif, Kahire, 1992, 90.

¹³² el-Mü'minun, 23/50.

¹³³ Kâf sûresi 17. âyettedir: “إِذْ يَتَلَفَّى الْمُتَلَقِّيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ”.

¹³⁴ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, III, 201.

¹³⁵ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hâkâiki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, VI, 234.

Konuyu Montgomery Watt'ın görüşüyle itmam etmek istiyoruz. O, Hıristiyanlar için babasız yaratılma meselesinin Hz. İsa'ya başka sebeplerle kutsiyet atfedildikten sonra daha anlamlı hale geldiğine dikkat çekmiştir. Bilimin kesin sonuçlarına inanan bir Hıristiyanın bu konuyu anlamada güçlük çekeceğini de dikkate alarak ilâhi bir döllemenin dışarıda tutulduğu farz edildiğinde o bu olay için iki ihtimalden bahseder. İlki bu hikâye uydurmadır ve Hz. İsa'nın belki de İncillerde anlatılan yukarıda bahsettiğimiz babası -Yusuf- vardı ve olağan yoldan oldu. Diğer ise bazı hayvanlarda olan erkek dölleme olmaksızın gerçekleşen üreme Hz. Meryem'de de gerçekleşti. Ancak Watt, bu kadar meseleyi ele aldıktan sonra bir Hıristiyanın yapması gerekenin deliller yetersiz olduğu için bu iki görüşe de inanmayıp bu kıssaların sembolik hakikat olduğuna inanmak olduğunu söyler. Çünkü ona göre İncillerin amacı, olgularla dünyevi bilgi vermek olmayıp Tanrı'yla ilişki konusunda vahiy hakikatini bildirmektir.¹³⁶

Hz. İsa'nın babasız yaratıldığına sadece Hz. Meryem'in hamile kalışının vurgulandığı âyette değil başka yerde de atıf vardır. Bahsedilen Mâide sûresi 17. âyettir.¹³⁷ Orada Allah Teâlâ, Hz. İsa'ya tanrılık atfettiklerinden dolayı böyle diyenlerin kafir olduklarını vurgulamıştır. “Allah Teâlâ her şeye kâdirdir.” kısmını ise Safedî Allah Teâlâ'nın Hz. İsa'yı kudretiyle yarattığı şeklinde tefsir eder.¹³⁸

Konuyu toparlayacak olursak Kur'an'ı Kerim Watt'ın iddialarını, her ne kadar Watt işine gelen yerde Kur'an'dan alıntı yapsa da gözden kaçırdığı (belki de bilerek değinmediği) bir yerde Hz. İsa'nın açık bir sözüyle iki yerde de zımnen nakzetmiştir. O âyette Hz. İsa “Ben Allah Teâlâ'nın kuluyum; O bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı.”¹³⁹ diyerek ilâh olduğu yönündeki söylentileri reddetmiştir.¹⁴⁰ Diğer âyeti kerimelerde şöyledir:

“İşte bunlar gerçek haberlerdir. Allah Teâlâ'dan başka hiçbir ilâh yoktur. Muhakkak ki Allah Teâlâ, evet O, mutlak güç ve hikmet sahibidir.”¹⁴¹

“İşte Meryem oğlu İsa bu; şüpheye düşüp tartıştıkları konuda gerçek söz de bu.”¹⁴²

Bu iki âyetin tefsirinde Safedî Kur'an'ın Hz. İsa hakkında hem Yahudilerin iddia ettiği gibi zinadan doğma bir sihirbaz olduğunu hem de babasız doğduğu için İlâh olduğu iddialarını

¹³⁶ Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, çev. Turan Koç, s. 164-165.

¹³⁷ “Allah, Meryem oğlu Mesih'in kendisidir” diyenler hiç şüphesiz hakikati inkâr etmiş olurlar. De ki: “Eğer Allah, Meryem oğlu Mesih'i, annesini ve yeryüzünde bulunanların tamamını helâk etmek isterse, kim Allah'ın gücüne karşı durabilir!” Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin hükümlerini Allah'a aittir. O dilediğini yaratır. Allah her şeye kâdirdir.”

¹³⁸ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, II, 31.

¹³⁹ Meryem 19/30.

¹⁴⁰ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, III, 73.

¹⁴¹ Âl-i İmran 3/62.

¹⁴² Meryem 19/34.

reddettiğini söylemiştir. Yani iki tarafında onun hakkında ileri sürdükleri iddiaları batıl olup bu âyetlerin hak olduğunu beyan etmiştir.¹⁴³

2.2. Hz. İsâ'nın Allah Teâlâ'dan Bir Kelime ve Ruh Olması

Kur'ân'ı Kerim'de kelime lafzının Hz. İsâ için kullanıldığı âyet sayısı üçtür. İlk âyetimiz şöyledir:

فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَىٰ مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٣٩﴾

O mâbedde durmuş namaz kılarken melekler ona şöyle seslendiler: “Allah Teâlâ'nın bir kelimesini tasdik edici, efendi, iffetli ve sâlih kullardan bir peygamber olarak Yahyâ'yı Allah Teâlâ sana müjdeliyor.”¹⁴⁴

Bu âyetteki kelimedenden kasıt Hz. İsâ'dır. Safedî bu âyette “مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ” şeklinde kelime lafzının “ب” harfi ceriyle geldiğine dikkat çekmiştir. Eğer âyette kelimelerden bir kelimeye işaret etsin diye “ب” zâid olarak gelmiştir ve hazfedilip “مُصَدِّقًا كَلِمَةً” şeklinde de olur denirse aksine “مؤمنًا بالمسيح” cümlesindeki gibi “ب” harfi ceriyle zorunlu olarak gelmesi gerekir şeklinde cevap verilir diye tefsir etmiştir.¹⁴⁵

Diğer âyet-i kerime:

Melekler demişti ki: “Ey Meryem! Allah Teâlâ seni kendisinden bir kelime ile müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsâ Mesih'tir, dünyada da âhirette de itibarlı ve (Allah Teâlâ'ya) yakın kılınanlardandır.”¹⁴⁶

Hız. İsâ'ya iki nedenden ötürü “kelime” denmiştir. İlki onun bir nutfeden olmayıp Allah Teâlâ'nın “ol” emriyle dünyaya gelmesidir. İkincisi ise beşikte iken konuşmasındandır. Safedî ilk görüşü daha uygun bulmuştur.¹⁴⁷

Safedî'nin zikrettiği ve kabul ettiği görüş kendisine ait değildir. Kelime diye zikredilmesine dair Allah Teâlâ'nın kelamıyla insanların hidâyet bulması gibi Hz. İsâ ile de

¹⁴³ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, III, 74; I, 349.

¹⁴⁴ Âl-i İmran 3/39.

¹⁴⁵ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 339.

¹⁴⁶ Âl-i İmran 3/45.

¹⁴⁷ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 342.

hidâyete ermelerinden ötürü böyle dendiği yönünde de bir görüş vardır. Ancak müfessirin tercih ettiği görüş genel olarak müfessirlerin tercihinine de şayan görüştür.¹⁴⁸

Üçüncü âyet ise şöyledir:

Ey Ehl-i kitap! Dininizde aşırı gitmeyin ve Allah Teâlâ hakkında, gerçek olandan başkasını söylemeyin. Meryem oğlu İsa Mesih ancak Allah Teâlâ'nın elçisidir, Allah Teâlâ'nın Meryem'e ulaştırdığı kelimesidir ve O'ndan bir ruhtur. Şu hâlde Allah Teâlâ'ya ve peygamberlerine iman edin, "(Tanrı) üçtür" demeyin, bundan vazgeçin; hakkınızda hayırlı olan budur. Allah Teâlâ ancak bir tek ilâhtır. O, çocuğu olmaktan münezzektir, göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Güvenmek ve dayanmak için Allah Teâlâ yeter.¹⁴⁹

Safedî önceki âyette açıklama yaptığından burada kelime denmesiyle ilgili herhangi bir izah getirmemiştir.¹⁵⁰

Üçüncü âyet aynı zamanda başlığımızın ikinci kısmı olan Hz. İsa'nın ruh oluşuyla ilgili olduğundan âyetin mealini tekrar etmeye gerek görmüyoruz. Bu yüzden doğrudan Safedî'nin tefsirine geçiyoruz. Safedî tefsirinde bazen yaptığı gibi bu âyetin yorumuna da öncelikle dilsel analizleriyle başlamıştır. Safedî'ye göre "ondan bir ruhtur" ifadesindeki "من" harfi ceri bu âyette teb'îz (biraz anlamı) ifade etmez. Aksine tıpkı Câsiye sûresinin 13. âyetindeki¹⁵¹ gibi "emrinden, katından" manalarına gelir. Bununla beraber Secde sûresinin 9. âyetine¹⁵² dayanarak Hz. İsa'nın kesinlikle bir insan olduğunu belirtir ve ekler "Bu bazı Hıristiyanların cehaletinden dolayı iddia ettiği gibi Hıristiyanlık için bir delil değildir." Buradaki kasıt Hz. İsa'yı onurlandırma, yaratılmışın geri kalanından onu ayırma yahut bu nispetle onu özel kılmak da değildir. Bilakis Hz. İsa'nın yaratılanların geri kalanı gibi olduğu, "روح منه" ifadesine gelince bunun manasının Hz. Adem'in yaratılışından bahseden Sad sûresinin 72. âyetiyle¹⁵³ aynı anlamda olduğuna dikkat çeker. Hıristiyanların Hz. İsa'yı uluhiyet bakımından Allah Teâlâ'ya nispet ettikleri iddiaya gelince Allah Teâlâ onları mealen "İsa ancak tıpkı Allah Teâlâ'nın ruhundan üflemeyle yarattığı mahlukattan bir beşer gibi yaratılmıştır(insandır)." sözüyle yalanlamıştır. "Ondan bir ruhtur" ifadesiyle ilgili "Ondan bir ilimdir" şeklinde söylenmesine

¹⁴⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, VI, 76.

¹⁴⁹ en-Nisâ 4/171.

¹⁵⁰ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 567.

¹⁵¹ Ayrıca O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini kendinden (katından) bir lütuf olarak emrinize vermiştir. Bütün bunlarda düşünenler için işaretler vardır.

¹⁵² Sonra ona düzgün bir şekil vermiş ve ruhundan ona üflemiş; sizi kulak, göz ve gönüllerle donatmıştır. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!

¹⁵³ Ona tam şeklini verip ruhumdan da üflediğim vakit hemen onun için secdeye kapanın.

gelince bu da caiz değildir. Çünkü ilim kadîmdir, ruh-u Îsâ ise yaratılmış ve hâdis (sonradan olma)tir. Ayrıca ilmin kısımları da yoktur.¹⁵⁴

Hız. Îsâ'nın ruh olmasıyla ilgili farklı görüşler vardır. İlki beden ruhlarından biri olduğu, ikincisi üfürmek manasında olup Cebrail (aleyhisselam)'in Hız. Meryem'in çamaşırına üfürmesinden böyle dendiği, üçüncüsü vahiy manasında olup âyetin anlamının "Îsâ'nın zatına ol demekle vahyetti ve o da oldu." olduğu, dördüncüsü ruhun manası rahmet olduğundan Allah Teâlâ'nın rahmeti manasında olduğu, beşincisi burada kastedilen ruh Cebrail (aleyhisselam)'dir âyetin manası ise "Allah Teâlâ'nın Meryem'e attığı kelimesidir ve onu atan Cebrail (aleyhisselam) olduğu, altıncısı Kur'an'a ruh denildiği,¹⁵⁵ yedinci ve son görüşe göre de insanlar temiz bir şey gördüğünde adetleri olduğu üzere ruh dediklerinden Hız. Îsâ'ya da nutfeden yaratılmadığı için ruh dendiği¹⁵⁶ yönünde farklı yorumlar mevcuttur.

Hız. Îsâ'nın ruh olmasıyla alakalı Bayraktar Bayraklı da Watt'tan aktardığımız görüşe sahip günümüz müfessirlerindedir. Ona göre öncelikle bu âyette, Enbiya 91. ve Tahrîm 12. âyetlerde "Ruhumuzdan üfledik." buyurulması Hız. Meryem'in bu çocuğu gayr-i meşru yoldan dünyaya getirmediğinin delilidir. Asıl konumuzla ilgili görüşü ise, Allah Teâlâ'nın Hız. Meryem'e ceviz, fındık gibi bitkiler ile solucan ve bazı kertenkele türlerinde olduğu gibi yumurta ve spermi aynı anda üretebileceği bir organ yapısı vererek, Hız. Meryem'i mucize kıldığı şeklindedir. Hız. Meryem'in Enbiya sûresi 91. âyette dişi olarak takdim edilirken, Tahrîm sûresi 12. âyette erkek olarak takdim edilmesinin nedeninin de bu olduğunu belirtir. Zira ona göre Hız. Meryem'in yumurta üreten boyutu dişi olmasını, sperm üreten boyutu da erkek olmasını gerektirdiğinden âyetler vuzuha kavuşmaktadır.

Bayraklı bu olayın gerçekleşmesini ise, Allah Teâlâ "ol" emri vermiş yani Hız. Meryem'e üflemiş o anda da yumurta ve sperm hareket geçerek döllenmiştir diyerek izah etmekte ve bundan dolayı Hız. Îsâ bir ruhtur demektedir. Aynı durumun Hız. Adem'in yaratılışında da gerçekleştiğini ve Allah Teâlâ'nın çamura şeklini verdikten sonra "ol" demesiyle topraktaki bütün elementlerin canlandığını belirtmektedir.¹⁵⁷

Bu görüşleri toparlayacak olursak Safedî'nin görüşü diğer müfessirlerden aktardığımız görüşlerin ilkidir. Yani müellife göre Allah Teâlâ tıpkı Hız. Adem'in yaratılışındaki gibi

¹⁵⁴ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 567.

¹⁵⁵ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*, II, 361.

¹⁵⁶ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XI, 271.

¹⁵⁷ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 2. Basım, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2005, V, 467-468.

ruhundan Hz. İsa'ya üflemiştir. Bu konuda insanlar tarafından daha net anlaşılması için mucize olan bir olayı, tıpkı Hıristiyanların kitaplarını soyut olan şeylerden ayıklamaları, vahyi akıl ve bilim ışığında yorumlamaları¹⁵⁸ gibi bunu bizim de yapmamızın ne kadar uygun olacağı tartışılacak bir konudur.

2.3. Hz. İsa'nın Mesihliği

Semavi olsun veya olmasın hatta ilkel kabile dinlerinde bile dünyanın sonuna doğru çıkması beklenen bir kurtarıcı inancı mevcuttur. Ne var ki dinlerin beklenen kurtarıcıya dair inandıkları ortak vasıflar olmakla birlikte farklılıklar da vardır. Dini kurtuluş öğretileri buna inanırken felsefi öğretiler insanların başkaları vesilesiyle olmayıp kendi gayretleri sonucunda kurtulacağına inanırlar.¹⁵⁹ Başlığımız olan Mesih kelimesine gelince, Hıristiyanlıkta hatta Yahudilikte temel inançlardan biri olan beklenen kurtarıcının bu dinlerde kullanılan ismidir. Ayrıca Hıristiyan ilâhiyatında bu kurtarıcı Hz. İsa'dır ve bu isim de ona verilmiş bir unvandır.¹⁶⁰ Yahudiler buldukları hâli kötü gördüklerinden iyi bir geleceğe kendilerini eriştireceğine, vaat edilen topraklarda dini ve siyasi olarak özgür olmalarını sağlayacağına inandıkları için kurtarıcı inancına sahiptirler. Ve gelecek olan kişi Mesih-kral niteliğindedir.¹⁶¹

Mesih beklentilerinin zirvede olduğu dönemde ve coğrafyada ortaya çıkan Hıristiyanlık, Eski Ahitte bahsedilen Mesih'in Hz. İsa olduğunu ileri sürmüştür. Çünkü Hz. İsa'nın Mesih olarak geleceği Tevrat'ta yazılıydı. Ancak Yahudiler Tevrat'ın bu bölümünü tebdil etmişlerdi.¹⁶² Aynı zamanda Hıristiyanlara göre Hz. İsa ilk gelişinde insanları günahlarından arındırmak için gelmişti. Bu yüzden çile çekerek çarşıya öldürüldü. Ancak daha sonra tekrar dirildi ve göğe çekildi. İşte ilkinde yarım bıraktığı krallığı tamamlamak için ve insanları kurtuluşa erdirmek için yeniden dünyaya Mesih olarak dönecektir.¹⁶³ Verdiğimiz bu bilgilerden sonra diyebiliriz ki Yahudiler ve Hıristiyanların beklediği Mesih arasındaki en büyük fark Yahudilerin yeni bir şahıs beklemeleri, Hıristiyanların ise Hz. İsa'nın ikinci kez gelişini beklemeleridir.¹⁶⁴

¹⁵⁸ Şehmus Demir, *Kur'an'ın Yeniden Yorumlanması (Batı'yla Münasebetin Kur'an Yorumuna Yansımaları)*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2019. s. 65.

¹⁵⁹ Yûsuf Şevki Yavuz, (ed.), *Beklenen kurtarıcı inancı*, Kuramer Yayınları, İstanbul, 2017, s. 43.

¹⁶⁰ Şinasi Gündüz, *Hıristiyanlık*, s.90.

¹⁶¹ Fadıl Aygün, "Geleceğe Dönük Kurtarıcı Beklentisinin Apokaliptik Temelleri: Mesih/Mehdi Tasavvuruna İlişkin Bir Analiz" *Süri Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c:6, sy:2, 2019, s.227-228.

¹⁶² Ethem Ruhi Fırlalı, "Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c.XXV, sy.1, yl.1982, s. 182.

¹⁶³ Aygün, "Geleceğe Dönük Kurtarıcı Beklentisinin Apokaliptik Temelleri: Mesih/Mehdi Tasavvuruna İlişkin Bir Analiz" s.229.

¹⁶⁴ Fırlalı, "Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)", s. 182.

Kur'ân'ı Kerim'de ise Mesîh kelimesi iki âyette iki kere olmak üzere¹⁶⁵ 11 yerde geçmektedir.¹⁶⁶ Safedî bu âyetlerin sadece iki tanesinde Mesîh konusuna değinmiştir. O âyetlerin ilki şöyledir:

Melekler demişti ki: “Ey Meryem! Allah Teâlâ seni kendisinden bir kelime ile müjdeliyor. Adı Meryem oğlu Îsâ Mesîh'tir, dünyada da âhirette de itibarlı ve (Allah Teâlâ'ya) yakın kılınanlardandır.”¹⁶⁷

Meryem oğlu Îsâ Mesîh, hepsi onun ismidir. Ancak insanlar arasında meşhur olmasından dolayı bu isminin bir kısmıyla yani Mesîh adıyla bilinir. Mesîh ise sıvazlanmış, temizlenmiş manasında olabilir. Şöyle ki annesi onu doğurduğunda ve Hz. Îsâ annesiyle konuştuğunda annesi kendisiyle bereketlenmek için eliyle onu sıvazladığından o bu hal üzere yani Mesîh ismiyle kalmıştır. Ve onun beşikte konuştuğunu işiten herkes işittiklerinden ve gördüklerinden ürperdiğinden, Hz. Îsâ ile teberrük etmek için eliyle onun yüzünü ve göğsünü sıvazlamıştır. Bu onu gören kimsenin alışkanlığı olmuştur. Ki nitekim bunu gören kimsenin aklen bunu yapması gerekir. Bundan dolayı Meryem sûresi 31. âyette Hz. Îsâ'nın şu sözü zikredilmiştir: “Nerede olursam olayım o beni kutlu ve bereketli kıldı.” Ve ayrıca onlar birbirlerine “Allah Teâlâ seni bereketlendirsin.” derlerdi. Bunlar aynı kabilden fiillerdir yani insanların bir bereket olsun diye yaptıkları işlerdir. Aynı şekilde Mesîh lafzından ismi fail (Mâsih) manasında sıvazlayan, temizleyen manası da çıkar. Hz. Îsâ eliyle cüzzamlı veya ağmayı mesh eder Allah Teâlâ'nın izniyle o hastalık iyileşirdi. Bu durumda sıvazlayan, temizleyen manasına gelir.¹⁶⁸ Ancak fe'l vezninde yani Mesîh şeklinde olduğu zaman bazen fail bazen meful manasına işaret etmesi uygun olur. O zaman da failken manası “sıvazlayan, temizleyen” meful olduğunda da “sıvazlanan temizlenen” olur. Allah Teâlâ bu kelimeyi iki manada anlaşılın diye “Mesîh” olarak isimlendirmiştir. Ne fâil yani “mâsih” olarak ne de mef'ûl “memsûh” olarak isimlendirmemiştir. Ancak Safedî'ye göre fâil manasında (sıvazlayan, temizleyen) olması daha uygundur.¹⁶⁹

Hız. Îsâ'ya mesîh denmesinin tefsirlerde farklı izahları bulunmaktadır. Öncelikle âlimler kelimenin özel ya da müştak (türemiş) bir isim olmasında ihtilaf etmişlerdir. Çoğu âlim müştak olduğunu ileri sürüp manasında farklı görüşler beyan etmişlerdir.¹⁷⁰ Bunları altı maddede sıralayabiliriz. İlki Hız. Îsâ'nın ayağının çukurunun bulunmaması yani düztaban olması, ikincisi

¹⁶⁵ el-Mâide 5/17, 72.

¹⁶⁶ Âl-i İmran 3/45, en-Nisâ 4/157, 171, 172, el-Mâide 5/17, 72, 75, et-Tevbe 9/30, 31.

¹⁶⁷ Âl-i İmran 3/45.

¹⁶⁸ Bu konuyla ilgili âyetler için bkz. Âl-i İmran, 3/49, el-Mâide, 5/110.

¹⁶⁹ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 342.

¹⁷⁰ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, VIII, 222.

İbn Abbas'tan rivâyete göre hastayı sıvazladığında hastalığın iyileşmesi, üçüncüsü bereketle sıvazlanması, dördüncüsü yeryüzünde durmadan gezmesi, beşincisi anasının karnından yağ sürülmüş olarak çıkması, altıncısı ise kelimenin manasının sıddık olup Allah Teâlâ'nın onu sıvazlayıp günahlardan temizlemesidir.¹⁷¹

Safedî'nin mesîh kelimesine dair yaptığı yorumların ilki zaten İbn Abbas'tan rivâyet edilmiştir. Diğer görüşü ise kelimenin İbranice'de meşîha olarak geçip anlamının mübarek olmasına dayanmaktadır. Şöyle ki müfessir, İbranice bildiğinden kelimenin o dildeki anlamından yola çıkarak ve Meryem sûresi 31. âyeti de destek göstererek ikinci görüşünü ileri sürmüş görünmektedir.

İkinci olarak Mesîh konusuna değindiği yer Nisâ sûresi 159. âyettir. Ancak şunu belirtmeliyiz ki Mesîh kelimesi bu âyette olmayıp iki öncesindeki 157. âyette geçmektedir. Öte yandan Safedî usulü olduğu üzere tefsirinde bazı âyetlerin içeriğiyle ilgili konuları başlıklı yazılar yazarak ele aldığından Nisâ sûresi 159. âyeti¹⁷² tefsir ederken araya iki yazı koymuştur. Herhalde ikisi de Hz. İsa ile ilgili olduğundan dolayı peş peşe vermeyi uygun buldu ve bu yazısını ilgili yerde vermedi. Bu konulardan ilki konumuz olan Mesîh konusudur ve “Yahudiler nezdinde Mesîh” başlığı taşımaktadır. O yazısı şöyledir:

Mesîh'ten kasıt Yahudilerin hepsinin Mesîh b. Davud diye isimlendirilen geleceğini bekledikleri bir adamdır. Şöyle ki onlar dünyaya Davud (aleyhisselam)'un neslinden bir adamın geleceğine inanıyor ve bekliyorlar. Ve bu bekleyişleri hâlâ devam etmektedir. Aynı şekilde Yahudiler, Allah Teâlâ'nın bu adamı Benî İsrâil'de çıkaracağına inanıyorlar. Bunu Tevrat, Zebur ve Yahudi peygamberlerinin çoğu ifade etmekle beraber bu kişinin Hz. İsa olduğuna da işaret etmişlerdir. Ancak Yahudiler kendi peygamber ve kitaplarının aksine ittifak etmişlerdir. Zira onlar işaret edilen kişiyi bekledikleri hâlde onun Hz. İsa olmadığını iddia ederler. Çünkü onlara göre Hz. İsa zinadan meydana gelmiştir. Şu da var ki onlardan her biri dünyadayken Mesîh'in Hz. İsa'nın ismi olduğuna da iman etmişlerdir. Aslında onlar Mesîh'e inanıyorlar ama Hz. İsa'nın Mesîh olmadığını ve Mesîh olarak başka birinin geleceğini öne sürüyorlar. Gerçekte onların inandığı budur. Ancak onlar onun Mesîh olduğunu bilmiyorlar ve başkasını bekliyorlar. Yahudilerden Hz. İsa'yı zamanında tanıyanlar ona iman etmiştir. Kalanlar ise onun isim ve sıfatlarını birbirlerine naklediyorlar, onu bekliyorlar, iman ediyorlar ancak Mesîh'in kendilerine

¹⁷¹ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*, I, 389.

¹⁷² Ehl-i kitap'tan her biri ölümünden önce ona mutlaka iman edecektir; o da kıyamet gününde onlara şahit olacaktır.

gelen Hz. İsa olduğunu inkâr ediyorlar. Çünkü onlar ondan başkasını bekliyorlar. Bu yüzden Allah Teâlâ onlardan her birinin Mesih'e inandığını, ancak Hz. İsa'nın Mesih olmadığına inandığından Hz. İsa'yı inkâr ettiklerini bildirmişlerdir. Bu vakada Allah Teâlâ'nın indirdiği kitabın azîzde de doğruladığı garip bir durum vardır. Çünkü Allah Teâlâ ölmeden önce Ehl-i kitaptan her birinin Hz. İsa'ya inanacağını bildirmişlerdir. Ama onlar onu inkârda ittifak etmişlerdir. Ancak âyette işaret edilen onların iddialarıyla beraber bunun dışındadır. Safedî, bu açıklamaların peşinden âyette geçen “قبل” kelimesinin nasıl anlaşılmasına dair yorumlar yapar. Son olarak tekrar der ki akli her şeye eren Yahudi kadın ve sıbyan kim varsa Mesih'in geleceğine cizyeden, zilletten Yahudileri kurtaracağına ve onlar için krallığı ihdas edeceğine inanır. Ve onların şu zamana kadar hâlâ beklemeye devam ettiklerini belirtir.¹⁷³

Safedî'nin âyete yaptığı tefsiri ve makalesine dayanarak şunu diyebiliriz ki Hz. İsa'nın Mesih olmasına, dünyanın sonuna doğru gelip düzeni sağlayacağına dair herhangi bir yorum zikretmemiştir. Bu yüzden bu konudaki görüşünün hangi yönde olduğu anlaşılmamaktadır. Safedî, sadece Mesih diye anılmasının sebebi olarak Hz. İsa'nın ismi olmasına değinmiştir. O bu görüşünde yalnız değildir. Çünkü müfessirlerimizin de ittifakına göre Hz. İsa'ya Mesih denmesinin tek sebebi faruk, sıddık gibi üstünlük bildiren ona verilmiş bir lakap olmasıdır. Başka herhangi bir şey değildir.¹⁷⁴

2.4. Hz. İsa'nın Havâripleri

Havâri, peygamberlere iman edip onlara tebliğ ve irşat vazifesinde yardımcı olan kimselere denir. Ancak bu kelimeyle özellikle kastedilenler peygamberlik görevinde Hz. İsa'ya yardımcı olanlardır.¹⁷⁵ Bunların sayısı on iki olarak bilinmekle beraber Hz. İsa'ya iman edenler sadece bu kadar değildir. Çünkü kaynaklarda geçtiğine göre Hz. İsa'ya iman eden birçok erkekle beraber kadın bile mevcuttur. Havâriplerin sayısının on iki olarak tespit edilmesi İsrâiloğullarının on iki boyuna atfendir. İsimleri; Petrus, Yakup, Yuhanna, Andreyâ, Filip, Bartalmay, Matta, Tomas, Alfay oğlu Yakup, Taday, Simon ve Yudas İskariot'tur. Bunlardan Hz. İsa'ya ilk inanan Petrus'tur ve çeşitli listelerde ilk sırada anılmasının sebebi budur.¹⁷⁶

Havâriplerin imanından bahseden âyetler şunlardır:

¹⁷³ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 559-560.

¹⁷⁴ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, VIII, 222. Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hâkâiki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vil*, I, 558.

¹⁷⁵ Osman Cilacı, “Havâri”, *DİA*, XIV, s. 513.

¹⁷⁶ Gündüz, *Hristiyanlık*, s. 27.

فَلَمَّا أَحَسَّ عَيْسَىٰ مِنْهُمُ الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾

رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٣﴾

“İsâ onlardaki inkârcılığı sezince, “Allah Teâlâ’ya giden yolda bana yardımcı olacaklar kimlerdir?” diye sordu. Havârililer cevap verdiler: “Biz Allah Teâlâ için yardımcılarız; Allah Teâlâ’ya inandık, şahit ol ki bizler Müslümanlarız. Rabbimiz! İndirdiğine inandık ve peygambere tâbi olduk; artık bizi şahitlerle beraber yaz.”¹⁷⁷

Âyetteki “İnkârcılığı sezince” kısmı, küfür üzere olan kimseyi Hz. İsâ anlayınca demektir. Havâri kelimesine gelince o, o kimselerin sıfatları bakımından aldıkları isimleridir. Bu kelime “حار” kökünden gelir ve meyletmek manasındadır. Yani rücu’ etmek, aslına dönmek demektir. Lafızların değişmesi ise mananın değişmesini ardından getirir. “Havâriyyûn” meyledenler manasındadır. Âyetteki “Allah Teâlâ’nın yardımcılarınız.” sözü kafirlerden Allah Teâlâ’ya meyledenleriz, Allah Teâlâ’ya döneriz anlamındadır. “حار” kelimesi İnşikâk sûresi 14. âyette de¹⁷⁸ bu manada gelmiştir. Aynı şekilde kavak ağacına da “شجرالحور” denmesi de onun uzamaya olan meylinde kaynaklanır. Havârililerin meylinin kafirlere değil de Allah Teâlâ’ya olmasından dolayı -Allah Teâlâ en iyisini bilendir.- ama bu yüzden bu şekilde isimlendirilmiş olabilirler. Yani özetle bu kelime Allah Teâlâ’ya meyledenler demektir. “وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ” bize şahit ol anlamındaki bu kısım Allah Teâlâ katında bize şahitlik et demektir. Mâide sûresinde 111. âyette¹⁷⁹ “بِأَنَّا” bu âyette “بِأَنَّا” olarak bir “ن” harfi eksik olarak gelmesi ise bu âyette havârililerin sözünün Hz. İsâ’ya yönelik oradan da Allah Teâlâ’ya yönelik olarak söylemelerinden kaynaklanır. Mâide sûresindeki o sözü ise havârililer Allah Teâlâ’ya yönelik olarak söylemişlerdir. Safedî özetle burada bu iki âyeti karşılaştırıp Hz. İsâ’ya yönelik olarak gelmesinden dolayı eksik geldiğini beyan ederek iki âyet arasında ince bir nüansa parmak basmıştır. 53. âyeti ise Zümer sûresi 69. âyet¹⁸⁰ ve Nahl sûresi 84. âyete¹⁸¹ dayanarak tefsir edip şahidin mutlaka adil, zeki ve salih olması gerektiğini ileri sürmüştür.¹⁸² Bu açıklamasına

¹⁷⁷ Âl-i İmran 3/52-53.

¹⁷⁸ إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَخُورَ. Meali: “Zira o, hiçbir zaman rabbine dönmeyeceğini sanırdı.”

¹⁷⁹ “وَإِذْ أَوْحَيْنَا إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدْ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ” Meali: “Havârilere ‘Bana ve peygamberime iman edin’ diye ilham ettiğimde onlar ‘İman ettik, şahit ol ki bizler yürekten teslimiyet içindeyiz’ demişlerdi.”

¹⁸⁰ “Artık rabbinin nuruyla yer aydınlanır, hesap kitap ortaya konur, peygamberler ve şahitler getirilir, insanlar hakkında doğruluk ve adalet ölçüsüne göre hüküm verilir, onlara asla haksızlık edilmez.”

¹⁸¹ “Bir gün gelecek, her ümmetten bir tanık çıkaracağız ve artık inkâr etmiş olanların, ne (olmadık) mazeretler ileri sürmelerine izin verilecek ne de onlardan Allah Teâlâ’nın hoşnutluğunu kazanma yönünde çaba göstermeleri istenecektir.”

¹⁸² es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 345.

istinaden şunu diyebiliriz ki aslında o havârilere de bu özellikleri haiz olduğuna ya da haiz olabileceklerine imada bulunmuş olabilir.

Âyetlerde açıkça belirtildiği ve tefsirlerin çoğunluğunda da geçtiği üzere havârilere Hz. İsa'ya iman edip kendilerini Allah Teâlâ için adanmış kimselerdir. Bu konuda Safedî ve diğer müfessirler arasında tezat bir görüş yoktur.¹⁸³ Ancak Kur'an'ı Kerim'de ve İncil'lerde geçen bilgiler birbiriyle çelişkilidir. Âyetlerde görülen havârilere, Allah Teâlâ'ya iman ettiği Hz. İsa'yı da bu hallerine şahit tuttuklarıdır. Ancak mesela Matta İncil'inde havârilere Simun Petrus'a ait "Sen hay olan Allah'ın oğlu Mesih'sin"¹⁸⁴, havârilere ve İncil yazarlarından Yuhanna'nın da kendi yazdığı İncil'de "Kelâm (İsa) başlangıçta var idi ve kelâm Allah nezdinde idi ve kelâm Allah idi"¹⁸⁵ ve kelâm beden olup inâyet ve hakikatle dolu olarak aramızda sakın oldu; biz de onun izzetini babanın biricik oğlunun izzeti olarak gördük"¹⁸⁶ sözleri mevcuttur.¹⁸⁷ Onların bu sözlerinden yola çıkarak İbn Hazm onların Allah Teâlâ'nın yardımcıları olmaları bir yana dursun mümin bile olmadıklarını ileri sürmüştür. Ona göre havârilere tıpkı Hz. Ali'yle ilgili görüşlerinde aşırıya kaçan Sebeyye fırkası, Hallac'ın uluhiyetini kabul eden Hallac'ın taraftarları gibi bu sözleriyle aslında Hz. İsa'nın ilâhlığını kabul edenlerden olmuş olurlar. Bu yüzden de İbn Hazm onların kafir olduklarını söylemiştir.¹⁸⁸ İnciller ve oradaki metne dayanarak İbn Hazm havârilere kafir olduklarını söylerken, İslam âlimleri âyetleri referans alarak gerçek havârilere böyle söz ve davranışlarda bulunmayacağını belirtmişlerdir.¹⁸⁹ Burada müfessirin de İncil'deki bu sözleri tesbit edip karşılaştırma yapmasını beklediğimizi belirtmek isteriz. Ancak kendisi Hz. İsa'nın ilâh edilmesi gibi ileriki başlıklar da kendi sözlerinin doğruluğunu kanıtlamak için İncil'lere başvurmasına rağmen, böyle bir ince nüansı ya fark edemediği ya da değinmeyi istemediği için zikretmemiştir.

"Havârilere 'Bana ve peygamberime iman edin' diye ilham ettiğimde onlar 'İman ettik, şahit ol ki bizler yürekten teslimiyet içindeyiz' demişlerdi"¹⁹⁰

¹⁸³ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hâkâiki ğavâmizi't-tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil*, I, 561. Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, VI, 97.

¹⁸⁴ *Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil*, 3. Basım, Kitabı Mukaddes Şirketi – Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2003, Mat. 16:16.

¹⁸⁵ *Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil*, Yu. 1:1.

¹⁸⁶ *Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil*, Yu. 1:14, 15.

¹⁸⁷ Cilacı, "Havâri", DİA, XIV, s. 516.

¹⁸⁸ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endelûsî el-Kurtubî İbn Hazm, *el-Faşl fi'l-milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihâl*, Mektebetü'l-hancî, Kahire, II, 32.

¹⁸⁹ "Havâri", *Temel İslam Ansiklopedisi*, ed. Tuncay Başoğlu, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları – İSÂM Yayınları, Ankara, 2020, III, 424.

¹⁹⁰ el-Mâide 5/ 111.

“Havârilere ilham ettiğimde (vahyettiğimde)” demek senin dilinle söyleyince anlamındadır. Havâriilerin şahit ol dedikleri kimsenin Hz. İsa olduğunu bildirmiş, bu âyette başka bir izahta bulunmamıştır.¹⁹¹

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ فَأَمَنَتْ طَائِفَةٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرَتْ طَائِفَةٌ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ ﴿٤٤﴾

“Ey iman edenler! Allah Teâlâ’nın yardımcıları olun. Nitekim Meryem oğlu İsa da havâriilerine, “Allah Teâlâ’ya giden yolda bana yardımcı olacaklar kimlerdir?” diye sorduğunda havâriiler, “Allah Teâlâ’nın yardımcıları biziz” demişlerdi. Sonra İsrâiloğulları’ndan bir kısmı iman etmiş, diğer bir kısmı da inkâr etmişti. Biz inananları düşmanlarına karşı destekledik, böylece üstün geldiler.”¹⁹²

Bu âyette öncelikle “ظَاهِرِينَ” kelimesinin “غالبين” “galip geldiler, üstün oldular” manasında olduğunu belirtir. Bununla birlikte kastedilen onların sabaha kadar gece gündüz savaştıkları anlamı değildir. Bilakis bu kelime Araplar arasında nesir ve nazımda gece ve gündüz gibi kullanılan bir kelimedir.¹⁹³ “İsrâiloğulları’ndan bir kısmı iman etti.” âyetin bu bölümündeki iman eden kimselerden kasıt havâriiler ve teslîs inancı meydana çıkana kadar onlara tabi olanlardır. İşte galip gelen kimselerden kasıt bu insanlardır. Teslîs inancıyla beraber Melekiyye mezhebi ortaya çıkmıştır. Daha sonra Kur’ân bu inançların hepsini nesh etmiştir.¹⁹⁴

Müfessir, herhangi bir kayıt getirmeksizin havâriilerin ve Hz. İsa’ya inananların üstün olduğunu söylemiştir. Ancak diğer müfessirler havâriilerin, Hz. Peygamber’in peygamber olarak gönderilmesi ve onların Hz. İsa ile ilgili sözlerini tasdik etmesiyle, aslında delillerinin açık hale geldiğini ve üstünlüklerinin ortaya çıktıklarını söylemişlerdir. Yani üstün oldukları noktayı onların delilleri bakımından diye kayıtlamışlardır.¹⁹⁵

Kıyamete kadar kafirlere karşı havâriilerin derecelerinin üstün olacağına dair âyet-i kerime de şöyledir:

“Allah Teâlâ buyurmuştu ki: “Ey İsa! Ben seni vefat ettireceğim, seni katıma yükselteceğim, seni o inkârcılardan arındıracağım ve sana tâbi olanları kıyamet gününe kadar inkâr edenlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz bana olacak. İşte, ayrılığa düşüp durduğunuz hususlarda aranızda hükmü o zaman ben vereceğim.”¹⁹⁶

¹⁹¹ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, III, 86.

¹⁹² es-Saff 61/14.

¹⁹³ Safedî’nin demek istediği kelimenin hakiki manada kullanılmayıp bilakis mecazi manada kullanıldığıdır.

¹⁹⁴ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, IV, 320-321.

¹⁹⁵ Hayrettin Karaman vd., *Kur’ân yolu türkçe meâl ve tefsir*, DİB. Yayınları, Ankara, 2014, 5. Basım, V, 339-340.

¹⁹⁶ Âl-i İmran 3/55.

Bu âyetin tefsirine geçmeden önce şunu belirtmeliyiz ki bu âyet aynı zamanda Hz. İsa'nın ref'i ile ilgili olduğundan o kısma dair Safedî'nin açıklamalarını ilgili bölümde vereceğiz. Şimdi havâriilerin derecesiyle ilgili bölüme geçebiliriz. Âyette Hz. İsa'ya tabi olduğu bahsedilen kimseler; havâriiler ve Hz. İsa'ya her tâbi olan kimsedir. “Kıyamet gününe kadar inkâr edenlerden üstün kılacağım.” ifadesi Allah Teâla'nın inananları, kafirlerden konum ve derece bakımından kendi katında üstün kılacağı anlamına gelir. Safedî, “إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ” kıyamete kadar ifadesinin sona kalmasının nedeninin Hz. İsa'ya ittiba' gerekmesin diye anlaşılmasının doğru olmadığını söyler. Safedî'nin demek istediği havâriiler ve onlardan sonra kıyamete kadar Hz. İsa'ya tâbi olan insanların üstünlükleri ancak Hz. İsa'ya ittiba şartıyladır. Zira bugün Hıristiyanların durumu böyle değildir. Yani Hz. İsa'ya tabi değillerdir. Bide üstüne tâbi olduklarını iddia ederler. Yahudilere gelince onlar zaten gizliden ve açıktan Hz. İsa'yı inkâr ederler. Hz. Peygamber (aleyhisselam) geldikten sonra bu âyet Müslümanlara râci olmuştur. Çünkü Hıristiyanlar ona olduğunun dışında -kullukta- ittiba' etmişlerdir. Yani peygamber olarak değil de tanrı olarak tâbi olmuşlardır. Ancak Hz. Peygamber'e iman eden ve ona tâbi olan kimse, sair peygamberlerin de peygamberliğine iman etmiş ve tâbi olmuştur. Çünkü Müslümanlar o peygamberlere de ittiba' etmekle emrolunmuşlardır.¹⁹⁷

Üstün kılınacak kimseleri Safedî, havâriiler ve Hz. İsa'ya tabi olan herkes diye yorumlamıştır. Ancak bu konuda iki görüş vardır. İlki Safedî'nin de dediği gibi ona inanmış ve Hz. Peygamber'in ümmetinden olan Müslümanlardır. Yani Hz. İsa'nın peygamberliğine iman eden ve ona tabi olan Müslümanlar, Hz. İsa'nın peygamberliğini ve getirdiklerini reddeden kafirlere karşı üstün olacaklardır. İkincisi görüş ise kastedilen kimselerin, Hıristiyanlar olduğu ve Hz. İsa'yı reddeden Yahudilere karşı üstün olacakları yönündedir.¹⁹⁸

Havâriilerle ilgili olan son âyetler ise onların Hz. İsa'dan inançlarını sağlamlaştırmak üzere gökten sofrayı indirmesini istemeleridir. Aslında bu mevzu bir yönüyle de Hz. İsa'nın mucizelerinden birini de içermektedir. Bu yüzden biz şimdi sadece havâriilerin sofrayı inançlarını sağlamlaştırmak için istediklerini belirten âyeti ve tefsirini inceleyeceğiz.

قَالُوا نُرِيدُ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَنَطْمِئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿١١٣﴾

¹⁹⁷ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 346-347.

¹⁹⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî tefsiri'l Kur'ân*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, zeyleden Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesü'r-Risale, Beyrut, 2000, 1. Baskı, VI, 462.

hareketi²⁰⁶ sonrasında Katolik Kilisesine karşılık Protestanlığın ortaya çıkmasına kadar²⁰⁷ devam etmiştir. Hatta bu anlayışları zamanla teslîs inancına dönüşmesine neden olmuştur. Onların Hz. İsa'yı Tanrı edinmelerine mucizeleri sebep göstermelerindeki bir neden de İncillerde mucizeleri Hz. İsa'nın kendi adına yaptığını söylemesidir. Bununla beraber Yeni Ahitte Hz. İsa'nın Tanrı adına da pek çok mucize gerçekleştirdiği de geçmektedir. Aynı zamanda Eski Ahitte Hz. İsa'nın izniyle havâriyelerinin de pek çok mucize gerçekleştirdiği de mevcuttur.²⁰⁸

Protestanlıkla başlayan sekülerleşme eğiliminden dolayı Hıristiyanlıktaki tabiatüstü unsurlar çıkarılıp akıl ve duyguların tatmin edildiği “doğal bir din” meydana getirilmeye çalışılmıştır.²⁰⁹ Bu yüzden de kutsal alanı daraltmak adına üç önemli mevzu olan sır, mucize ve büyüden dini tecrit ederek sekülerleşmeye adım atılmıştır.²¹⁰ İşte tam da bu nokta da Orta Çağda bilim kötülenirken Rönesans'la beraber bilimsel bilgiye bir değer atfedilerek kesin olduğu inancı ortaya çıkmıştır. Bu da vahyin akıl ve bilim ışığında yorumlanması, mucizenin hurafe görülerek²¹¹ tecrit edilmesini sağlamıştır. Hatta son oryantalist lakabı verilen Montgomery Watt kutsal metinlerdeki bu türden olaylara dair şu ifadeleri kullanır:

“Çağdaş mü'min kutsal metinlerdeki açıklamaları, görmüş geçirmiş bir safdillikle, canlı sembolik bir şekil içinde, Tanrı hakkında önemli hakikatler ihtiva eden parçalar olarak kabul eder.”²¹²

Genel olarak mucizelerle ilgili de şunları söyler:

“Yasaların ihlali olarak görülen bazı durumlar, kesinlikle sözlü rivâyet zinciri içinde şekil değiştirmiş tabii olaylar olarak telakki edilmeli ve bu çeşit açıklamaların, yazıya geçirilmeden önce eli, yüz yıl geçtiği de göz önünde bulundurulmalıdır. Başka durumlarda ise, üzerinde çalışılmamış faktörler bulunuyordu. Bu sonuncusu daha çok hastaları iyi etme mucizesi ile ilgilidir. Zira, tıp biliminde nedeni bilinmeyen buna benzer iyileştirme örneklerinin, Lourde gibi hac merkezlerinde olsun, iyileştirme gücüne haiz kimselerin etkisi yoluyla olsun hâlâ vaki olduğu şu anda bile geniş bir kabul görmektedir.”²¹³

Watt'ın yukarıda verilen açıklamalarının ışığında şunu diyebiliriz ki birkaç somunla bir sürü insanı doyurmak, bir sözle fırtınayı durdurmak gibi mucizeler sözlü rivâyette abartılmıştır. Ancak o bu olayların bir yandan da daha derin anlamlarının da olduğuna dikkat çekmektedir.

²⁰⁶ Şehmus Demir, Kur'an'ın yeniden yorumlanması (Batı'yla Münasebetin Kur'an Yorumuna Yansımaları), s.20

²⁰⁷ Günay Tümer- Abdurrahman Küçük, *Dinler tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara, 1993, s. 272.

²⁰⁸ Betül Avcı, “Hıristiyanlıkta ve Kur'an tefsirlerinde Hz. İsa'nın mucizeleri”, *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, c. 5, sy. 2, s. 258-259.

²⁰⁹ Demir, *Kur'an'ın Yeniden Yorumlanması (Batı'yla Münasebetin Kur'an Yorumuna Yansımaları)*, s. 31.

²¹⁰ Demir, *Kur'an'ın Yeniden Yorumlanması (Batı'yla Münasebetin Kur'an Yorumuna Yansımaları)*, s. 23.

²¹¹ Demir, *Kur'an'ın Yeniden Yorumlanması (Batı'yla Münasebetin Kur'an Yorumuna Yansımaları)*, s. 65.

²¹² Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, çev. Turan Koç, s. 164.

²¹³ Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, çev. Turan Koç, s. 168.

Şöyle ki o birkaç ekmekle bir yığın insanı doyurma işini Hz. İsa'nın insanların ruhi açlığını doyurma gücü, fırtına dindirmeyi de insanların yüreğine huzur getirme gücü olarak yorumlamaktadır.²¹⁴ O mucize konusunda inanılması gereken noktayı şu sözleriyle tamamlar:

Bugün, bilimin 'mucizeleriyle' çepçevre kuşatılmış günümüz Hıristiyan'ı için, olayların aslı veya İsa'nın fiziki gücünün derecesi hususunda birtakım spekülasyonlara gitmek yerine kıssaların hikmetine mebni yanlarını değerlendirmeye çalışmak çok daha önemlidir.²¹⁵

İslam âlimlerine göre mucizeye bakışa gelirsek onlara göre bir şeyin mucize sayılabilmesi için iki şartı haiz olmasının yanında başka şartlarda vardır. Bu iki şarttan kastımız olayın sünnetullah'a aykırı olması ve Allah Teâlâ'nın fiili olmasıdır. İslam âlimlerinin eklediği şartlar ise mucize gösteren kişinin peygamberlik iddiasında olması, tehadî (meydan okuma) ile meydana getirmesi ve o kişinin isteğine uygun olmasıdır.²¹⁶ Bununla birlikte mucizelerin insanları iman ettirmeye yeterli olmadığı da Kur'an'ı Kerim'de bildirilmiştir. Eğer yeterli olsaydı önceki ümmetlerin mucizeleri gözleriyle görmelerine rağmen imandan ayrılmamaları gerekirdi. Fakat onlar inanmadıkları için helak olmayı hak ettiler.²¹⁷ Ayrıca İslam dini, mucizelerin peygamberlik ispatıyla hiçbir ilişkisi olmadığını da beyan etmiştir. Bu yüzden mucize isteğinde bulunanların bu isteğini reddetmiş ve Hz. Peygambere kimsenin bir benzerini bile getirmeye gücü yetmediği Kur'an'ı Kerim'i indirmiştir.²¹⁸

Yukarıda verdiğimiz bilgiler ışığında şunu da ifade etmeliyiz ki reformasyonla beraber Hıristiyanların mucizeye bakışı; kutsal metinlerini hurafelerden arındırma faaliyetleri ve İslamın akla karşı olduğuna dair saldırıları neticesinde, klasik İslam modernizminin önde gelen temsilcileri Muhammed Abduh ve Seyyid Ahmed Han'ın Kur'an'ı yorumlamada bilhassa mucizeye bakışlarında değişiklik olmasına neden olmuştur.²¹⁹ Bu konuyu detaylandırarak olursak Abduh, teoride her ne kadar mucizenin gerçekleşeceğini kabul etse de Kur'an tefsirinde böyle şeylerin gerçekleşmesinin mümkün olmadığını, aklın sınırlarının aşılmadığını ileri sürmüştür.²²⁰ Ahmet Han ise mucizeyi açıklarken akli temel olarak insan ve evren arasında

²¹⁴ Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, çev. Turan Koç, s. 169.

²¹⁵ Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, çev. Turan Koç, s. 169.

²¹⁶ "Mucize", *Temel İslam Ansiklopedisi*, ed. Tuncay Başoğlu, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları – İSAM Yayınları, Ankara, 2019, VI, 88-89.

²¹⁷ Bkz. Hud 11/64-65, Neml 27/12-14.

²¹⁸ Abdülaziz Çavuş, *Anglikan Kilisesine Cevap*, çev. Mehmet Akif Ersoy, Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, İstanbul, 1431, 30-31.

²¹⁹ Demir, *Kur'an'ın yeniden yorumlanması (Batı'yla münasebetin Kur'an Yorumuna Yansımaları)*, s. 60-61.

²²⁰ Demir, *Kur'an'ın yeniden yorumlanması (Batı'yla münasebetin Kur'an Yorumuna Yansımaları)*, s. 67-68.

çelişki olmayacağını söyler. Evrendeki yasaların ihlali veya askıya alınması mümkün değildir diyerek mucizeyi kökten reddeder.²²¹

Hiz. İîsâ doğumu²²² da mucize olan bir peygamberdir. Hiz. İîsâ'ya başka mucizeler verildiğini Allah Teâlâ aşağıdaki âyet-i kerimelerde bildirmiştir:

“Andolsun biz Mûsâ'ya kitabı verdik. Ondan sonra da art arda peygamberler gönderdik. Meryem Oğlu İîsâ'ya da açık kanıtlar verdik ve onu Rûhu'l-kudûs ile destekledik. Ama ne zaman size bir peygamber nefislerinizin hoşlanmadığı bir şey getirdiyse büyüklendiniz, kimini yalanladınız, kimini de öldürdünüz, doğru değil mi?”²²³

Bu âyetin tefsirinde Safedî Hiz. İîsâ'ya verilen “الْبَيِّنَات” açık kanıtlar, mucizeler denmesinin sebebini, görenlerin beyanından dolayı bu isim verilmiştir diye açıklar. Misâl olarak da ölülerin diriltilmesi ve çamurdan kuş yaratılmasını vermiştir.²²⁴

“O peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık. Allah Teâlâ içlerinden bir kısmıyla konuşmuş, bir kısmını da derecelerle yükseltmiştir. Meryem oğlu İîsâ'ya açık deliller verdik ve onu Rûhulkudûs'le destekledik. Allah Teâlâ dileyseydi elçilerin ardından gelen insanlar, kendilerine bunca açık delil geldikten sonra birbirine düşüp savaşmazlardı; lâkin farklı yollara yöneldiler. Bu sebeple kimileri iman etmiş, kimileri de inkâr etmişlerdir. Allah Teâlâ dileyseydi aralarında savaşmazlardı fakat Allah Teâlâ dilediğini yapar.”²²⁵

Bu âyet-i kerime de mucizeyle alakalı sadece peygamberlerinin kitap ve kesin mucizelerle gönderilmesine rağmen âyetin işaret ettiği birbirine düşen kimselerin Yahudiler ve Hıristiyanlar olduğuna değinmiştir.²²⁶

Şimdi de Hiz. İîsâ'nın Kur'an'ı Kerim'de geçen mucizelerini başlıklar halinde izah etmeye çalışalım.

2.5.1. Beşikteyken Konuşması

Hiz. İîsâ'nın bu mucizesine dair 3 âyet-i kerime bulunmaktadır. Mushaf sırasına göre şu şekilde sunabiliriz:

“O hem beşikte iken hem de yetişkin halinde insanlarla konuşacak ve sâlih kişilerden olacak.”²²⁷

²²¹ Demir, *Kur'an'ın yeniden yorumlanması (Batı'yla münasebetin Kur'an Yorumuna Yansımaları)*, s. 86.

²²² “Meryem oğlu ile annesini de bir mucize yaptık; ikisini de kalmaya elverişli, kaynak suyu bulunan yüksekçe bir yere yerleştirdik.” (Müminun, 23/50.)

²²³ el-Bakara 2/87.

²²⁴ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 146.

²²⁵ el-Bakara 2/253.

²²⁶ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 286.

²²⁷ Âl-i İmran 3/46.

Hız. İsa'nın beşikte ve yetişkin konuşması kısmı, cümlede i'rab bakımından hal olduğundan mansup harekeyle gelmiştir. Ve Allah Teâlâ, sanki “O çocukken ve gençken tek bir tavır ve içerik üzere konuşur.” buyurmuştur. İnsanın çocukluğunda konuşması uygun değildir bununla beraber âyette Hız. İsa'nın beşikteyken konuşmasından kasıt övgüdür. Eğer İsa kühûle yani yetişkinlik yaşına ulaşmadı ve bu âyet onun o zamana ulaşacağına delalet eder denilirse buna şöyle cevap verilir: Şâyet “kühûle” kelimesinin insanlar arasında, örf ve adette yetişkin manasında kullanımı olmasaydı, Allah Teâlâ'nın Hız. İsa'nın yaşayacağı ömrü isimlendirdiği kelime o zaman olabilirdi. Aynı şekilde onun beşikteki konuşmasının gençliğindeki konuşmasına benzer olması mümkündür. Âyetteki “kehlen” kelimesi “genç gibi” manasında olup harfi cer düşmesinden dolayı mansup olarak gelmiştir. Önündeki “vav” ise atıf harfidir ve cümlenin manası “Onlarla tıpkı bir genç gibi konuşur.” şeklindedir. Çünkü her ne kadar çocuk olsa da genç gibi konuşmuştur zira “kühûle” olmak yani erişkin birey olmak aklın kemal sınırındır.²²⁸

Bu kısmı toparlayıp ifade edecek olursak Safedî âyetteki kühûle kelimesini katiyen Hız. İsa'nın bu yaşa ulaşacağına delil olarak görmemektedir. Bilakis bu kelimeyle Allah Teâlâ'nın Hız. İsa'yı her ne kadar beşikteki bebek bile olsa akli kemâle ermiş bir birey gibi konuştuğuna yormaktadır.

Hız. İsa'nın kühûle (yetişkin) haldeyken insanlarla konuşmasına dair dört görüş vardır. Müfessirimizin savunduğu görüş kendisine ait değildir. Bu görüşlerden bir tanesidir ki onların ilki Hız. İsa'nın çocukluktan bu çağına kadar pek çok haller gördüğüne delalet olmasından yola çıkarak Tanrı'da da bu haller hasıl olamayacağından Necran heyetine reddiye olduğu şeklindedir. İkincisine göre onların dediği gibi annesinin kötü işler yapan biri olmayıp aksine hem annesinin hem de Hız. İsa'nın temizliğini göstermek için beşikteyken bir kere yetişkin de tebliğ için çokça konuştuğunu göstermektedir. Üçüncü görüş Ebu Müslim'den rivâyet edilmiştir ve müfessirimize ait olan görüştür. Yani beşikteyken de yetişkinliğinde de Hız. İsa tek bir içerik üzere konuşmuştur. Dördüncü görüşte müfessirimizin kesin bir dille reddettiği Esamm'a ait olan bu yaşa erişeceğine delalet ettiği yönündeki görüştür.²²⁹

“İşte o zaman Allah Teâlâ şöyle diyecek: “Ey Meryem oğlu İsa! Sana ve annene lütfettiğim nimetleri hatırla! Seni Rûhulkudüs'le (Cebrâil) desteklemiştim de hem beşikte iken hem de yetişkin halinde insanlarla konuşuyordun. Sana yazmayı, hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretmiştim. Benim iznimle çamurdan kuş biçiminde bir şey yapıp ona üflüyordun ve benim iznimle derhal kuş oluyordu. Benim iznimle körü ve cüzzamlıyı iyileştiriyordun. Yine benim iznimle ölüleri diriltiyordun. Onlara açık

²²⁸ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 342-343.

²²⁹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, VIII, 224-225.

kanıtlar getirdiğin zaman buna karşı içlerinden inkâr edenler ‘Bu düpedüz bir büyü!’ dediklerinde İsrâiloğulları’nın sana zarar vermelerini önlemiştim.”²³⁰

Bu âyet-i kerimenin tefsirinde Safedî sadece Hz. İsa’nın konuşmasının hem beşikte hem de yetişkin hâlde aynı tarzda ve aynı içerikte olduğunu vurgulamıştır ve bu konuyu Âl-i İmran da açıkladığını söylemiştir.²³¹

“Bunun üzerine Meryem çocuğu işaret etti. “Beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz?” dediler. “Beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz?” dediler. Cevabı çocuk verdi: “Ben Allah Teâlâ’nın kuluyum; O bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım, o beni kutlu ve bereketli kıldı; yaşadığım sürece bana namazı, zekâtı ve anneme saygılı olmayı emretti; beni zorba ve isyankâr yapmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve yeniden hayata döndürüleceğim gün esenlik benimle olacaktır.”²³²

Burada Hz. İsa’nın ilk sözünün kulluğunu ikrar olduğuna dikkat çekmiştir. Safedî bunu, “Kısa ömürlü olmasına rağmen insanlar herhangi bir zamanda kendisini İlah etmesinler diye söylemiştir.” ifadesiyle izah etmiştir.²³³

Görüldüğü üzere âyet-i kerimeler açıkça Hz. İsa’nın beşikteyken konuşma mucizesini beyan etmektedir. Fakat İncillerde Hz. İsa’nın beşikte konuşma mucizesinden bahsedilmemektedir.²³⁴ Bunun nedeni olarak birkaç şey zikredilebilir. İlki Hz. Meryem Nasıra’da ikamet etmesine rağmen Hz. İsa’yı Kudüs’te doğurup Nasıra’ya geri dönmüştür. Konuşma hadisesi ise Nasıra’da geçmiştir. Ancak Nasıra ise küçük bir yerleşim yeri olup ne Talmut’ta ne de eski Ahit’te kendisinden hiç bahsedilmemiştir. Bu yüzden bu olay bilinmiyor olabilir. Diğer neden Hz. İsa’nın çocukluk ve gençlik yıllarına dair bilginin elimizde az bulunması olabilir. Zira Hz. İsa tebliğine, Erden civarı ve Galile’de başlar. Nasıra’ya bir kere gitmiştir ve gittiğinde de bu olayı anlatacak kişiler ya ölmüş ya da anlatmamış olabilirler. Ya da bu bilgi nakledilmemiş olabilir. Çocukluk hayatının bilinmeyişiinde, bu bilgileri veren İncillerin sahih kabul edilmeyişlerinin etkili olabileceği göz önünde bulundurulabilir.²³⁵

2.5.2. Çamurdan Yaptığı Kuşun Canlanması

Hz. İsa’nın beşikteyken konuşması ve sofranın indirilmesi mucizeleri dışındaki diğer bütün mucizeleri iki âyette toplu bir şekilde hatta zaman ve mekâna değinmeden direkt olarak

²³⁰ el-Mâide 5/110.

²³¹ es-Safedî, *Keşfü’l-esrâr ve hetkü’l-estâr*, II, 86.

²³² Meryem 19/29-33.

²³³ es-Safedî, *Keşfü’l-esrâr ve hetkü’l-estâr*, III, 73-74.

²³⁴ Baş, İnciller’de ve Kur’an’da Hz. İsa’nın Mucizeleri (Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004), 126.

²³⁵ Ali Bakkal, “Hz. İsa’ya Atfedilen Mucizelerin Olağanüstülük Açısından Tahlili”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 2020/2, sayı:45, s.75-76.

geçmektedir. Bu yüzden tekrara düşmemek adına bu iki âyeti bu başlıkta zikredip diğerlerinde sadece Safedî'nin tefsirini verip geçmekle yetineceğiz.

وَسُئِلَ إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ آتَىٰ قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ إِنِّي أَخْلَقْتُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ وَأُخِي الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٤٩﴾

“Onu İsrâiloğulları’na elçi olarak gönderecek ve o şöyle diyecek: “Kuşkuya yer yok, işte size rabbinizden bir mucize ile geldim; size çamurdan kuş biçiminde bir şey yapar ona üflerim, Allah Teâlâ’nın izni ile derhal kuş olur; yine Allah Teâlâ’nın izniyle körü ve alacalıyı iyileştirir, ölüleri diriltir; ayrıca evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz elbette bunda sizin için bir ibret vardır.”²³⁶

Bu âyette kuş yapmasına veya kuşun canlanmasına dair herhangi bir tefsirde bulunmamıştır.²³⁷

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ادْكُرِي نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَإِذْ تَخَلَّقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنْفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتُبْرِئُ الْأَكْمَةَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي وَإِذْ كَفَّمْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْكَ إِذْ جِئْتَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١١٠﴾

“İşte o zaman Allah Teâlâ şöyle diyecek: “Ey Meryem oğlu İsa! Sana ve annene lütfettiğim nimetleri hatırla! Seni Rûhulkudüs’le (Cebrâil) desteklemiştim de hem beşikte iken hem de yetişkin halinde insanlarla konuşuyordun. Sana yazmayı, hikmeti, Tevrat ve İncil’i öğretmiştim. Benim iznimle çamurdan kuş biçiminde bir şey yapıp ona üflüyordun ve benim iznimle derhal kuş oluyordu. Benim iznimle körü ve alacalıyı iyileştiriyordun. Yine benim iznimle ölüleri diriltiyordun. Onlara açık kanıtlar getirdiğin zaman buna karşı içlerinden inkâr edenler ‘Bu düpedüz bir büyü!’ dediklerinde İsrâiloğulları’nın sana zarar vermelerini önlemiştim.”²³⁸

Bu âyetin tefsirinde ise Safedî sadece kuş biçiminde bir şey yaparım kısmını “تصور” yani şekil verme fiiliyle tefsir etmiştir. Başka bir açıklamada bulunmamıştır.²³⁹

Konuyu bitirmeden önce şunu da belirtmeliyiz ki tıpkı beşikteyken konuşma mucizesi gibi çamurdan yaptığı kuşun canlanması mucizesi de İncillerde geçmemektedir. Bu iki mucize özellikle de çamurdan kuş yaparken Allah Teâlâ’nın izni kaydıyla belirtilmesi onun peygamber olduğunun açık delilleridir. Bunu özellikle değinmemizin amacı Hıristiyanların Allah Teâlâ’nın oğlu olduğu yönündeki iddialarını bir nevi çürüten mucizeler olmalarına dikkat çekmektir.²⁴⁰

²³⁶ Âl-i İmran 3/49.

²³⁷ es-Safedî, *Keşfü’l-esrâr ve hetkü’l-estâr*, I, 343-344.

²³⁸ el-Mâide 5/110.

²³⁹ es-Safedî, *Keşfü’l-esrâr ve hetkü’l-estâr*, II, 86.

²⁴⁰ Baş, İnciller’de ve Kur’ân’da Hz. İsa’nın Mucizeleri, s.126-127.

2.5.3. Hastaları İyileştirmesi ve Allah Teâlâ'nın İzniyle Ölülere Diriltmesi

İncillerde de Hz. İsa'nın hastaları iyileştirdiği mucizelerine dair pek çok örnekler vardır. İncillerin ifadelerinde bu durum Hz. İsa'nın önce onlardan iman etmelerini istediği daha sonra iyileştirdiği yönündedir.²⁴¹ Hz. İsa'nın ölülere diriltme mucizesi de sadece Kur'an'da değil İncillerde de geçmektedir. Kur'an'da kaç kişinin diriltildiği yahut nasıl olduğuna dair bilgi verilmemiştir. Ancak İncillerde Kur'an'dan farklı olarak on iki yaşındaki bir kız, dul bir kadının oğlunu ve Lazar adında bir adamı dirilttiği açıkça geçmektedir.²⁴² Bu mucizeleriyle ilgili ayetler ise şöyledir:

“Allah Teâlâ'nın izniyle körü ve alacalıyı iyileştiririm.” “Allah Teâlâ'nın izniyle ölülere diriltirim.”²⁴³

Bu konuyla ilgili Safedî sadece “أَكْمَة” kelimesi için “anadan doğma körler” “أَبْرَصَ” kelimesi için de örneğin “اصفر” kaydını getirmiştir.²⁴⁴

Bu açıklamasıyla o bu olayın maddi olduğunu yani hakikate karşı kör olanlar demeyerek manevi olmadığını kabul etmiş olmaktadır. Ancak bu olayların nasıl gerçekleştiğine dair herhangi bir bilgi de vermemiştir.

“Allah Teâlâ'nın izniyle ölülere diriltirim.”²⁴⁵

Bu âyette herhangi bir izahta bulunulmamıştır.²⁴⁶

“Yine benim iznimle ölülere diriltiyordun.”²⁴⁷

Bu âyetin tefsirinde ise Safedî ölülerin diriltilmesini kabirlerinden canlı olarak çıktıkları manasında yorumlamıştır.²⁴⁸

Konuyu bitirmeden önce şunu da belirtmeliyiz ki çoğu müfessir bu mucizeyi hakikat olarak yorumlayıp hissi bir mucize olarak ele almıştır. Ancak istisnai olarak Muhammed Esed

²⁴¹ Bakkal, “Hz. İsa'ya Atfedilen Mucizelerin Olağanüstülük Açısından Tahlili”, s.77.

²⁴² Bakkal, “Hz. İsa'ya Atfedilen Mucizelerin Olağanüstülük Açısından Tahlili”, s.77.

²⁴³ Âl-i İmran 3/49, el-Mâide 3/110.

²⁴⁴ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, II, 86.

²⁴⁵ Âl-i İmran 3/49.

²⁴⁶ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I,344.

²⁴⁷ el-Mâide 5/110.

²⁴⁸ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, II, 86.

âyetin mecazi olarak yorumlanması gerektiği fikrinden yola çıkarak aslında ruhen ölmüş topluma yeniden hayat vermek anlamına geldiğini beyan etmiştir.²⁴⁹

2.5.4. Gaybtan Haber Vermesi

Hız. İsâ'nın bu mucizesi hem Kur'ân'da hem de İncillerde geçmektedir. Kur'ân'da bu mahiyette olan mucizesi Hız. İsâ'nın insanların evlerinde yedikleri ve biriktirdikleri şeyleri haber vermesi olarak beyan edilmiştir. Ancak İncillerde bu tür gaybtan verdiği haberlerin içeriği Sâmiriyeli bir kadının önceki yaşamı, gelecekte meydana gelecek olan bazı olaylar ve bazı din bilginlerinin ve öğrencilerinin içinden geçenleri bilmesi şeklindedir.²⁵⁰

“Ayrıca evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm.”²⁵¹

Müfessir öncelikle resul kelimesini, yukarıda geçtiği halde açıklamadığı “vecihen” kelimesiyle tefsir etmiş dolayısıyla peygamberlik anlamı yüklemiştir. Aynı zamanda resul kelimesine “tasdik edici” manası da vermiştir. Safedî Hız. İsâ'nın Âl-i İmran 49. âyette bahsedilen mucizelerinin neredeyse çoğunun aynı şekilde el-Mâide 110. âyette tekrar edilme sebebinin kudret, ilim ve tevhide dayandığını belirtmiştir. Âyetin kudreti kapsayan yönünün Hız. İsâ'nın çamurdan yaptığı kuşun canlanması, cüzzamlı ve alacalı hastaları iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi olduğunu söylemiştir. Yani bunların hepsi kudret kabilinden gösterilmiş mucizelerdir. İlim yönünden gösterdiği mucizeler ise Hız. İsâ'nın konumuzda olan insanların evlerinde yediği ve biriktirdiği şeyleri haber vermesidir. Biriktirmek manasındaki “تدخرون” fiili ifti'âl babından olup aslı “تَدْخَرُونَ” şeklindedir. Son olarak Safedî “إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ” “Eğer inanan kimseler iseniz.” manasındaki bu bölümün tefsirini Tevrat'ta var olana inananlarsanız diye açıklamıştır. Çünkü Tevrat'ta “Sizi isminizle çağıran ve size gaybtan haber veren her kimse o nebidir.” pasajı vardır ve bu âyet buraya atfedilmiştir şeklinde tefsir etmiştir.²⁵²

Burada şunu belirtmeliyiz ki Safedî'nin ilmî ve kudret bakımından diye taksim ettiği mucize türleri, kelimelerin idrak edilme bakımından diye yaptıkları sınıflandırmada hissi (kevnî) ve haberi mucizelere tekabül etmektedir.²⁵³

²⁴⁹ Bakkal, “Hız. İsâ'ya Atfedilen Mucizelerin Olağanüstülük Açısından Tahlili”, s. 77-78.

²⁵⁰ Bakkal, “Hız. İsâ'ya Atfedilen Mucizelerin Olağanüstülük Açısından Tahlili”, s. 78.

²⁵¹ Âl-i İmran 3/49.

²⁵² es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 344.

²⁵³ Halil İbrahim Bulut, “Mucize” *DİA*, İstanbul, 2005, XXX, 350.

2.5.5. Gökten Sofra İnmesi

“Havârilere “Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofrayı indirebilir mi?” diye sormuşlardı. O şöyle cevap verdi: “Eğer iman etmiş kimseler iseniz Allah Teâlâ’ya saygılı olun.”²⁵⁴

Havârilere “Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofrayı indirebilir mi?” sözü, rabbimiz buna güç yetiremez anlamında değildir. Aksine rabbimiz kudretine rağmen onu yapmayabilir demektir. Safedî bunu birisinin arkadaşından bir şeyi yapmasını istemesi ve ondan istediği şeyi yerine getirmeye zorlayarak “Bana bir dirhem vermeye gücün yeter mi?” demesine benzetir. O kişi bu sözü onun vermeye gücünün yeteceğini bile bile söyler. İşte tamda burada Safedî işin aslına döndüğünde onların bunu ancak Hz. İsa’nın gücünün yeteceğini bilmeyi istediklerini kendisinin fark ettiğine dikkat çeker. Ne var ki Hz. İsa adeti olduğu üzere mucizeyi sadece rabbine nispetle gösterir. Bu yüzden de havârilere onun adeti olduğu şeyi bildiklerinden “Rabbin indirebilir mi?” diye sordular. Bu yüzden “rabbimiz” demediler senin rabbin dediler. Bu görüşüne delil olarak Safedî bir sonraki âyette gelecek olan “وَنَعْلَمُ أَنَّ قَدْ صَدَقْتَنَا” “Bize doğru söylediğini bilelim.” anlamındaki âyetin bu bölümünü zikretmiştir. Âyetin sonunun “Eğer mümin iseniz” şeklinde gelmesini de bu kavmin imana aç olduklarına yorumlayarak “Bunu bilmen gerekir.” diyerek okuyucunun dikkatini buraya çekmeye çalışmıştır.²⁵⁵

Bir sonraki âyet ise Hz. İsa’nın Allah Teâlâ’dan bu sofrayı indirmesini istemesiyle alakalı olup şöyledir:

“Meryem oğlu İsa şöyle yalvardı: “Ey rabbimiz! Bize gökten öyle bir sofrayı indir ki, ilk gelenimizden son gelenimize kadar bizler için bir şölen ve senden bir işaret olsun. Bizi rızıklandır, sen rızık verenlerin en hayırlısın.”²⁵⁶

Bu sofrayı indirmesine rağmen âyette geçtiği şekilde “عيداً” bayram kelimesiyle nitelendiren Allah Teâlâ değildir. Bu kelime “عاد” kökünden gelir ve dönmek manasındadır. Nitekim o sofrayı, yemek dolu bir şekilde inmiştir ve bundan dolayı da âyette “ilk gelenimiz ve son gelenimiz için.” buyuruldu. Bu sofranın üzerindeki yiyeceklerin çokluğuna işaret eder. Hepsini ondan yemiştir ancak bununla beraber ayrılığa düşmüşlerdir. Bu yüzden âyette “hepimiz için” buyurulmayıp ilk ve son gelenimiz için şeklinde gelmiştir. Kavim her ne zaman onun üzerindikilerden yediyse onların ilklerinin yediği gibi sonra gelenleri de yesin diye sofradaki

²⁵⁴ el-Maide 5/112.

²⁵⁵ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, III, 87.

²⁵⁶ el-Mâide 5/114.

yiyecekler baştaki haline geri döndü. Böylece o yiyecekler onlara tekrar tekrar bayram oldu. Bundan dolayı “Senden bir işaret olsun.” denildi. Zira bu sofraya, indikten sonra bir âyet, işaret olan manasındadır.²⁵⁷

Safedî'nin buraya kadar ki açıklamalarından çıkardığımız sonuç onun sofranın indiği kanaatinde olduğudur. Bunu söylememizdeki amaç bazı müfessirlerimizin inkâr edenlerin başına geleceklerinin bildirildiği bir sonraki âyetten sonra havârilere bu istekten vazgeçtiği bu yüzden de sofranın inmediği görüşünü beyan etmesidir. Ancak müfessirlerin çoğuna göre gökten böyle bir sofraya indirilmiştir.²⁵⁸ Reşîd Rızâ sofranın inmediğine dair olan görüşün isabetli olduğunu söyler. Delil olarak ise bu mucizenin İncillerde zikredilmemesini ve tıpkı beşikteyken konuşma, çamurdan kuş yapma mucizeleri gibi Hıristiyanlar tarafından da bilinmemesini gösterir.²⁵⁹

Havâriiler konusunu sofraya indikten sonra mucizeyi inkâr edenlerin başına geleceklerini anlatan şu âyet-i kerimeyle itmam etmek istiyoruz.

“Allah Teâlâ'da şöyle buyurdu: “Onu size mutlaka indireceğim; fakat bundan sonra içinizden kim inkâr ederse, varlıklar âleminde hiç kimseye etmediğim azabı ona edeceğim.”²⁶⁰

“Onu size mutlaka indireceğim.” nitekim “Siz onu istediniz.” demektir. “Fakat bundan sonra içinizden kim inkâr ederse, varlıklar âleminde hiç kimseye etmediğim azabı ona edeceğim.” âyetin burası açıkça mucizeyi gören kimse için gördükten sonra onu inkâr ederse helâkın hızlandırıldığına ve yok olmayı hak ettiğine delildir. Bu âyet aynı zamanda Hz. Peygamber (aleyhisselam) için rahmete işaret etmektedir. Zira o ilklerin gönderildiği gibi bir mucizeyle gönderilmedi. Ve muhtemeldir ki havâriiler kavmin geri kalanlarının Hz. İsa'dan istediği şeyi istediler. Şöyle ki bu mucizeyi isteyerek havâriiler, diğerleri de Hz. İsa'ya inansınlar diye halkın geri kalanının lisân-ı hâli oldular.²⁶¹

Safedî, sofrayı havâriilerin kendilerinin itmi'nan ve halkın geri kalanının da Hz. İsa'ya inanmaları için istediğini beyan etmiştir. Ancak su ve yiyecek bir şey bulunmayan bir çöle geldikleri zaman bu sofranın inmesini talep ettikleri ve amaçlarının gerçekten ondan yemek istediklerine dair bir görüşün de var olduğunu belirtmeliyiz.²⁶²

²⁵⁷ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, II, 87.

²⁵⁸ Bakkal, “Hz. İsa'ya Atfedilen Mucizelerin Olağanüstülük Açısından Tahlili”, s.79.

²⁵⁹ Karaman vd., *Kur'ân yolu türkçe meâl ve tefsir*, II, 365.

²⁶⁰ el-Mâide 5/115.

²⁶¹ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, II, 88.

²⁶² Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XII, 464.

2.6. Hz. İsa'nın Akıbeti

2.6.1. Hz. İsa'nın Vefatı

Hıristiyanlara göre Hz. İsa'nın vefatıyla ilgili Tanrı'nın, adaletini göstermek ve insanların günahlarını affetmek için oğlunu yani Hz. İsa'yı bir kurban olarak sunduğu ve insanlar tarafından çarmıha gerilip acı çekerek öldüğü inancı esastır. Bunun sebebi Hıristiyanlıkta kefarete doktrininin mevcut olmasıdır. Şöyle ki bu inanca göre Hz. İsa insanların günahlarına kefarete için çarmıha gerilerek öldürülmüş ve günahattan aklanmaları için üç gün sonra yeniden diriltirmiştir.²⁶³

Bu noktada onların bu görüşünü, Kur'an'ı Kerim ve İslam dininin açıkça reddettiğine değinmek isteriz. İslam dinine göre çocuk günahattan âri olarak doğar ve bu durum buluş çağına erişinceye kadar devam eder. Buluş çağına erdikten sonra da kendi günahları dışında kimsenin günahını üstlenmez. Zira bu durum, Fatır sûresi 18²⁶⁴, Zilzal sûresi 7-8²⁶⁵. âyetlerdeki gibi birçok âyette defaatle zikredilmiştir.²⁶⁶

İslam âlimlerine göre Hz. İsa'nın vefatı meselesi tartışmalı bir konudur. Çünkü âyette geçen "توفى" kelimesine bir grup âlim "ölüm" manası vererek Hz. İsa'nın çarmıha gerilmekten kurtulup eceliyle öldüğü iddiasında bulunmuştur.²⁶⁷ Diğer bir grup ise bu kelimenin öldürme manasında olmadığını söyleyerek bu manayı yüklememiş "dünyadan kabz etme" yani ruhen ve ceseden alma, yukarı kaldırma manası vermiştir.²⁶⁸

Konuyla ilgili âyetler ise şöyledir:

"Allah Teâlâ buyurmuştu ki: "Ey İsa! Ben seni vefat ettireceğim, seni katıma yükselteceğim, seni o inkârcılardan arındıracağım ve sana tâbi olanları kıyamet gününe kadar inkâr edenlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz bana olacak. İşte, ayrılığa düşüp durduğunuz hususlarda aranızda hükmü o zaman ben vereceğim."²⁶⁹

Bu âyetin tefsirine başlamadan önce şunu belirtmeliyiz ki bu âyet aynı zamanda Hz. İsa'nın ref'i ile de ilgilidir. Âyeti tefsir ederken Safedî de, birlikte mana verip aklî izahını öyle yapıyor. Bu yüzden biz burada sadece vefatla alakalı tefsirini özet halinde sunup geniş halini

²⁶³ Gündüz, *Hıristiyanlık*, s.81.

²⁶⁴ "Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez."

²⁶⁵ "Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu (karşılığını) görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu (karşılığını) görür."

²⁶⁶ Çaviş, *Anglikan Kilisesine Cevap*, çev. Mehmet Akif Ersoy, 38.

²⁶⁷ Ömer Faruk Harman, "İsa", *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 470.

²⁶⁸ Hüseyin Aydın, "Kur'an Bütünlüğü Açısından Hz. İsa'nın Akıbeti Meselesi", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, c:6, sy:2, 2008, s. 21.

²⁶⁹ Âl-i İmran 3/55.

ref” bölümünde zikredeceğiz. Âyette “Seni öldüreceğim.” ifadesinden sonra “Seni katıma yükselteceğim.” buyurulmasını delil göstererek Safedî, Hz. İsa’nın aslında yeryüzünde öldüğünü beyan ediyor.²⁷⁰ Buradan çıkan sonuç ise Safedî’nin yukarıda zikrettiğimiz görüş sahibi gruplardan ilkinde girdiğini yani Hz. İsa’nın vefat ettiğini düşündüğünü gösteriyor.

Âyetteki “Ben seni vefat ettireceğim” kısmına dair âlimlerin farklı görüşlerinin olduğunu söylemiştik. Şimdi bunu biraz daha açmak istiyoruz. Bu kısmın iki türlü izahı vardır. Bir kısım âlim burayı zahirine bakıp yorumlarken diğer kısım âyette takdim-te’hir olduğunu söylemiştir. Zahirine bakanlar da kendi arasında ayrılmaktadır. İlk görüş bu sözün manasını “Senin ömrünü tamamlayacak olan benim. Onların sana bir şey yapmasına izin vermem ve seni katıma yükseltirim.” şeklinde te’vil etmiştir. Yani “öldürmeden yukarı kaldırma” manası yüklemiştir. Fahreddin Razî bu yoruma “Bu güzel bir te’vildir.” demiştir.²⁷¹ İkinci görüş Allah Teâlâ’nın Hz. İsa’nın canını yedi saatliğine aldıktan sonra diriltip göğe kaldırdığı yönündedir. Üçüncü görüştekiler ise canını üç saatliğine alıp, sonra onu göğe kaldırdı demişlerdir. Bu görüş Abdullah b. Abbas ve Vehb b. Münebbih’ten nakledilmiştir.²⁷² Safedî bu görüşü tercih etmiştir. Yukarıda da geçtiği üzere buraya kadar gördüğümüz şu ki Hz. Meryem’in temizlendiği hâlin cinsi münasebet ve hayız olduğu, Hz. İsa’ya Mesîh denmesindeki nedenin hastayı sıvazladığında iyileşmesi gibi farklı yorumları bulunan konularda Safedî hep Abdullah b. Abbas’tan nakledilen görüşleri tercih etmiş kendisi ortaya yeni bir görüş koymamıştır.

Âyette takdim-te’hir vardır diyenlere göre ise âyette önce “Seni katıma yükselteceğim.” sonra “Seni vefat ettireceğim.” ifadesi geleceğinden onlara göre âyetin manası “Hz. İsa ölmedi, Allah Teâlâ O’nu katına yükseltti.” olmaktadır. Bu yüzden Hz. İsa kıyamete doğru incek, Deccal’i öldürüp bir müddet yaşadıkten sonra Allah Teâlâ onu vefat ettirecektir.²⁷³

“Ben onlara ancak senin bana emrettiklerini söyledim; ‘Benim de rabbim sizin de rabbiniz olan Allah Teâlâ’ya kulluk edin’ dedim. İçlerinde bulunduğum sürece onların yaptıklarına tanık idim. Fakat sen beni vefat ettirdikten sonra onların halini bilip gören sadece sensin. Sen her şeye şahitsin.”²⁷⁴

Bu âyeti de Safedî, Allah Teâlâ’nın Hz. İsa’yı vefat ettirdiğine delil olarak yorumlamıştır. Çünkü Safedî’ye göre âyette bildirildiği üzere Hz. İsa’nın onların arasında

²⁷⁰ es-Safedî, *Keşfü’l-esrâr ve hetkü’l-estâr*, I, 346.

²⁷¹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, VIII, 237.

²⁷² Taberî, *Câmiu’l-Beyân fi tefsiri’l Kur’ân*, VI, 455.

²⁷³ Taberî, *Câmiu’l-Beyân fi tefsiri’l Kur’ân*, VI, 458.

²⁷⁴ el-Mâide 5/117.

olmaması durumu Allah Teâlâ'nın onu vefat ettirdiğinin kanıtıdır. Şöyle ki ölmeden önce Hz. İsa onların yaptıklarına şahit iken öldükten sonra, âyette de geçtiği üzere Allah Teâlâ onların haline şahittir. Bu kısmı da zikrederek tefsirini tamamlamıştır.²⁷⁵

2.6.2. Hz. İsa'nın Çarmıha Gerilme Hadisesi

İncillere göre Hz. İsa öldürüleceğini biliyordu ama buna ne kendisi karşı koydu ne de talebelerine izin verdi. Bu durum Markos İncilinde “Şimdi Kudüs’e gidiyoruz, dedi. İnsanoğlu baş kâhinlerin ve din bilginlerinin eline teslim edilecek. Onlar da onu ölüm cezasına çarptırarak ve diğer uluslara teslim edecekler. Onunla alay edecek, üzerine tükürecek ve onu kamçılıyıp öldürecekler. Ne var ki o üç gün sonra dirilecek.” şeklinde geçmektedir. Hz. İsa engel olmalarına izin vermedi çünkü bunu ilâhi takdirin gerçekleşmesi olarak görüyordu. Her ne kadar bu davranış Hz. İsa'ya atfedilse de amaç, ilk dönem ki Hıristiyanların çarmıh öğretisine zemin hazırlamasıdır.²⁷⁶

Şöyle ki İnciller de Hz. İsa'nın çarmıha gerilme hadisesi şöyle anlatılır:

“Başkâhinlerle yazıcılar İsa'yı nasıl öldüreceklerinin yolunu ararken on iki havâriden biri olan Yahuda İskariyot onlara onu tanıtarak yardım edebileceğini söyler. Daha sonra İsa havârileriyle yemek yerken Yahuda onların yanına gidip İsa'yı öperek onu tanımalarını sağlar. Yahuda bu iş karşılığında otuz gümüş almıştır. İsa'yı ele veren Yahuda, İsa'nın mahkûm olduğunu duyunca, ihaneti karşılığında almış olduğu otuz gümüş lirayı Ma'bede fırlatıp gider. Daha sonra İsa'yı yakalarlar ve çarmıha gererler. Burada ölünce havâriiler onu alıp gömerler. Cumartesi gününden sonra Mecdelli Meryem ve diğer Meryem İsa'nın mezarını görmeye geldiklerinde kabrin boş olduğunu görüp şakirtlerine haber vermeye giderler. Yolda İsa karşısına çıktı ve kardeşlerine Galile'ye gelmelerini söylemelerini istedi. İsa orada şakirtleriyle buluşmuştur ve onlara günahları affetme yetkisi vermiştir. Daha sonra göklere çıkmış ve babasının (Tanrı'nın) sağına oturmuştur.”²⁷⁷

Kanonik incillerde durum böyle geçtiğinden Hıristiyanların çoğuna ve asıl sayılan inanca göre Hz. İsa insanların günahlarına kefaret olması için çarmıha gerilerek öldürülmüştür. Ancak apokrif sayılan Barnaba İnciline ve bazı Hıristiyan mezheplerine göre Hz. İsa çarmıha gerilerek öldürülmemiş herhangi biri yahut onu Yahudilere ihbar eden Yahuda, Allah Teâlâ tarafından Hz. İsa'ya benzetilmiş Yahudiler de Hz. İsa diye o kişiyi asmışlardır.²⁷⁸

İslam'a göre çarmıh meselesini ele almadan önce şimdi bu konu hakkındaki âyetleri ve Safedî'nin tefsirlerini zikrelelim.

²⁷⁵ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, II, 89.

²⁷⁶ Gündüz, *Hıristiyanlık*, s.94-95.

²⁷⁷ Tümer-Küçük, *Dinler tarihi*, s. 244-247.

²⁷⁸ Karaman vd., *Kur'an yolu türkçe meâl ve tefsir*, II, 177.

“(Yahudiler) tuzak kurdular, Allah Teâlâ da onların tuzaklarını bozdu. Evet, Allah Teâlâ en iyi tuzak bozucudur.”²⁷⁹

Âyette tuzak kuranlardan kasıt havârilere geri kalan kısım yani Ben-i İsrâil’dir. Onlar ki Hz. İsbâ’nın, havârilere dışındaki kendilerinden küfrü hissettiği kimselerdir. Yani âyette tuzak kuranlardan kastedilen Enfâl sûresi 30. âyette²⁸⁰ de belirtildiği üzere kafirlerdir. Safedî bu noktada mekr ve hilenin farkına da değinmiştir. Hile kula zarar verme kastı olmaksızın yapılması zor olan fiili yapmaktır. Mekr ise kula zarara ve çaresizliğe düşüren hem bir hile hem de aldatmacadır. Kafirler ise Hz. İsbâ’ya bir mekr yani zarar verme amacıyla tuzak kurmuşlardır. Allah Teâlâ da onlara bir tuzak kurmuştur ki o kendi dinini yüceltmek onlarınkini ise alaşağı etmektedir.²⁸¹

“Allah Teâlâ buyurmuştu ki: “Ey İsbâ! Ben seni vefat ettireceğim, seni katıma yükselteceğim, seni o inkârcılardan arındıracağım ve sana tâbi olanları kıyamet gününe kadar inkâr edenlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz bana olacak. İşte, ayrılığa düşüp durduğunuz hususlarda aranızda hükmü o zaman ben vereceğim.”²⁸²

Safedî’nin ilk dikkat çektiği mesele kafirlerin bir önceki âyette bahsedilen mekrinin gerçekleştiğini okuyucunun bilmesi gerektiğidir. Daha sonra luğavi tefsir yaparak “ذ” edatının “حين” “-dığı zaman” anlamında olduğuna dikkat çekmiştir. “Seni vefat ettireceğim.” kısmını kafirlerin önce Hz. İsbâ’yı inkâr ettikleri vefatından sonra da Yahudilerin ona tuzak kurması şeklinde tefsir eder. Kastedilen tuzak Yahudilerin bir insan edinip onu öldürüp daha sonra onu asmalarıdır. Ve bu kötülüğü yaptıkları kişinin Hz. İsbâ olduğunu iddia etmeleridir. Bazıları bunu Hz. İsbâ’nın vefatı gerçekleştikten sonra yaptıklarını söylemiştir. Zira ölmeden önce yapsalardı onun yaşadığı ortaya çıkınca rezil rüsva olurdular.²⁸³

وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ

عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ﴿١٥٧﴾

“Allah Teâlâ elçisi Meryem oğlu İsbâ Mesih’i öldürdük” demeleri yüzünden... Hâlbuki onu ne öldürdüler ne de çarmıha gerdiler; (başkası ona benzer kılındığı için) şüphe içine düşürüldüler. Onun hakkında ihtilâfa düşenler bu konuda tam bir kararsızlık içindedirler. Bu hususta zanna uyma dışında hiçbir bilgileri yoktur ve kesin olarak onu öldürmemişlerdir.”²⁸⁴

²⁷⁹ Âl-i İmran 3/54.

²⁸⁰ “Hatırlar mısın? İnkâr edenler seni etkisiz hale getirmek veya öldürmek ya da yurdundan çıkarmak için tuzaklar kuruyorlardı; onlar tuzak kuruyorlardı Allah Teâlâ da bozuyordu. Tuzak bozma işini en iyi yapan Allah Teâlâ’dır.”

²⁸¹ es-Safedî, *Keşfü’l-esrâr ve hetkü’l-estâr*, I, 345-346.

²⁸² Âl-i İmran 3/55.

²⁸³ es-Safedî, *Keşfü’l-esrâr ve hetkü’l-estâr*, I, 346.

²⁸⁴ en-Nisâ 4/157.

Safedî âyetin tefsirine ilk önce Hz. Îsâ'yı öldürme iddialarının, onların arasında meşhur olduğu ve “شَبَّهَ اللَّهُ لَهُمْ” ifadesi yerine “اشتبه عليهم” onlara karışık geldi manasındaki ifadelerin kullanılmadığı ve bunlar arasındaki farkın iyi anlaşılması gerektiğini belirterek başlamıştır. Çünkü eğer “Allah Teâlâ onlara benzetti.” buyurulsaydı bu onların itibarlı olduğuna delalet ederdi. Bilakis burada öldürülen Hz. Îsâ olmasa bile birini öldürmekle tatmin olmaları için öldürülen onlara Hz. Îsâ gösterildi. Şu da var ki Allah Teâlâ Hz. Îsâ'yı bunun dışında bir şeyle onlardan kurtarmaya kadirdir. Eğer “اشتبه عليهم” fiiliyle gelseydi o zaman da hepsine karışık geldiği manasına delalet ederdi. Bir şey karışık geldiğinde kendisine işaret edilen şey ve karışık gelen şey aynı şey olabilir. Aynı şekilde karışık gelen şey kendisine işaret edilen şeyin dışında başka bir şey de olabilir. Ve âyette zamir Hz. Îsâ'ya nispet edilmiştir yani ona işaret etmiştir ve bundan başka bir şey söylenmemesi gerekir. “شَبَّهَ” ifadesi ve sonrası Mutezile âlimlerinden Cübbâî'nin naklettiğine delalet eder. Cübbâî'ye göre Hz. Îsâ yükseltince Yahudilerin reisleri Yahudilerin Hz. Îsâ'ya tâbi olmasından ve zenginlerin ona meyletmesinden korktular. Bu yüzden bir adama kastedip onu öldürdüler ve öldükten sonra da onu yüksek bir çarmıha gerdiler. Hiç kimsenin ona yanaşmasına izin vermediler. Kıyafetini değiştirdiler ve yüzünü gizlediler. Ve biz Îsâ'yı öldürdük dediler. Kavmin geri kalanları için olayı çarpıttılar ve ihtilafa düştüler. Safedî'ye göre ihtilafa düşmeleri Hz. Îsâ yükseltildiği zamandır. “Kesin olarak onu öldürmemişlerdir.” sözünden kasıt onlar emindiler yani onu öldürdüğünü iddia eden kimseler öldürmediğinden emindiler. Onlar insanların kendilerinden geri kalanı için bunu uyduranlardır. Halkın geri kalanı ise Hz. Îsâ'ya benzeyen bir adamı ona benzetmiş olanlardır. Bu ifade olayın habercisi olarak geldi. Çünkü eğer Allah Teâlâ bir insanı Hz. Îsâ'ya benzetseydi de onu öldürselerdi “Biz Mesîhi öldürdük.” sözleri yalan yanlış olmazdı. Zira bir erkek eşine benzeyen bir kadına gelirse bundan dolayı orada zina olmadığına şüphe yoktur. “وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ” “Onu öldürmediler ve asmadılar.” anlamındaki âyetin bu bölümü onların herhangi birini önce öldürüp öldürdükten sonra da onu astıklarına delildir. Bu onların kasıtlı yaptığı bir şeydir. Bu yüzden âyette “اشتبه عليهم” onlara karışık geldi şeklinde buyurulmadı. Çünkü aslında Hz. Îsâ onlara karışık gelmedi bilakis onların reisleri, öncüleri insanlara öyle gösterdi. Ve halkın geri kalanına öyle göründü. Aynı şekilde önceden de geçtiği gibi “Allah Teâlâ onlara benzetti.” de denmedi. İhtilaf edenlere gelince Safedî onların reislerin dışındakiler olduğunu söyler. Çünkü reislerin hepsi Yahudi idi. Reislerin dışında ihtilaf edenlerin ihtilafı Hz. Îsâ'ya iman etme konusundadır. Bu yüzden de Allah Teâlâ “ihtilaf ettiler.”

sözüyle Yahudi ve Hıristiyanların geri kalanları hakkında haber vermiştir. İhtilaf ettikleri ise Hz. İsa'nın ölümü olmayıp Hz. İsa'ya iman etme hususundadır. Buradaki zamirlerin iyi anlaşılması için Safedî tekrar “وَمَا قَتَلُوهُ” kısmındaki zamirin onu öldürmediklerinden emin olan bilakis öldürmüş gibi gösteren Reislere, “وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا” buradaki zamirin ise Yahudi ve Hıristiyanların ikisine de râci olduğunu belirtmiştir. İhtilaf ettikleri husus da Hz. İsa'ya iman etme olduğundan âyette “onu öldürmede ihtilaf ettiler.” buyurulmadı diye de konuya açıklık getirir. Ve aynı şekilde “مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ” kısmındaki zamir ise reisler dışındaki Yahudiler ve Hıristiyanlara dönmektedir. Buradaki “من” harfi ceri de cins-i istiğraka delalet etmektedir. Onların tâbi olduğu şeye gelince bu reislerinin yaptığıdır ve reisleri onları zanna uymaya çağırırlar. Zanna tâbi olanlar zikredilince peşinden Hz. İsa'yı öldürmelerini reddetmekle beraber öldürülenin Hz. İsa'ya benzediğini söyleyenlerin kesin bilgisini zikretti ki bu onların kesin olarak onu öldürmediklerini bilmeleridir. Safedî son olarak bundan sakın şüpheyle onu öldürdükleri anlaşılmasın diyerek uyarıda bulunur.²⁸⁵

Safedî ihtilaf etme noktalarının Hz. İsa'ya iman etme olduğunu söyleyip herhangi bir kayıtle, Hz. İsa'ya hangi bakımdan iman etme olduğunu beyan etmemiştir. Bu konuyla ilgili iki hususta ihtilaf vardır. İlki ihtilaf edenlerin kim olduğu ikincisi ise hangi konuda ihtilaf edildiğidir. İhtilaf edenlerin kim olduğuyla ilgili görüş Yahudiler yahut Hıristiyanlar şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Eğer Yahudiler ihtilaf ettiyse ihtilaf ettikleri husus, öldürülen kişinin sadece başının Hz. İsa'ya benzetilmesinden dolayı onlar, yüz Hz. İsa'nın ama ceset başkasının diye ihtilaf etmişlerdir. Ya da öldürülen İsa ise o adam nerede, öldürülen o adam ise İsa nerede diye ihtilaf etmişlerdir. Yahut Hz. İsa'nın veled-i zina ya da sihirbaz olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Eğer Hıristiyanlar ihtilaf ettiyse onun öldürülüp öldürülmediğinde ya da ilâh olup olmadığına inanma hususunda ihtilaf ettiklerine dair görüşler mevcuttur.²⁸⁶

Safedî ihtilaf konusunu açıklarken âyetin öncesini dikkate alıp yorumladığından Yahudi reislerinin bu işi yapıp diğerlerine karışık gösterdiğini söyleyerek karışık gösterme işine fail olarak Reisleri tayin etmektedir. Bundan dolayı da ihtilaf eden kimselerin Yahudiler ve Hıristiyanlar olup iman etme hususunda olduğunu öne sürmüştür. Ancak diğer müfessirler,

²⁸⁵ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 557-558.

²⁸⁶ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr*, II, 245-246.

âyetin devamını esas alıp ihtilaf ettikleri hususun Hz. İsa'yı öldürüp öldürmedikleri olduğunu beyan etmişlerdir.²⁸⁷

Toparlayacak olursak âyetlerden anlaşıldığı üzere Hıristiyanlıkta insanların günahlarına kefaret olması inancından dolayı çok önemli bir mevzu olmakla birlikte Hz. İsa'nın çarmıha gerilme hadisesi Kur'an'da açıkça reddedilmektedir. Bununla beraber âyette geçen "şübbihe lehüm" ifadesi bu olayın vuku bulunduğunu ancak bu kişinin Hz. İsa olmadığını da ortaya koymaktadır.²⁸⁸ Bununla beraber çarmıh hadisesinin, İncillerde geçmesi kesinlikle gerçekleştiğine delil olması bakımından yeterli değildir. Zira bu İnciller Hz. İsa'ya vahy olunan İncil değildir. Bunlar dört İncilin yazarları tarafından, hatta bazıları dostlarının istekleri üzerine Hz. İsa'dan yıllar sonra tarih kitabı olarak yazılmış birtakım kitaplardır. Eğer Allah Teâlâ tarafından vahyedilmiş olsalardı Haşa! Kur'an'ı Kerim ile çelişmemeleri gerekirdi. Çünkü Kur'an'da, çarmıh hadisesi açıkça reddedilirken²⁸⁹ İncillerde gerçekleştiği açık bir şekilde beyan edilmiştir. Nitekim bu kitapların sadece Kur'an'ı Kerim ile değil kendi içlerinde bile çelişkileri mevcuttur. Bu kitapların sahih olmadığına diğer bir delil olarak da Hz. İsa'ya vahyedilen kitabın Kur'an'da İncil şeklinde tekil bir lafızla beyan edilip İnciller şeklinde çoğul olarak gelmeşi de zikredilebilir.²⁹⁰

2.6.3. Hz. İsa'nın Ref'i (Yükselişi)

Hz. İsa'nın Ref'i konusu, Hıristiyanlığa göre aslında ölümden dirilişiyle alakalı bir husustur. Hz. İsa'nın dirilişi ise kilisenin otoritesi ve Hıristiyanlık akidesinde adeta bir odak noktasıdır. Çünkü kilise otoritesini Hz. İsa'nın ölümden dirildikten sonra havârilere verdiği yetkiye dayandırmaktadır.²⁹¹ Şu da var ki Hz. İsa'nın ref'i konusu hem Hıristiyanların kendi arasında hem de İslam âlimleri arasında tartışmalıdır. Çünkü bu konuda İncillerde çelişkili bilgiler mevcutken Kur'an'da öz bir anlatım mevcuttur.²⁹² Eğer Kur'an'da detaylı anlatılsaydı

²⁸⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi tefsiri'l Kur'an*, IX, 376-377.

²⁸⁸ Harman, "İsa", *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 470.

²⁸⁹ "وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ" "Hâlbuki onu ne öldürdüler ne de çarmıha gerdiler." Âyetin tamamı için bkz. en-Nisâ 4/157.

²⁹⁰ el-Hâc bin Destan Mustafa el-Hâc Abdullah, *İzâhü'l-meram fi keşfi'z-zılâm*, Şeyh Yahya Efendi Matbaası, İstanbul, 1288, 3-6.

²⁹¹ Mahmut Aydın, "İsa-Mesih'in Ölümünden Dirilmesi Hakikat mi Mitoloji mi? İsa'nın Ölümünden Dirilişi ve Taraftarlarına Görülmesiyle İlgili Rivâyetlerinin Tarihsel Açısından Değerlendirilmesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 24, sy. 24-25 (Temmuz, 2007), s. 90.

²⁹² Hüseyin Aydın, "Kur'an Bütünlüğü Açısından Hz. İsa'nın Âkıbeti Meselesi", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, c:6, sy:2, 2008, s.18.

o zaman bu konudaki tartışmalar süregelirdi. Bu durum öz olarak anlatılmasının bir hikmeti olabilir.²⁹³

İlk Hıristiyanlar tarafından ref' olayı mümkün görülmele beraber çağdaş bazı Hıristiyan yazarlar bunu eleştirmişlerdir. Bunlardan biri olan Rudolf Bultmann şöyle demiştir:

“İsâ gerçekte değil, kerigmada yani ilk Hıristiyan toplumunun imanında ölümden dirilmiştir”.²⁹⁴

Bultmann bu sözyle Hz. İsâ'nın tarihsel manada dirilmeyip insanların inançlarında ölümden dirildiğini öne sürmüştür. Yani ona göre insanlar kendileriyle beraber olsun diye Hz. İsâ'yı imanlarında diriltmişlerdir bu yüzden de aslında realite de böyle bir olay vuku bulmamıştır.²⁹⁵

Bir diğer çağdaş Hıristiyan olan Montgomery Watt ise şöyle demiştir:

Önce, Hz. İsâ'nın çağdaşlarının, ölmüş kimselerin diriltilebileceğinin mümkün olduğuna inandıklarına dikkat etmek gerekir. Eski Ahit'te bir veya iki örnek bulunmaktadır ve bizzat İsâ'nın Lazar'la Nain'in oğlunun dulunu dirilttiğine inanılıyordu. Bu, o çağda yaşayanların modern bir gözlemciye göre delilleri daha az eleştiriye tâbi tuttuğu, dolayısıyla dirilme modelini kullanmaya daha hazır olduğu anlamına gelir.²⁹⁶

Görüldüğü üzere Watt yine konuyu bilim açısından değerlendirerek sözü aslında böyle bir şeyin mümkün olmadığına getirmek istemiştir. O da aynı Bultmann gibi insanların önceden de edindikleri tecrübelerden dolayı böyle bir şeye inandıklarını yoksa gerçekte dirilme hadisesinin olmadığını belirtmiştir. Ancak Watt bununla beraber yazısının devamında Bultmann'dan ayrılarak bu olayın tamamen sübjektif bir olay olmayıp tarih ötesi, aşkın veya kutsal nedenlerden ötürü sübjektif bir yönünün de var olduğunu aktarmaktadır.²⁹⁷

İslam âlimlerine göre Hz. İsâ'nın ölmeden mi ölüp de mi semaya yükseltildiği hususu tartışmalıdır. Bunun nedeni ise ilgili âyetlerdeki²⁹⁸ “توفى” ve “رفع” kelimelerinin farklı yorumlanmasıdır.²⁹⁹ Kısaca izah edecek olursak bir grup teveffî kelimesine “ölüm”, ref' kelimesine de manevi yükselme anlamını vererek bir nevi nüzûlü İsâ'yı reddetme yoluna

²⁹³ Aydın, “Kur’ân Bütünlüğü Açısından Hz. İsâ'nın Âkıbeti Meselesi”, s. 20.

²⁹⁴ Aydın, “İsâ-Mesih'in Ölümden Dirilmesi Hakikat mi Mitoloji mi? İsâ'nın Ölümden Dirilişi ve Taraftarlarına Görülmesiyle İlgili Rivâyetlerinin Tarihsel Açından Değerlendirilmesi”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 24, sy. 24-25 (Temmuz, 2007), s. 91.

²⁹⁵ Aydın, “İsâ-Mesih'in Ölümden Dirilmesi Hakikat mi Mitoloji mi? İsâ'nın Ölümden Dirilişi ve Taraftarlarına Görülmesiyle İlgili Rivâyetlerinin Tarihsel Açından Değerlendirilmesi”, s. 92.

²⁹⁶ Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, çev. Turan Koç, s. 167.

²⁹⁷ Watt, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, çev. Turan Koç, s. 167-168.

²⁹⁸ Âl-i İmran 3/55, el-Mâide 5/117.

²⁹⁹ Aydın, “Kur’ân Bütünlüğü Açısından Hz. İsâ'nın Âkıbeti Meselesi”, s.18.

gitmiştir. Diğer grup ise tevefî kelimesini “kabz etme” yani ruhen ve ceseden alma, yukarı kaldırma manasını, ref’ kelimesine ise madden yükseltme anlamını yükleyerek nüzûlü İâ inancına kapı aralamıştır.³⁰⁰

Bu genel girişten sonra konuyla ilgili âyetler ve Safedî’nin tefsirine geçebiliriz.

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ إِنِّي جَاعِلُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَاَجْعَلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ قَوْمًا كَافِرًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ إِنِّي مَرْجِعُكُمْ فَأَخِضْكُمْ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾

“Allah Teâlâ buyurmuştu ki: “Ey İâ! Ben seni vefat ettireceğim, seni katıma yükselteceğim, seni o inkârcılardan arındıracağım ve sana tâbi olanları kıyamet gününe kadar inkâr edenlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz bana olacak. İşte, ayrılığa düşüp durduğunuz hususlarda aranızda hükmü o zaman ben vereceğim.”³⁰¹

Safedî ’ye göre Allah Teâlâ Hz. İâ’yı yeryüzünde vefat ettirdi. Vefatından sonra onu göğe kaldırdı. Bunun delili ise âyette “Seni öldüreceğim.” ifadesinden sonra “Seni katıma yükselteceğim.” buyurulmasıdır. Bunun tam tersi denmemiştir. Yani Allah Teâlâ önce onu yeryüzünde öldürmüştü sonra kendi katına yükseltmiştir. Safedî burada “katıma yükselteceğim.” sözünün önce geldiğine de dikkat çekerek Hz. İâ’nın dünyada öldürülüp daha sonra yükseltildiğini kabul edenlerden olduğuna imada bulunmuştur. Buna göre yukarıdaki açıklamalarımıza da dayanarak Safedî’nin Hz. İâ’nın nüzûlünü reddedenlerden olduğunu söyleyebiliriz. “إِنِّي” “Kendi katıma” manasındaki bu sözünün anlamı ise mekânsal değişimden ötürü bedenen değil de manevi anlamda kullanılmış olup rızama yükselteceğim demektir. Bu tıpkı Hz. İbrahim’in Saffat sûresi 99. âyetteki şu sözü gibidir: “Ben rabbime gidiyorum. O bana yol gösterecektir.”³⁰² Burada dönülecek ve sığınılacak yere işaret etmiştir. Bundan dolayı da âyetin sonundaki kelime “سَيَهْدِينِ” olarak başına “س” getirilerek gelecek ifade eden harfle gelmiştir. “وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا” Seni kafirlerden temizleyeceğim demek bir anlamda pislikten temizleyeceğim demek gibidir. Çünkü Tevbe sûresi 28. âyette de buyurulduğu üzere kafirler necistir.³⁰³ Yahut Safedî’ye göre

³⁰⁰ Aydın, “Kur’ân Lügatı İlmî Açısından Hz. İâ’nın (a.s.) Ref’i ve Nüzûlü”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, yıl:5, sy:9, s.71.

³⁰¹ Âl-i İmran 3/55.

³⁰² “إِنِّي دَاهِبٌ إِلَىٰ رَبِّي سَيَهْدِينِ”

³⁰³ Meali: “Ey iman edenler! Bilin ki Allah Teâlâ’ya ortak koşanlar pisliğe batmışlardır; artık onlar bu yıldan sonra Mescid-i Harâm’a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan endişe ederseniz, unutmayınız ki Allah Teâlâ size -dilerse- kendi lutfuyla bolluk verir. Allah Teâlâ bilmekte, hikmetle yönetmektedir.”

“temizleyeceğim” yerine “وَرَأْفَعُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا” şeklinde “yükseleteceğim” sözüne râci edilmesi de mümkündür. O zaman da mana “Seni kafirlerden yükseleteceğim.” yani onların arasından yükseleteceğim demek olur. Çünkü Hz. İsrâ nesepte onlardandır. Yani Benî İsrâil cümlesindedir. Böylece de onlardan uzak olur.³⁰⁴

“Bilâkis Allah Teâlâ onu kendine kaldırmıştır. Allah Teâlâ izzet ve hikmet sahibidir.”³⁰⁵

Bu âyete dair herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.³⁰⁶ Büyük ihtimal bunun nedeni iki sayfa sonra Hz. İsrâ'nın ref'ini başlık atarak yazdığı yazısıyla ele alması olabilir. Şimdi o yazısını vereceğiz.

Nisâ sûresi 158. âyette³⁰⁷ geçen âyetin manası Meryem sûresi 56-57.³⁰⁸, Saffât sûresi 99. âyet³⁰⁹, Mücâdele sûresi 11. âyeti³¹⁰ gibidir.³¹¹ “Bilâkis Allah Teâlâ onu kendine kaldırmıştır.” kısmı bu yükselmenin bedenle olmadığını ifade eder. Çünkü Allah Teâlâ herhangi bir mekân veya alanda değildir. Bilakis durum şehitler hakkında “...rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadır...” âyetinde buyurulduğu gibidir. Burada ilk etapta onların beden nimetlere mazhar olduğu anlaşılrsa da halbuki durum böyle değildir. Çünkü şehitlerin cesetleri toprakta çürümüştür.³¹² Mi'râc gecesi Hz. Peygamber'in (aleyhissalatü vesselam) Hz. İbrahim, Hz. Musa ve onların dışındaki peygamberleri (aleyhimüsselam) gördüğü rivâyet edilmiştir. Onlardan hiçbirinin bedenle kaldırılmadığında şüphe yoktur. Bununla beraber bizim aklımızı gücünün üstünde bir şeye yormamız da caiz değildir. Çünkü akıl yaratıcı ve sonludur. İsrâ hadisesi, Nebi'nin gördüğü şeyi gördükten ve Allah Teâlâ'nın da “Gözün gördüğünü kalp yalanlamadı.” mealindeki Necm sûresi 11. âyetiyle onu doğruladıktan sonra Hz. Peygamber'in bedeniyle gerçekleşirse şerefli olmaz. Aynı şekilde İsrâ hadisesi beden olmadan ruhla olduğu zaman yahut uykuda gerçekleşse noksan da olmaz. İbrahim, Âdem ve Musa (aleyhimüsselam)'nın bedenleriyle semada olmamalarında ve aynı şekilde Hz. Peygamber'in onları bedenleriyle arkalarından görmesinde de sorun yoktur. Ne var ki ikinci durum zihinlere

³⁰⁴ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 346.

³⁰⁵ en-Nisâ 4/158.

³⁰⁶ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 558.

³⁰⁷ “Bilâkis Allah Teâlâ onu kendine kaldırmıştır. Allah Teâlâ izzet ve hikmet sahibidir.”

³⁰⁸ “Kitapta İdrîs'i de okuyarak an. Hakikaten o, pek doğru bir insandı ve bir peygamberdi. Onu üstün bir konuma getirdik.”

³⁰⁹ “İbrâhim, “Ben rabbime gidiyorum” dedi, “O bana yol gösterecektir.”

³¹⁰ “...Allah Teâlâ içinizden (gerçekten) iman etmiş olanları ve ilim sahibi olanları yüksek derecelere çıkarın...”

³¹¹ Safedî'nin burada delil olarak getirdiği âyetler incelendiğinde “yükselemeye” verdiği anlamın manevi yükselme olduğu maddi bir yükselme olmadığı anlaşılacaktır.

³¹² Safedî getirdiği âyetler ve izahlar ışığında yükselmenin ruhen olduğunu katiyen bedenle olmadığını vurgulamaktadır. Zaten devamında da Mi'râc olayından da bahsederek görüşünün doğru olduğunu ispatlamaya çalışmaktadır.

daha yakın olduğundan sadece ikincisini söylüyoruz. Bununla beraber biz Allah Teâlâ'nın havada dağ yükseltmek, bulutlarda su denizi yükseltmek gibi dilediğini yapacağını da inkâr etmiyoruz. Bunları yapan nasıl Nebisinin bedenini kendi katına yükseltemez? Ancak peygamberin şerefi, hasımlarının bile reddedemediği bir şekilde sabittir. Aynı zamanda bu yaratıcının kudretini tanımak, itiraf etmektir. Maksat hasıl olduğu zaman ise tartışmaya hacet yoktur. Şüphesiz bu söz Hz. Âsâ hakkındadır. Muhakkak ki Allah Teâlâ peygamberlerini en iyi tanıyan ve haberlerini en iyi bilendir.

Şunu da bilmen gerekir ki Allah Teâlâ, bu Yahudi Reislerinin bir insanı öldürüp onu İsrâil peygamberiyle karıştırıp o kişinin Hz. Âsâ olduğunu iddia etmelerine izin ve imkân vermiştir. Bu durum bizatihi Hz. Âsâ'ya iman eden kimseye bir rahmet inkâr edene ise bir fitnedir. İman edene gelince, o Hz. Âsâ hakkında ilâhlık iddia eden kimsedir ki iddiasından dolayı kendisine olacağı şeyi en iyi Allah Teâlâ bilir. Bir kimse İncil'de Hz. Âsâ'nın ele geçirilip asıldığını yazılı olarak gördüğü zaman yaratıcının Allah Teâlâ olduğunu doğrular. Zira yaratan yarattığı kimseye yenilmiş olamaz. İncil metni ve Hıristiyan dini mensuplarının üzerinde ittifak ettiği şeyi anlayan ve farkına varan kimse için açık olan şudur ki: Hz. Âsâ'nın ilâh olmadığına şüphe yoktur. Hz. Âsâ hakkında Hıristiyanların iddia ettiği şey hiçbir akla makul değildir. Onların bu iddiası içlerinden Hz. Âsâ'ya inanan ve o konu hakkında görüş sahibi kimse için İslam'ı gerektiren nedenlerin en büyüğü olmuştur. Tabiri caizse Hz. Âsâ'nın ilâhlığı iddiasında yalanları ortaya çıktığına göre şüphesiz Hz. Âsâ'yı öldürdükleri konusunda yalan söylemeleri hayli hayli mümkündür. Bu Hz. Âsâ'ya ilâh olduğu hakkında iman eden kimsenin durumudur. Önceden de geçtiği gibi reislerinin yaptığı şeyle Hz. Âsâ'yı inkâr eden kimseye gelince bu durum onun için fitnedir. Allah Teâlâ, akılların reddettiği şeyde mukallit olarak atalarına tâbi olduğu zaman onu yani Hz. Âsâ'yı inkâr eden ve kendisinden sonra zürriyetinden gelen kimseyi tâbi olduğu şeyle saptırmıştır. Allah Teâlâ Hz. Peygamber'i iki fırkaya (Hz. Âsâ'nın ilâh olduğuna iman eden ve inkâr eden) açıklayıcı ve yol gösterici olarak göndermiştir. Bunun nedeni Hz. Peygamber'in, hem inananların dediği gibi Hz. Âsâ'nın ilâh olmadığını hem de Yahudi ümmetinin iddia ettiği gibi Hz. Âsâ'yı aslında onların öldürmediğini bilmesi ve bildirmesidir. Bununla beraber Allah Teâlâ, ataları hidâyete eren ve akleden kimseler olmamalarına rağmen onlara tâbi olan taklitçileri de kınamıştır. Çünkü akleden bir kimse hususi olarak bir beşer hakkında ilâhlık iddia etmez. Velez ki Hz. Âsâ hakkında ileri sürülen iddialara rağmen kişi (Hz. Âsâ) kendini ilâhlığa adarsa aslında yarattıklarının bazısının kendisini ele geçirdiği ve öldürdüğü bir ilâh olmayı üstlenmiş olur. Böylece Allah Teâlâ hakkında önceden söylediğimiz şey yani

Allah Teâlâ'nın hepsine bir hikmetten dolayı izin verdiğidir ki bu sözümüz doğrulanmıştır. Bunun da delili Muhammed'le birlikte yaratılanların geri kalanı üzerinde sabittir.³¹³

Hiz. İsa'nın ref'i hususunda görüş ayrılığının sebebinin vefatından kaynaklandığını hatta bu yüzden âlimlerin Hiz. İsa'nın ref'ine bakışını o başlıkta vermiştik. Bağlantılı olmasına rağmen Safedî'nin Hiz. İsa'nın ref'i konusunu çok önemsemesi, hatta makale yazmasından ötürü ref'ini vefatından ayrı başlıkta incelemeyi uygun gördük. Hem vefatı hem de ref' konusuyla ilgili diğer müfessirlerin görüşünü özetleyecek olursak onlar, âyetleri Hiz. İsa'nın yeryüzünde vefat etmediğine yorumladıklarından göğe kaldırılışının bedenen olduğunu öne sürmektedirler.³¹⁴ Ancak Safedî vefat ettiğine yorumlayarak ve bazı âyetleri de delil getirerek manevi olarak yükseldiğini iddia etmektedir. Buna rağmen o, bu işin bedenen olabileceğini ve Allah Teâlâ'nın Hiz. İsa'yı bedenen kaldırmaya da gücünün yeteceğini itiraf etmekten de geri durmamıştır.

2.6.4. Hiz. İsa'nın Nüzûlü (Yeryüzüne İnişi)

Hıristiyanlara göre Hiz. İsa'nın dünyaya gelişi iki defadır. İlkinde tebliğ hayatını bitirdikten sonra insanların günahlarına kefarete olması için çarımha gerilmiş, ölmüş daha sonra da dirilip göğe çıkararak Baba'nın sağ tarafına oturmuştur. İkinci gelişi ise Yahudilikte beklenen kurtarıcı Mesih'in, Hıristiyanlıkta Hiz. İsa olduğuna inanıldığından kurtarıcı olarak gelişidir. Yani Hıristiyanlara göre Hiz. İsa hem Mesih olarak dünyaya gelip yaşamış hem de dünyanın sonuna doğru tekrar gelerek Mesih olarak faaliyette bulunacaktır. Yahudilikte beklenen Mesih ise daha önce dünyaya kesinlikle gelmemiştir ilk defa gelip onları kurtaracaktır.³¹⁵

Hiz. İsa'nın ikinci kez gelişinin Hıristiyanlıktaki diğer önemi de ahiret hallerinin bu duruma bağlanmasıdır. Şöyle ki bu geliş onlara göre dünyanın sonunun geldiğine ve kıyametin gerçekleşeceğine delalet etmektedir. Bunlarla beraber bazı Hıristiyan düşünürler ise Sinoptik İncillerde ikinci kez döneceğine dair Hiz. İsa'ya ait bir sözün bulunmadığını ancak kendisinden sonra birisinin geleceğini müjdelediğini söylemişlerdir.³¹⁶

İslam âlimlerinin bu konu hakkındaki düşüncelerini zikretmeden önce bu meselenin çıkış noktasına temas etmek istiyoruz. Aslında yukarıda da biraz bahsetmiştik bu konudan ancak burada bir kez daha açmanın faydalı olacağını düşünüyoruz. Kur'an'ı Kerim'de Hiz.

³¹³ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 561-562.

³¹⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi tefsiri'l Kur'an* VI, 458.

³¹⁵ Yavuz (ed.), *Beklenen kurtarıcı inancı*, s. 53.

³¹⁶ Yavuz (ed.), *Beklenen kurtarıcı inancı*, s. 54.

Îsâ'nın nüzûlüne dair sarîh bir âyet bulunmamaktadır. İslam âlimlerine göre bu konu hakkında iki görüşün var olmasının sebebi, Hz. Îsâ'nın ölümü ve yükselmesine dair olan âyetin³¹⁷ yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Net bir şekilde ifade edecek olursak bu âyeti bazıları zahirine göre tefsir etmişlerdir. Önce vefat ettireceğim buyurulduğundan âyeti Hz. Îsâ'nın çarınha gerilmeksizin Allah Teâlâ'nın onun canını aldığı daha sonra da kendi katına yükseltmiştir ki bu yükselme manevi bir yükselmedir şeklinde yorumlamışlardır. Bazı müfessirler ise âyette takdim-tehir mevcuttur demişlerdir. Ve “Katıma yükselteceğim.” bölümünün tehir edildiğini aslında Allah Teâlâ'nın önce Hz. Îsâ'yı göğe yükselttiği, daha sonra indirince vefat ettireceği şeklinde âyeti yorumlamışlardır.³¹⁸

İkinci yorum sahiplerine göre Hz. Îsâ diri olarak göğe yükseltildiğinden onlar Hz. Îsâ'nın nüzûlu görüşünü öne sürmektedirler. İlk görüşün sahipleri ise Hz. Îsâ'nın vefat ettiğini ve bu konuda sarîh bir âyet olmadığını delil göstererek bu görüşü reddetmektedirler. Yani onlara göre Hz. Îsâ'nın yeryüzüne tekrar bir nüzûlü söz konusu değildir.

Şimdi de müfessirimizin bu konudaki görüşünü öğrenmek için Hz. Îsâ'nın nüzûlüne delil gösterilen âyetler ve Safedî'nin yorumlarını vereceğiz.

“O hem beşikte iken hem de yetişkin halinde insanlarla konuşacak ve sâlih kişilerden olacak.”³¹⁹

Bu âyetin öncesinde Safedî “kühûle” kelimesinin manasına dair uzun açıklamalarda bulunmuştur. O açıklamaları “Hz. Îsâ'nın beşikte konuşması” adlı başlığımızda zikrettik. Ancak kısaca hatırlatacak olursak Safedî bu kelimeyi yetişkinlik çağından ziyade, hâl manasına geldiği için “genç gibi” konuştuğu çünkü asıl yetişkinliğin aklın kemal çağına ermesi olduğu şeklinde tefsir etmiştir. Şimdide âyetin Hz. Îsâ'nın nüzûlüne yorumlanmasıyla ilgili açıklamalarını vereceğiz. Safedî diyor ki: “Âyette geçen “kehlen” erişkinlik kelimesiyle ilgili kıyametten önce Hz. Îsâ'nın bu yaşta dünyaya ineceği görüşü vardır. Bazıları da nüzûl olayıyla kastedilenin Hz. Îsâ'nın sureti olmadığından dininin zuhur etmesi olarak yorumlamıştır.”³²⁰ Safedî bunlara göre “نزل” kelimesinin “Onun başına geldi.” anlamına geldiğini belirtip bu olayın anca

³¹⁷ “Allah Teâlâ buyurmuştu ki: “Ey Îsâ! Ben seni vefat ettireceğim, seni katıma yükselteceğim, seni o inkârcılardan arındıracağım ve sana tâbi olanları kıyamet gününe kadar inkâr edenlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz bana olacak. İşte, ayrılığa düşüp durduğunuz hususlarda aranızda hükmü o zaman ben vereceğim.”

³¹⁸ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, VIII, 236.

³¹⁹ Âl-i İmran 3/46.

³²⁰ Bu görüşleri “denildi ki” ibaresiyle zikrettiği için Safedî'nin bu görüşleri kabul etmediğine dikkat çekmek istiyoruz.

gerçekleştiğinde çözüleceğini ve sözünün anlamını en iyi Allah Teâlâ'nın bildiğini söyleyerek âyetin tefsirini itmam etmiştir.³²¹

وَأَنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنَنَّ بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا (١٥٩)

“Ehl-i kitap’tan her biri ölümünden önce ona mutlaka iman edecektir; o da kıyamet gününde onlara şahit olacaktır.”³²²

Ehl-i kitaptan her biri ölmeden önce iman edecek demektir. “موته” kelimesindeki zamirin Hz. İsa’ya dönmesi hususunda müfessirler ihtilaf etmiştir. Selim akla malumdur ki Hz. İsa zuhur edinceye kadar Ehl-i kitaptan geriye kalanlar az olacaktır ve âyetin zımnı umumu gerektirmektedir. Bir kimse Hz. İsa’nın dünyaya nüzûlüyle ilgili o nebilik dışında inecektir derse o zaman onun inmesinde fayda yoktur. Tam tersi o nebi olarak inecek derse de bu da caiz değildir. Çünkü Hz. Peygamber (aleyhisselam) son peygamberdir. Aynı şekilde Hz. İsa’nın ineceğini onaylayan bir âyette mevcut değildir. Onun inmesiyle ilgili sahih hadislerle gelince Allah Teâlâ’nın Tevrat’taki “Rab Sina dağından geldi.” sözünü bilen kimsenin onlara dair bir tevili vardır.³²³ Safedî ’ye göre “قبل موته” kelimesindeki “و” zamiri zikredilen sebepler ve diğer nedenlerden dolayı Hz. İsa’ya dönmesinin de uygun olmayışından Ehl-i kitaptan her birine dönmesi gerekir. Zamir Hz. İsa’ya dönmektedir o zaman âyetin manası kıyamet gününde insanların huzurunda tek tek hepsinin Hz. İsa’ya iman edeceği kastediliyor denilirse böyle bir durum insanların dirileceği gün Hz. İsa’nın ölmesini gerektirir ki bu da Hz. İsa’ya dönmesinin uygun olmayış sebeplerinden birisidir. Çünkü böyle bir durum akıl ve nassa aykırıdır. Zira âyet-i kerimede Hz. İsa’nın yeniden dirileceği beyan edilmiştir yani o şu an ölmüştür tekrar bir ölüm gerçekleşmesi bu âyete göre ters bir durumdur.³²⁴ Safedî son olarak bu konuyu uzatmaya gerek olmadığını zira kişinin hevâsına uymadan düşünürse anlacacağını belirtmiştir. Safedî ’ye göre bu âyetin Ehl-i kitaptan her birinin ya ölmeden önce yahut Allah Teâlâ’nın huzurundan ayrılmadan evvel ahireti, peygamberleri veya sadece Hz. İsa’yı görünce ona imanlarının ortaya çıkacağını bildirmekten başka bir amacı yoktur. Şöyle ki kişi Hz. İsa’ya iman etmesi gerektiğini

³²¹ es-Safedî, *Keşfü’l-esrâr ve hetkü’l-estâr*, I, 342-343.

³²² en-Nisâ 4/159.

³²³ Müfessir burada kendini kastetmektedir. Ancak bu sözüne dair herhangi bir açıklamada da bulunmamaktadır.

³²⁴ Müellif burada Meryem sûresi 33. âyetine işaret etmektedir. “وَالسَّلَامُ عَلَيَّ نَوْمٌ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا”

ayne'l-yekînle müşahede eder ancak bu iman Firavun hakkındaki³²⁵ ve diğer âyetlerde³²⁶ de olduğu üzere ona fayda vermez. Yazısının sonunda da Safedî, “Allah Teâlâ bu beyanıyla ya bunu bize bildirmek istedi ya da bu beyan bizim dediğimize (kıyamete yakın inmesine dair söylediklerine) delalet eder.” demiştir.³²⁷

Safedî fayda etmemesine rağmen iman edeceklerine dair bu âyetin zikredilmesinin sadece bildirme amacı olduğunu söylerken, bu âyetin amacının onlara bir tehdit olduğu ve fırsat elde varken iman etsinler diye indiğine dair bir görüşte mevcuttur. Aynı şekilde Safedî Ehl-i kitabın faydası olmamasına rağmen iman edecekleri yorumunu yukarıda da zikrettiğimiz üzere İbn Abbas'tan gelen rivâyet ışığında yapmıştır.³²⁸

Bu konu hakkında Safedî'nin söyledikleri mesîh başlığında ele aldığımız Yahudilerin mesîh beklentisiyle ilgili yazısıyla aynı mahaldedir. Bu ve o yazısına dayanarak şunu söyleyebiliriz ki Safedî'ye göre Hz. İsa'nın yeryüzüne ineceği inancı sadece Mesîh'in ineceğini bekleyen Yahudilere aittir. Zira Hz. İsa'nın nüzûlüne dair âyet bulunmayışı ve peygamberliğinin dışında inmesinin faydası olmadığını belirttiğinden Hz. İsa'nın yeryüzüne ineceğine dair bir inanç yoktur.

Safedî'nin aksine İmam Ebu Hanife'den Suyuti'ye kadar Ehl-i sünnetin önde gelen âlimleri Hz. İsa'nın kıyamete yakın nüzûl edeceği görüşünü eserlerinde yer yer zikretmişlerdir. Hatta bazılarının bu konuyla ilgili müstakil eserleri vardır.³²⁹ Onların bu görüşü Rasûlullah'ın ashabından 14'üne dayandırılan sahih isnadlarla rivâyet edilmiş 21 hadise dayanmaktadır. Onlara göre Hz. İsa'nın ikinci gelişi, peygamberlik görevi için olmayıp Peygamberimizin bir temsilcisi olarak Deccal'in müsebbibi olduğu fitneyi ortadan kadırmak içindir. Peygamber olarak gelmemesine delil Müslümanların imamının arkasında namaz kılmasıdır. Bu ise onun Hz. Peygamber'in ümmetinin bir ferdi olarak geldiğinin göstergesidir. Taftazâni, Alûsi ve Razî bu görüşü kitaplarında zikreden âlimlerden bazılarıdır.³³⁰ Bununla birlikte 19. yy. ortalarına

³²⁵ “Derken İsrâiloğulları'nı denizin öteki yakasına geçirdik. Firavun ve ordusu da haksız yere onlara saldırmak üzere peşlerine düşmüştü. Sonunda Firavun boğulmak üzereyken şöyle dedi: “Elhak inandımki, İsrâiloğulları'nın iman ettiğinden başka tanrı yokmuş! Ben de artık kendini O'na teslim edenlerden biriyim.” Yunus, 10/90.

³²⁶ “Ama azabımızı gördüklerinde artık inanmaları kendilerine fayda vermeyecektir; Allah Teâlâ'nın, kulları hakkında öteden beri uygulanan yasası böyledir. İşte o zaman artık inkârcılar hüsrana uğramışlardır.” Mü'min, 40/85.

³²⁷ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 558-559.

³²⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hâkâiki ğavâmizi 't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*, II, 176-177.

³²⁹ bkz. Süleyman Aydın, “Kur'an Lügatı İlmi Açısından Hz. İsa'nın (a.s.) Ref'i ve Nüzûlü”, s. 58-59.

³³⁰ Ebü'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayani vd., İnsan Yayınları, İstanbul, 2005, IV, 488-489.

doğru gelindiğinde Hindistan bölgesinde Kâdiyânîler, Hz. Peygamber'in son peygamber olduğu görüşünü reddederek kendi peygamberlik iddialarına zemin hazırlama adına Hz. İsa'nın nüzûl etmesi caizse, başka bir peygamberin de gelmesi mümkün olabilir görüşünü ortaya atmışlardır. Mısır'dan önce Hindistan'da bulunan Cemâleddin Efgânî de Hz. İsa'nın nüzûlünü kabul etmemektedir. Onun bu görüşü Ezher'de başlıca Muhammed Abduh ve Reşîd Rızâ gibi öğrencileri eliyle o bölgede yayılma göstermiştir. Bu görüş Türkiye'ye 1915-1934 yıllarında Ömer Rıza Doğrul aracılığıyla gelmiş olup Hayreddin Karaman, Yaşar Nuri Öztürk, Hüseyin Atay ve daha birçok akademisyen tarafından benimsenmiştir.³³¹

Özetle Hz. İsa'nın nüzûl etmeyeceği görüşü her ne kadar resmi olarak Kâdiyânîler ile ortaya çıksa da VII. yy.'da Safedî tarafından da savunulmuş bir görüştür.

2.6.5. Değerlendirme

Bu bölümde Safedî'nin, Hıristiyanlara ve İslam âlimlerine aykırı görüşleri olduğu göze çarpmaktadır. Mesela müellif, ruh konusunda görüşünü ispatlamak için öncelikle başka âyetlerden de deliller getirerek diğer müfessirler tarafından ortaya atılmış yahut atılacak görüşlerin önünü kesmeye çalışmıştır. Bununla birlikte Hıristiyanların görüşünün yanlış olduğunu sadece beyan etme yerine de özel başlıklar açarak uzun uzun akli izahlarda bulunmuştur. Aynı şekilde Hz. İsa'nın mucizelerinde gaybtan haber verme konusunu açıklarken Tevrat'tan, Hz. İsa'nın Allah Teâlâ'nın oğlu olmadığı meselesinde İncilden alıntılar getirerek de görüşünü desteklemiştir.

Safedî bazen de âyetler daha iyi anlaşılсын diye benzetmeler yapmıştır. Misal gökten sofrayı indirme mucizesini havârilere isteme sebebini, itmi'nan olarak beyan etmiştir. Bunu kişinin arkadaşında var olduğunu bile bile ondan bir dirhem istemesine benzetmiştir. Bu da yaptığı tefsiri açıklamak adına güzel bir benzetmedir.

Hz. İsa'nın mucizeleriyle ilgili hepsinin hissi ve gerçekleştiği görüşüne sahip olduğu anlaşılmaktadır. Hz. İsa'nın akıbeti ile ilgili de Safedî, Hz. İsa'nın dünyada vefat edip öyle yükseldiğini kabul etmektedir. Ve yükselmenin beden değil manevi olduğunu söylemektedir. Aynı şekilde çarmıh hadisenin Hz. İsa üzerinde olmasa da gerçekleştiğini ve Allah Teâlâ'nın buna izin ve imkân verdiğini düşünmektedir. Hz. İsa'nın nüzûlüyle ilgili de aklî ve naklî deliller getirerek mümkün olmadığını beyan etmektedir.

³³¹ Aydın, "Kur'an Lügati İlmi Açısından Hz. İsa'nın (a.s.) Ref'i ve Nüzûlü", s. 60-64.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAFEDİ’NİN TEFSİRİNDE HIRİSTİYANLIKLA İLGİLİ PROBLEMLERİ ELE ALIŞI

3.1. Teslîs Meselesi

Teslîs kelimesi Arapça bir kelime olup sözlükte “üçleme”, “üç olarak çağırma” manalarına gelir. Ekânîm-i selâse şeklinde kullanımı da vardır. İslamî literatürde ise teslîsten kasıt Hıristiyanların üç uknumlu (baba, oğul, kutsal ruh) şeklindeki inançlarıdır.³³² Bu inanç hem Hıristiyanlığın kendi için de hem de İslam aleminde öteden beri tartışılan bir problemdir.³³³ Bunun nedeni baba, oğul ve kutsal ruhtan oluşan üçlü birliğin aynı derecede ilâhlığa sahip olduğunu söyleyen bazı mezhepler olduğu gibi bunu reddeden mezheplerinde olmasıdır. Bu mezheplerden olan Socinianizm mezhebi tâbîleri, neredeyse İslamın tevhid inancına yakın Allah Teâlâ’yı birleyen bir inanca sahiptir.³³⁴ Marsiyoni mezhebi ise, Hz. İsa’nın çarmıha gerilmesini ve İncillerin Hz. İsa’ya isnat edilmesini doğru bulmazlar. Sadece Luka İncili ve Sen Paul’un ıslahının bir kısmını istisna ederek diğer İncillerin Hz. İsa’nın vefatından sonra yazarların kendilerinin yazdığını beyan ederler.³³⁵

Teslîsin inanç olarak kabulü 325 İznik Konsilidir. Tarih içerisinde gelişen bir inanç olduğundan sinoptik İncillerde teslîs ne inanç ne de kelime olarak mevcut değildir. Kanonik kabul edilen Matta İncilinin vaftiz bölümünde geçer.³³⁶ Yuhanna da ise sadece Hz. İsa’nın ilâhlığına ima vardır.³³⁷ Buraya kadar ki verdiğimiz bilgiler ışığında teslîs inancının ilk Hıristiyanlara ait olmadığını, dört havârinin elleriyle yazdığı İncillerdeki bazı lafızlara da dayanılarak sonradan ortaya atılan bir inanç olduğunu söyleyebiliriz.

Kur’ân’ı Kerim’de teslîsin varlığını bildiren ve reddeden âyetler çokça mevcuttur. Biz çalışmamızda bu âyetleri farklı başlıklar altında inceleyerek Safedî’nin tefsirindeki değerlendirmelerini zikredeceğiz.

³³² Jacques Waardenburg, “Teslîs”, *DİA*, XL, s. 548.

³³³ Salime Leyla Gürkan, “Teslîs” *DİA*, XL, s. 549.

³³⁴ Çavuş, *Anglikan Kilisesine Cevap*, çev. Mehmet Akif Ersoy, 97.

³³⁵ Çavuş, *Anglikan Kilisesine Cevap*, çev. Mehmet Akif Ersoy, 94.

³³⁶ Kadı Abdülcebbar, “Hıristiyanların Teslîs Hakkındaki Görüşlerinin Çürütülmesi”, çev. Hulusi Arslan, *Hikmet Yurdu*, sy:3, 2009, s. 317.

³³⁷ Mehmet Zafer İnanlar, “Din-Mitos İlişkisi: Hıristiyanlık Örneği”, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015) s. 80.

3.1.1. Teslîs İnancını Reddeden Âyetler

“Ey Ehl-i kitap! Dininizde aşırı gitmeyin ve Allah Teâlâ hakkında, gerçek olandan başkasını söylemeyin. Meryem oğlu İsa Mesîh ancak Allah Teâlâ’nın elçisidir, Allah Teâlâ’nın Meryem’e ulaştırdığı kelimesidir ve O’ndan bir ruhtur. Şu hâlde Allah Teâlâ’ya ve peygamberlerine iman edin, "(Allah Teâlâ) üçtür" demeyin, bundan vazgeçin; hakkımızda hayırlı olan budur. Allah Teâlâ ancak bir tek ilâhtır. O, çocuğu olmaktan münezzehtir, göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nundur. Vekil olarak Allah Teâlâ yeter.”³³⁸

Bu âyette Safedî, Allah Teâlâ’nın Hz. İsa’ya ruhundan üflemesinden dolayı Hıristiyanların onu tanrı edinmelerini reddetmek için uzun uzun Allah Teâlâ’nın ruhundan kastın ne olup ne olamayacağını izah etmiştir. Bu şekilde reddettiğinden başlığımızla ilgili olan “Allah Teâlâ’ya ve peygamberine iman edin, (Allah Teâlâ) üçtür demeyin” kısmından sonrasını olduğu gibi zikretmiş herhangi bir açıklama getirmeyerek âyetin apaçık olduğunu göstermek istemiştir.³³⁹

Bu konuyla ilgili diğer âyetimiz:

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئاً إِنْ أَرَادَ أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ
وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾

“Allah Teâlâ, Meryem oğlu Mesîh’in kendisidir" diyenler hiç şüphesiz hakikati inkâr etmişlerdir. De ki: “Eğer Allah Teâlâ, Meryem oğlu Mesîh’i, annesini ve yeryüzünde bulunanların tamamını helâk etmek isterse, kim Allah Teâlâ’nın gücüne karşı durabilir!" Göklerin, yerin ve ikisi arasındaki hükümler Allah Teâlâ’ya aittir. O dilediğini yaratır. Allah Teâlâ her şeye kadirdir.”³⁴⁰

Safedî’ye göre Hıristiyanların “Allah Teâlâ, Meryem oğlu Mesîh’in kendisidir.” cümlesi tıpkı cömertliğinin gerçek olduğuna işaret ederek “Cömert Zeyd’in ta kendisidir.” sözündeki gibi te’kid ifade eder. “وَاللَّهِ” yerine “فَلِلَّهِ” demedi. Çünkü buradaki “و” harfi, vavü’l-haldir. Buradaki hâl olan- “göklerin, yerin ve ikisi arasındaki hükümlerlik”- cümle ona (Allah Teâlâ’ya) ait olduğunu gösterir. O her şeye sahip olduğu için hiç kimse onun emrinden bir şeye sahip olamaz. Bunda şüphe yoktur. Âyetin devamındaki yere atıfla Hz. İsa’yı da yüce kudretiyle yaratmıştır diyerek tefsir etmiştir.³⁴¹

لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَلَاثَةٌ قُلْ إِنَّ اللَّهَ وَاحِدٌ وَإِنَّمَا الْعِلْمُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْغَنِيِّ إِنَّ اللَّهَ لَخَبِيرٌ بِاللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَكَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ أَفَلَا
يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لَهُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧٤﴾

³³⁸ en-Nisâ 4/171.

³³⁹ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 567.

³⁴⁰ el-Mâide 5/17.

³⁴¹ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, II, 31.

“Andolsun ki "Allah Teâlâ üç unsurdan biridir" diyenler de kâfir olmuşlardır. Halbuki bir tek Tanrı'nın dışında hiçbir ilâh yoktur. Şâyet bu dediklerinden vazgeçmezlerse, böylece kâfir olanları elem verici bir azaba çarptırılacaklardır. Hâlâ Allah Teâlâ'ya tövbe edip O'nun bağışlamasını dilemeyecekler mi? Allah Teâlâ çok bağışlamakta, çok esirgemektedir.”³⁴²

Safedî'ye göre Hıristiyanların tevhitte kastı, bu âyet ve bir önceki âyette³⁴³ açıklananla birbirine karışır. Bundan dolayı “onlardan inkâr edenler” yani İsrâiloğulları bu inançtan nehyedildikten sonra küfre girmeleri sebebiyle elim bir azaba tutulacaklardır. Ayrıca “Kafir olanları” ifadesinde kullanılan “منهم” harfi ceri de cins (genelleme) içindir, teb'ız (bâ'zıyyet) için değildir. Bu, Hac sûresi 30. âyetteki³⁴⁴ genelleme ifadesine benzer olup âyetin manası bütün putlardan uzak durun anlamındadır. Burada da bütün inkâr edenler kastedilmiştir. Bunun manası ise şöyledir: Nehyedildikten sonra kıyamete kadar ki süreçte inkâr edenlerin hepsine azap dokunacaktır. Eğer sözü sadece âyettekilere ait kılmak için şöyle denilseydi “Onlara azap dokunacaktır.” o zaman azap yalnızca bir kavmin önde gelenlerinin üzerine olur ve mazi lafızla (لَعْدُ كَفْرًا) söylenmesinden dolayı nehyden (eğer vazgeçmezseniz) önce cins (genelleme) ifade etmezdi. Yani toparlayacak olursak âyette herhangi bir “onlar” kaydı olmadığından genel bir ifade olmuş olup bütün inkâr edenleri kapsamaktadır. Bunun benzeri Fetih sûresi 25. âyette³⁴⁵ de mevcuttur. Özetle âyette kastedilen nehyden önce “وَإِنْ لَمْ يَنْتَهُوا” “Eğer vazgeçmezlerse” sözünden önce “Allah Teâlâ üç unsurdan biridir” diyenler kafir olur nehyden sonra diyenler ise azaba tutulur. Bunu Safedî “İnkâr edenlere söyle, eğer yaptıklarına son verirlerse geçmiş günahları bağışlanacaktır. Yaptıklarına devam ederlerse, daha öncekilere geçmişte ne yapıldığı bellidir.”³⁴⁶ âyetinden çıkarmıştır ve eğer bu şekilde İsrâiloğullarının hakkında olmazsa “منهم” teb'ız için olur demiştir. Bundan dolayı da âyette “eğer vazgeçmezlerse” buyrulmuş nehy lafzının kullanıldığına “onlardan iman etmeyenler” şeklinde kullanılmadığına vurgu yapar. Buranın iyi anlaşılmasını gerektiğini belirtmiş ve buna delilin de âyetin devamındaki “Hâlâ Allah Teâlâ'ya tövbe edip O'nun bağışlamasını dilemeyecekler mi?..” kısmını zikretmiştir.³⁴⁷

³⁴² el-Mâide 5/73-74.

³⁴³ “Allah Teâlâ, Meryem oğlu Mesih'in kendisidir” diyenler, hiç şüphesiz hakikati inkâr etmişlerdir.”

³⁴⁴ “Öyleyse pislikten yani putlardan uzak durun ve asılsız sözden de kaçının.” Metni şöyledir: “فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ”

³⁴⁵ “Eğer birbirinden ayrılırsalardı, inkâra sapsın olanlarına acı bir şekilde azap edecektik.”

³⁴⁶ el-Enfâl 8/38.

³⁴⁷ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, II, 61-62.

3.1.2. Allah Teâlâ'ya Evlat Nispet Etmeyi ve Hz. İsa'nın Allah Teâlâ'ya Oğul Olarak Nispet Edilmesini Reddeden Âyetler

Hıristiyanların bir kısmı Hz. İsa'nın Allah Teâlâ'nın oğlu olduğunu iddia ederken başka bir kısmı "Tanrı" diyerek yer ve göklerin arasındaki her şeyi yaratan Hâlık olduğunu öne sürmüşlerdir. Hz. İsa'yı oğul kabul edenler annesi tarafından nasutî (insanî), babası tarafından lahutî (ilâhî) yönünün bulunduğunu söylerler. Onların bu sözünü Markos İncilindeki Hz. İsa'nın bizatihi "Dinle, ey İsrâil! Tanrımız rab tek rab'dir."³⁴⁸ diyerek söylediği kendi sözü yalanlamaktadır. İncilden zikrettiğimiz bu pasaj, onların yaptıkları nispetle şirk koştuklarına; bunun ise yalan ve çirkin bir iş olduğuna en büyük delildir.³⁴⁹ Yuhanna İncilinde ise Hz. İsa'ya ait "Benim Babam'ın ve sizin Babanız'ın, benim Tanrı'mın ve sizin Tanrı'nızın yanına çıkıyorum."³⁵⁰ sözü zikredilmiştir. İlk bölümüne göre Allah Teâlâ'nın sadece Hz. İsa'nın değil hâşâ! onların da babası olması gerekir. İkinci kısımda ise Hz. İsa sözünü tasrih ederek kendisinin hiçbir şekilde uluhiyet iddiasında olmadığını beyan etmiş ve böyle düşünenlerin şüphelerini izale etmiştir.³⁵¹ İşte onların yalan söyledikleri, Kur'ân'daki âyetlerden önce kitap olarak kabul ettikleri İncillerdeki ifadeler ters düşmelerinden bile ortaya çıkmaktadır. Bu konuyla ilgili âyetler ise şunlardır:

"Allah Teâlâ çocuk edindi" dediler. Hâşâ! O bundan münezzehtir. Bilâkis, göklerde ve yerde ne varsa yalnız O'nundur. Hepsî de O'na boyun eğmişlerdir."³⁵²

Safedî "Allah Teâlâ evlat edindi." kısmının Bakara 113. âyetine³⁵³ atıf olduğunu belirtmiştir. Bu âyetin Yahudiler, Hıristiyanlar ve Arapların bilmeyenlerinin, kalpleri ve sözlerinin birbirine benzediğini bize bildirmek için olduğunu söylemiştir. Ve bizim bu âyetle onların kalpleri ve dilleriyle inkarda aynı seviyede olduğunu öğrendiğimizi ifade etmiştir.³⁵⁴

"(Bir de) "Allah Teâlâ evlât edindi" diyenleri uyarmak için. Bu konuda ne onların ne de atalarının bir bilgisi var. Ağızlarından çıkan bu söz ne kadar çirkin! Yalandan başka bir şey söylemiyorlar."³⁵⁵

³⁴⁸ *Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil*, Mar. 12:29.

³⁴⁹ Abdullah b. Abdullah Tercüman, "*Tuhfetü'l-erîb fi'r-red 'alâ ehli's-salîb*" thk. Mahmut Ali Himâye, 77-78.

³⁵⁰ *Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil*, Yu. 20:17.

³⁵¹ Tercüman, "*Tuhfetü'l-erîb fi'r-red 'alâ ehli's-salîb*" thk. Mahmut Ali Himâye, 107-108.

³⁵² el-Bakara 2/116.

³⁵³ Hepsî de kitabı okumakta oldukları halde yahudiler, "Hıristiyanlar hiçbir gerçeğe dayanmıyor" dediler; Hıristiyanlar da "Yahudiler hiçbir gerçeğe dayanmıyor" dediler. Bilmeyenler de onların dediklerine benzer şeyler söylediler. Allah Teâlâ, ayrılığa düştükleri konularda kıyamet günü aralarında hükmünü verecektir.

³⁵⁴ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 174.

³⁵⁵ el-Kehf 18/4-5.

Safedî âyette bu sözü söyleyenlerin Hıristiyanlar olduğunu belirtmiştir. Yani başkalarının onlara isnat ettiği bir iftira değil bilakis kendileri “Allah Teâlâ evlat edindi.” sözünü ağızlarıyla ve delilsiz söylemişlerdir.³⁵⁶

مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٣٥﴾

“Allah Teâlâ’nın bir evlât edinmesi olacak şey değildir. O, bundan münezzehtir. Bir işe karar verdiği zaman ona sadece "ol!" der, hemen olur.”³⁵⁷

Safedî’ye göre “مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ” âyette “min” harfi cerinin kullanılması hem tekil hem de çoğul olarak çocuğunun varlığını kendisinden uzaklaştırdığını gösterir. Yani birisi cümlesinde “min” harfi cerini kullanmaksızın “ما عندي فرس” şeklinde derse bunun anlamı “Benim yanımda atım yok.” anlamına gelir ama “ما عندي من فرس” şeklinde söylerse “Benim bir atım yok.” anlamına gelir ve ikinci durum tıpkı âyetteki gibi yani hem tekil hem de çoğulu nefyeder, hiç atım yok manasına gelir.³⁵⁸

“Ne oluyor size? Nasıl yargıda bulunuyorsunuz? Hiç düşünmüyor musunuz? Yoksa açık bir kanıtınız mı var? Eğer gerçekten doğru sözlü iseniz belgenizi getirin.”³⁵⁹

İlk âyet “Bir şeyiniz mi var? Ne oluyor size ki aklınızın ve nefislerinizin razı olmayacağı bu hükümle hükmediyorsunuz.” anlamındadır. Devamı ise “İftira atarken düşünmüyor musunuz? manasındadır. Düşünmediklerini vurgulayan kısmı, müşriklerin Allah Teâlâ’nın melekleri evlat edindiğini iddia ettikleri hakkındaki sözleriyle, Hıristiyanların Hz. Meryem hakkındaki sözlerinin benzerliğinden dolayı bir önceki âyette geçen çocukla ilgili kısımdan sonra getirdi. Ve bu âyetler Hıristiyanlar, müşrikler ve bu iddiayı ileri süren kimseler hakkındadır. “Delilinizi getirin kısmı da Araplar ve Hıristiyanlar içindir. Yani eğer “Meleklerin Allah Teâlâ’nın kızları olduğuna dair kitabî deliliniz varsa getirin” ve aynı şekilde “İsâ’nın Allah Teâlâ’nın oğlu olduğuna dair İncilden kitabî deliliniz varsa getirin.” demektir. Ayrıca Hz. İsâ İncilde Allah Teâlâ’nın oğlu değil bilakis İnsanoğlu olarak anlatılır.³⁶⁰

³⁵⁶ es-Safedî, *Keşfü’l-esrâr ve hetkü’l-estâr*, III, 9.

³⁵⁷ Meryem 19/35.

³⁵⁸ es-Safedî, *Keşfü’l-esrâr ve hetkü’l-estâr*, III, 74.

³⁵⁹ es-Saffat 54/154-157.

³⁶⁰ es-Safedî, *Keşfü’l-esrâr ve hetkü’l-estâr*, III, 535.

Bu âyeti açıklarken Safedî, delilin onların kitapları İncil olduğunu söylemekle yetinmeyip Hz. İsa'nın İncilde nasıl geçtiğini de zikrederek yaptığı tefsirinin doğruluğunu da desteklemiştir.

“Eğer Allah Teâlâ (iddia ettikleri gibi) bir evlât sahibi olmak isteseydi elbette yarattıklarından dilediğini seçerdi. Ama O'nun böyle bir durumla ilgisi yoktur; O bir tek Allah Teâlâ'dır, mutlak otorite sahibidir.”³⁶¹

Bu âyette Allah Teâlâ, Arapları melekler; Hıristiyanları Hz. İsa ve Yahudileri Uzeyr hakkındaki söylediklerinden dolayı sert bir dille eleştirmiştir. Eğer Allah Teâlâ kendisiyle beraber kulluk edilmesini ve kendisine yaklaştırılmasına vesile isteseydi hayvanlardan, madenlerden, gezegenler vb. birçok şeyden seçebilirdi. Safedî bu kanıya âyette “Yarattıklarından dilediğini seçer.” buyururken Allah Teâlâ'nın “ma” ism-i mevsulünü getirmesinden dolayı varılabileceğini belirtir. Aynı şekilde âyette “سُبْحَانَهُ” buyurulması, onların dediklerinden ve isnatlarından Allah Teâlâ'nın berî olduğunu gösterir. Son olarak Safedî âyetin sonunun “Kahhar” ismi ile bitmesine dikkat çekmiştir. Kulu olmasına rağmen Hz. İsa'nın onun çocuğu olduğu, üstelik onu da çarpmıha gerdiklerini iddia edenlerin bu sözlerini reddetmek için bu isimle bittiğini beyan eder.³⁶²

Burada Safedî'nin, “Kahhar” kelimesine yaptığı izahın hoş olduğunu belirtmek isteriz. Çünkü baktığımız tefsirlerde bu âyetin açıklamasında genel olarak âyet verilip geçilmiştir. Ancak Allah Teâlâ'nın “Kahhar” ismiyle ilgili çocuğunun olmasına mâni olan bir vasıf taşıdığına dair bir görüşe rastladık. Şöyle ki çocuğa muhtaç olan ölüme yenilmiş bir kimsedir. Kendisi Kahhar olan yani ölüme yenilmemiş bir zatın çocuğa muhtaç olması ise düşünülemez.³⁶³

“Yahudiler ve Hıristiyanlar, "Biz Allah Teâlâ'nın oğulları ve sevgili kullarıyız" dediler. De ki: "Öyleyse Allah Teâlâ günahlarımızdan dolayı sizi niçin cezalandırıyor? Doğrusu siz de O'nun yarattığı sıradan insanlarsınız. O, dilediğini bağışlar, dilediğini de cezalandırır. Göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin mülkiyeti Allah Teâlâ'ya aittir. Dönüş de yalnız O'nadır.”³⁶⁴

Melik'in övdüğü kimse için “Bu Melik'in oğludur.” denilir. Yani rütbe ve konumda melikin oğlu olmasa da tıpkı melikin oğlu gibidir. Hz. İsa hakkında Hıristiyanların sözüne gelince o zaten aklın reddettiği bir görüştür. Çünkü babanın yokluğunu farz edersek o zaman oğul da bulunmaz. Eğer çocuğun yokluğunu farz edersek de bu durumda babanın üzerine

³⁶¹ ez-Zümer 39/4.

³⁶² es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, III, 561.

³⁶³ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXVI, 422.

³⁶⁴ el-Maide 5/18.

yokluk tayin edilemez. Ve onun zâtı da değişmez. İstihale ise iki şeyin bir olmasıdır. Çünkü eğer ikisi de mevcut ya da yok olursalar birleşme olmaz. Biri o ikisinin dışında yahut biri mevcut diğeri yoksa aynı şekilde ikisinin birleşmesi mümkün olmaz şeklinde bir akli çıkarımla tefsir eder.³⁶⁵

“Yahudiler "Üzeyir Allah Teâlâ'nın oğludur" dediler, Hıristiyanlar da "Mesîh (Îsâ) Allah Teâlâ'nın oğludur" dediler. Bunlar, daha önceki inkârcıların söylediklerine benzer biçimde ağızlarından çıkan sözlerdir. Allah Teâlâ onları kahretsin! (Gerçeklerden) nasıl da yüz çeviriyorlar!”³⁶⁶

Safedî'ye göre Yahudi ve Hıristiyanlar, Allah Teâlâ'ya ve ahiret gününe inanmamalarıyla âyette bu vasıfla (Allah Teâlâ onları kahretsin!) kınadı. Bu vasıf onlara, Hz. Peygamber'in peygamberliğini, getirdiğini yalanlamaları ve iddia etmeleri bakımından kaçınılmaz oldu. Aynı zamanda onları inanç ve fiillerinin müşriklerin sözleriyle benzerliğinden dolayı da böyle vasıflandırdı. Yahudiler evlat edinmeyle ilgili Hıristiyanların söylediklerini söylediler. Onlar da kendilerinden önce gelen müşriklerin sözlerine benzer sözler söylediler. Âyetin sonunda “Müşrik olsalar bile” buyuruldu. Çünkü Yahudiler Uzeyr'e Hıristiyanların Hz. Îsâ'ya itaati gibi itaat ettiler. Durum böyle olunca da Yahudi ve Hıristiyanların Uzeyr ve Hz. Îsâ'ya itaati, müşriklerin Allah Teâlâ dışındaki şeylere kulluğu durumuna döner. “Ağızlarıyla söyler.” kısmından kasıt Yahudiler ve Hıristiyanlar bizzat ağızlarıyla söyler demek değildir. Bilakis buradan kasıt sadece ağızlarıyla yani delil olmaksızın gerçekte olmayan yalanları söylerler demektir. Bundan dolayı Allah Teâlâ âyette “Allah Teâlâ'nın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar.” buyurdu. Allah Teâlâ'nın nurunu söndüremezler ancak onların peygamberin getirdiğini yalanlama gayeleri bunu gerektirir. Bu onun manası değildir ancak Allah Teâlâ böyle tabir etmiştir. Böylece Hıristiyanları tabir ettiği şeyin benzeriyle Yahudileri, her iki grubu da müşrikleri tabir ettiğine benzer şeyle tabir etti. Böylece de hepsi bir bakımdan benzer oldu. Çünkü aslında Yahudi ve Hıristiyanlar her bakımdan müşrik değillerdi. Bundan dolayı “Çocuk edindi.” demekteki kasıtlarına -ki ona kulluk etmelerine- dikkat çekmek için âyette “Allah Teâlâ'yı bırakıp da din âlimlerini, rahiplerini, özellikle Meryem oğlu Mesîh'i rab edindiler.” buyuruldu. Hıristiyanlar kitaplarında bulunan helal ve harama bakmayıp Rahiplerinin kendilerine aslında helal olanı haram, haram olanı helal kılmalarına inanarak onları rab edinmişlerdir. Hz. Îsâ'ya ilâh demeleri ise onun babasız doğmasını dikkate alarak Allah Teâlâ'nın oğlu olarak görmelerinden kaynaklanmaktadır. Burada Safedî'nin dikkat çektiği bir konuda âyetin “Mesîh” diyerek Yahudileri Hıristiyanlardan ayırmasıdır. Yani burada “Uzeyr'i rab edindiler.” deyip Yahudilerin sözüne işaret edebilirdi ancak etmedi. Çünkü

³⁶⁵ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, II, 31.

³⁶⁶ et-Tevbe 9/30.

Hıristiyanların Ruhbanlarını rab edinmelerindeki amaçları kulluktur. Bu yüzden de konumuz olan âyette “ağızlarıyla” diyerek sınırlamayı Hıristiyanları zikrettikten sonra getirdi. Bu ifade Yahudilere de döndürülebilir. Ancak bu tevil yoluyla ve bir amaca dayanarak mümkün olur. Safedî sonra “Daha önceki inkarcıların sözü” kısmındaki inkarcılardan kasıt Yahudilerin olduğunu belirtir. Çünkü Yahudiler “Uzeyr Allah Teâlâ’nın oğludur.” sözünü hem söylemede hem de zaman bakımından Hıristiyanlardan öncedir. Bu âyette başka tefsirlerde yapmıştır ancak bizim Hıristiyanlarla ilgili aktaracağımız kısım bu kadardır.³⁶⁷

“İşte, hakkında şüphe ettikleri Allah Teâlâ’nın kelâmı, Meryem oğlu İsa budur.”³⁶⁸

Bu âyet Safedî’ye göre Hz. İsa’nın Hıristiyanların dediği gibi olmadığını yani ilâh olmayıp aksine önceki âyetlerde geçtiği gibi bir kul ve peygamber olduğunu vurgular. Âyetteki “şüphe ettikleri” kısmıyla peygamber efendimiz zamanında Yahudi ve Hıristiyanların ihtilaf ettikleri kastedilmiştir. Onlar Hz. İsa’nın sözü olan “Beni peygamber yaptı.”³⁶⁹ âyetini anlamadıkları için ihtilaf etmişlerdir. Şöyle ki Yahudiler Hz. İsa’nın zina çocuğu bir sihirbaz olduğunu iddia ederken Hıristiyanlar ise onun tanrılığına inanıyorlardı. İki grubunda görüşü hak değil aksine batıldır. Çünkü Safedî Allah Teâlâ’nın hak olan sözü Âl-i İmran sûresi 62. âyette “إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَصُّ الْحَقُّ” “İşte bunlar gerçek haberlerdir.” buyurduğunu söyleyip o âyete atıfta bulunarak bu âyette belirtilenlerin doğru olduğunu beyan etmiştir.³⁷⁰

3.1.3. Hz. İsa’nın ve Ruhbanların İlâh Edinilmesini Reddeden Âyetler

Bir üst başlıkta değinildiği üzere bir grup da Hz. İsa’nın Tanrı olduğuna inanmaktadır. Aynı şekilde onların bu iddialarını İncildeki bazı pasajlar ve âyetler reddetmektedir. Örneğin Matta İncilinin 26:39. bölümünde Hz. İsa ölümden korkan ve buna engel olamayan aciz bir insan gibi Allah Teâlâ’ya dua etmektedir.³⁷¹ Bu pasaja göre Hz. İsa Allah Teâlâ’ya dua ederek kendisinin bir rabbi olduğunu itiraf etmiştir. Aynı şekilde eğer yerlerin ve göklerin Hâlik’i olsaydı ölümden korkar mıydı? Yuhanna İncili 5:24. pasajda³⁷² ise Hz. İsa kendisini gönderene iman eden kimsenin cennete gireceğini söylüyor. Bu demek oluyor ki Hz. İsa Allah (haşa!)

³⁶⁷ es-Safedî, *Keşfü’l-esrâr ve hetkü’l-estâr*, II, 298-299.

³⁶⁸ Meryem 9/34.

³⁶⁹ Meryem 9/30.

³⁷⁰ es-Safedî, *Keşfü’l-esrâr ve hetkü’l-estâr*, III, 74.

³⁷¹ Biraz ilerledi, yüzüstü yere kapanıp dua etmeye başladı. “Baba” dedi, “Mümkünse bu kâse benden uzaklaştırılsın. Yine de benim değil, senin istediğin olsun.”

³⁷² “Size doğrusunu söyleyeyim, sözümü işitip beni gönderene iman edenin sonsuz yaşamı vardır. Böyle biri yargılanmaz, ölümden yaşama geçmiştir.”

değil gönderilmiş bir elçidir.³⁷³ Kitaplarındaki bu pasajları okuyan insaf ehli bir kimsenin, Hz. İsa'nın Tanrı olmadığını itiraf etmekten geri durmaması gerekir.

Âyetlere geçmeden İslamda rûhânî ve mabede dayanan bir baskının olmadığına da değinmek istiyoruz. İslamda kişi sadece rabbine karşı sorumlu olup devlet ve rûhânî liderlerin tahakkümüne karşı hürdür. Rabbiyle olan ilişkisinde de herhangi bir aracıya ihtiyacı yoktur. Bu yüzden İslam, din âlimlerinin sadece İslamı tebliğ etmelerine müsaade vererek onların baskı yapacak kadar ileri gitmelerine engel olmuştur. İslamda din âlimi gerekli ilimleri aldıktan sonra Kitap ve sünnette dayanarak hüküm verse bile sadece rehber ve dini öğretici iken Hıristiyanlıkta durum ilâh edinilmelerine kadar varmıştır. İslam dininde hiçbir insan masum kabul edilmediğinden böyle kabul edilmiştir. Camiler ilim ve ibadet yapılan mekanlar iken Hıristiyanlıkta kilise de bir otorite sayılmıştır.³⁷⁴ Bu konuyla ilgili âyetler ise şöyledir:

“De ki: "Ey Ehl-i kitap! Sizinle bizim aramızda müşterek olan bir söze gelin: Yalnız Allah Teâlâ'ya tapalım, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allah Teâlâ'yı bırakıp da içimizden bazıları diğer bazılarını rab edinmesin." Eğer yine yüz çevirirlerse, "Şahit olun ki biz Müslümanlarız" deyin.”³⁷⁵

Ehl-i kitap bir cins isimdir. Ortak kelimedenden kasıt ise benzer, eşit manasındadır. Şöyle ki bir şeyin denkliği onun ortasıdır. İki şeyin arasındaki mesafe ortasında eşit olur diyerek Safedî tefsirine başlar. “Bazıları diğer bazılarını rab edinmesin.” kısmıyla Yahudiler ve Hıristiyanlara göre olan tevhid inancı haber verilmiştir. Zira Allah Teâlâ “Yahudiler âlimlerini ilâh edindiler.” aynı şekilde Hıristiyanlar için “Ruhbanlarını rab edindiler.” buyurarak bunun tevhid inancına aykırı olduğunu ve onların şirk biçimlerini açıkladı ve biz de onların Allah Teâlâ'ya nispet ettikleri şirk biçimini öğrendik. Bunun bize bildirilmesinden maksat ise âlimlerimizi ilâh edinmekten geri durmamızın istenmesidir. Zira Yahudi âlimleri onlara haram olanı helal, helal olanı haram kıldılar ve Yahudilerde onlara itaat edip, Allah Teâlâ'nın indirdiği kitap olan Tevratı önemsiz gördüler. Aynı şekilde Hıristiyanlarda ruhbanlarını rab edinip Allah Teâlâ'nın indirdiği kitabını geriye atmışlardır. Ve indirdiği kitabına muhalif olan şeylerde kullarından bazısına tabi olmuşlardır şeklinde izah etmiştir.³⁷⁶

اتَّخَذُوا آخْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحِ ابْنِ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ
سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣١﴾

³⁷³ Tercüman, “*Tuhfetü'l-erib fi'r-red`alâ ehli's-salib*” thk. Mahmut Ali Himâye, 74-77.

³⁷⁴ İzmirli İsmail Hakkı, “*el-Cevabü's-sedid fi beyani dini'd-tevhîd*” thk. İslamiyye Neşriyat, Ali Şükrü Matbaası, Ankara, 1339, 229-230.

³⁷⁵ Âl-i İmran 3/64.

³⁷⁶ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 349.

“Allah Teâlâ’yı bırakıp da din âlimlerini, rahiplerini, özellikle Meryem oğlu Mesîh’i rab edindiler. Oysa tek bir Tanrı’ya kulluk etmekle emrolunmuşlardı. O’ndan başka tanrı yoktur; O yüceler yücesidir, onların yakıştırdıkları eş ve ortaklardan bütünüyle uzaktır.”³⁷⁷

Safedî’ye göre bu âyet bir önceki âyetin³⁷⁸ tamamını tefsir eder ve onun yukarıda verdiğimiz Enfal sûresi 38. âyette yaptığı tefsire delildir. Burada rab edinenlerden kasıt geçmiş ve şimdiki bütün Yahudilerdir. Safedî bazılarının iddia ettiği gibi “Yahudilerden bunu sadece bir grup söylüyor ve onların da nesli tükendi.” diyerek Yahudilerin hepsini kapsadığını inkâr edenlerin bu görüşünü reddediyor.³⁷⁹ Ona göre buradaki kasıt gelmiş, gelecek bütün Yahudilerdir. Bunu Yahudilerden ağızıyla söyleyenler azınlıkta olsa da hâlleriyle gösterenler çoğunluktadır. Fakat şu da var ki ağızla söylenenden de hâl dili daha açıktır. Bir önceki âyette “وَقَالَتِ الْيَهُودُ” “Yahudiler söyledi.” ifadesi, bu âyette “اتَّخَذُوا” “edindi.” fiili kullanıldı ki şüphesiz ikinci âyette geçen “edindi” ifadesi daha net ve açıklayıcıdır. “Meryem oğlu Mesîh’i” kısmı ise Hıristiyanlara mahsustur. “Oysa tek bir Tanrı’ya kulluk etmekle emrolunmuşlardı...” kısmı ise onların müşrik olmasalar bile bu surette müşrik olduklarını gösterir. Bundan dolayı bir sonraki âyette “وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ” kısmıyla müminlerin dışındaki kimselere yani Ehl-i kitaba atıf vardır şeklinde âyeti izah eder.³⁸⁰

وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ ﴿٥٧﴾

“Meryem’in oğlu misâl olarak zikredilince senin kavmin bundan dolayı hemen yaygarayı basıyorlar.”³⁸¹

Bu âyetin tefsirine Safedî ilk olarak “مَثَلًا” kelimesinin bir önceki âyette³⁸² “ceale” fiiliyle bu âyette ise “darabe” fiiliyle kullanılmasındaki farkı açıklayarak başlar. İlk kullanımı fiil içinken, ikinci durumda söz için olduğunu belirtir. “مَثَلًا” kelimesinin “ceale” ile kullanılması örneğin fiile yapıldığını gösterirken “darabe” ile kullanımı kendisi için örneğin verildiği kimsenin aklına hitap etmesine işaret eder. Bu yüzden âyetin devamında “إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ” kısmındaki “hu” zamiri ile “bu örnekten dolayı” anlamı kastedilmiştir. “Daha sonra “yesıddun” kelimesindeki kıraat farklılığına değinir. “Sad” harfinin harekesinin ötre olduğu zaman yüz

³⁷⁷ et-Tevbe 9/31.

³⁷⁸ “Yahudiler “Üzeyir Allah Teâlâ’nın oğludur” dediler, Hıristiyanlar da “Mesîh (Îsâ) Allah Teâlâ’nın oğludur” dediler...” et-Tevbe 9/30.

³⁷⁹ Biz baktığımız tefsirlerde böyle bir görüşe sahip müfessir bulamadık.

³⁸⁰ es-Safedî, *Keşfü’l-esrâr ve hetkü’l-estâr*, II, 299-300.

³⁸¹ ez-Zuhuruf 43/57.

³⁸² فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَفًا وَمَثَلًا لِّلْآخِرِينَ ﴿٥٦﴾

çevirmek, esre olduğunda da gürültü etmek manasına gelir. Ancak Safedî her iki kıraatte de yüz çevirmek manasına geldiğini belirtir. Yani “Şüphe yok ki siz ve Allah Teâlâ’dan başka taptığınız tanrılar cehennem yakıtısınız, hepiniz oraya gideceksiniz.” âyet-i kerimesi nazil olduğunda müşrikler galip gelmiş hissiyle ferahlamak için gürültü ederler ve şöyle derler “Biz ilâhlarımızın İsâ ile birlikte olmasından razıyız.” Allah Teâlâ da bu âyetle onların haksızca galip gelme ve cedel arzusunda olduklarını haber vermiştir diye belirtir.

Burada Safedî’nin müşriklerin neden kendilerini galip hissettiklerine dair olayı zikretmemesi yaptığı tefsiri anlaşılır kılmamaktadır. Diğer tefsirlerde âyetin nüzûl sebebiyle ilgili zikredilen rivâyet hem âyeti hem de Safedî’nin tefsirini açıklamaktadır. Rivâyete göre Hz. İsâ’yı örnek veren, müşriklerin şairlerinden İbn’üz-Ziba’râ adında biri olup “Şüphe yok ki siz ve Allah Teâlâ’dan başka taptığınız tanrılar cehennem yakıtısınız, hepiniz oraya gideceksiniz.” âyet-i kerimesi hakkında Hz. Peygamber ile tartışmaya girmiştir. Ve Hz. Peygamber’e bu âyetin taptıkları ilâhları, kendileri ve diğer ümmetler için geçerli olup olmadığını sormuştur. Hz. Peygamber de hepsi için geçerli olduğunu söylediğinde, İbn’üz-Ziba’râ Yahudilerin Uzeyr’e, Hıristiyanların Hz. İsâ’ya tapmalarını zikrederek “Eğer onlar cehennemdeyse bizde onlarla beraber olmaya razıyız.” demiştir. Bunu duyuncada İbn’üz-Ziba’râ’nın kavmi ve kendi Hz. Peygamber’e karşı galip geldiklerini zannederek gülüp, eğlenmişlerdir.³⁸³ Âyete dönecek olursak onların Hz. İsâ misal verildiğinde gülüp eğlenme sebepleri bu tartışmadan ötürüdür.

Hız. İsâ’nın âyette kastedilen tanrıların arasına girmesini engelleyen ise “mâ” ism-i mevsuluyle hitap edilmesidir. Yani âyette “men” denilmedi çünkü o âkil varlıklar için kullanılır. Eğer Hz. İsâ tapınılanların içinde olsaydı o zaman “men” kelimesinin kullanılması gerekirdi. Yani onların taptığı Tanrılar cansız olduğundan ism-i mevsul olarak “ma” kullanıldı. Ama Hz. İsâ insan olduğu için “men” ism- mevsulünün kullanılması gerekir. Burada anlaşılması gereken bir mevzu da “ضَرَبَ وَلَمَّا” ve “مَّا ضَرَبُوهُ” âyetlerinde geçen kelimelerin Hz. İsâ hakkında olduğudur. Burada önemli olan diğer bir nokta ise Allah Teâlâ’ya, Hz. İsâ’yı isnat edenlerin Hıristiyanların önde gelenlerinin olduğudur. Hıristiyanların ileri gelenleri diğerleri için Hz. İsâ’yı ilâh yapmışlardır. Bu durumu Allah Teâlâ “ضَرَبَ” fiiliyle tabir etmiştir. Bu kabilden başka âyetler de Kur’an’da mevcuttur.³⁸⁴ Müşrikler de aynı şekilde melekleri ve putları Allah Teâlâ’ya isnat ettiler. Şu da var ki her ne kadar ileri gelenler Allah Teâlâ’ya bunu

³⁸³ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed el-Berdunî, İbrahim el-‘Itfiyyîş, 103.

³⁸⁴ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَنِ مَثَلًا ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿١٧﴾ Meali: “Onlardan biri Allah Teâlâ’ya isnat ettikleri kız çocuğu ile müjdelence öfkeye kapılarak yüzü mosmor olur.

isnat etseler de bunu dille söylemenin yahut fiillerle yapmanın hiçbir farkı yoktur. Ve bu isnat etmeyi müşrikler ancak Peygamberimizle cedelleşmek için yapmışlardır. Bir sonraki “İsâ, kendisine lütuflarda bulunduğumuz ve İsrâiloğulları’na ilâhî kudretin örneği kıldığımız bir kuldur ancak.” âyetindeki kasıt ise ölüleri diriltmek, babasız doğmak gibi şeylerle (İsâ’nın gerçekleştirmesine izin verdiğimiz mucizelerle) kudretimize benzer kıldık demektir. Bundan dolayı Hıristiyanlar rububiyette Hz. İsâ’yı Allah Teâlâ’ya isnat ettiler. Araplar da Hz. İsâ’yı, Hz. Peygamber’e isnat ettiler. Bu da doğal olarak hakkı istemeyip cedeli istediklerin gösteren durumdur. O zaman da âyetin anlamı “Hıristiyanların reisleri, geri kalanlar Hz. İsâ’ya tabi olsun diye Meryem oğlu İsâ’yı Allah Teâlâ’ya isnat ettiklerinde Hıristiyanlar onu ilâh edindiler. Öyleyse senin kavminin (Hz. Peygamber’i kastediyor.) senden ve senin getirdiklerinden yüz çevirmeleri bu yüzdendir.” Safedî âyetin açıklamasının “Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor bakalım, “Rahmândan başka tapılacak ilâhlar belirlemiş miyiz?” mealindeki Zuhruf sûresi. 45. âyet olduğunu ve müşriklerin bu soruya “Bu ilâh kendisine kulluk edilen İsâ’dır.” diye cevap verdiklerini söylemiştir. Yani onlar Zuhruf sûresi 45. âyeti, Hıristiyanların Hz. İsâ’ya kulluklarından dolayı yalanlamaya mecbur bırakınca bu meselde zikredilen Hz. İsâ örneğiyle müşrikler Hz. Peygamber’den yüz çevirdiler.³⁸⁵

Safedî’nin görüşünü toparlayacak olursak Hz. İsâ’yı misal veren müşriklerdir. Bunu yaparken amaçları Hz. Peygamber’le tartışmaya girmektir. Misal verilince de onlar gürültü yapmamışlardır. Hz. Peygamber’den yüz çevirmişlerdir. Çünkü Safedî “yesıddun” fiilini gürültü yapmak değil de yüz çevirmek olarak anlamlandırmaktadır.

“Bizim tanrılarımız mı hayırlı, yoksa o mu? dediler. Bunu sana ancak tartışmak için söylediler. Doğrusu onlar kavgacı bir toplumdur.”³⁸⁶

Safedî’ye göre bu âyetteki “O mu?” sorusuyla kastedilen Hz. İsâ’dır. Ve bu cümlenin manası: “Bizi Allah Teâlâ’ya yaklaştırsınlar diye ibadet ettiklerimiz mi yoksa Hıristiyanların Allah Teâlâ diye inanıp ibadet ettikleri İsâ mı?” Bu itiraz müşriklerin putlar için ibadetinin Hıristiyanların Hz. İsâ için ibadetinden hayırlı olduğu sonucunu verir. Çünkü Safedî, yaratılmışla yaratana yakınlaşmak, yaratılmışa yaratan olarak inanmaktan hayırlıdır diye bir çıkarımda bulunur. Sonra onların inandıklarının Hz. Peygamber’den hayırlı olması Hz. İsâ’dan da hayırlı olmasını gerektirir diye belirtir ve ekler “Bu yüzden Hz. İsâ mesel verildi. Çünkü Hz. İsâ’nın ilâh edinilmesi Hz. Peygamber’in de ilâh edinilmesini mümkün kılar.” Ve onların Hz. İsâ’yı Allah Teâlâ’ya isnat etmeleri ne Hz. İsâ’nın ilâh olduğuna inanmaları ne de Hz.

³⁸⁵ es-Safedî, *Keşfü’l-esrâr ve hetkü’l-estâr*, IX, 50-52.

³⁸⁶ ez-Zuhruf 43/58.

Peygamberin kendisine ilâhlık istemesi olmayıp sadece onların tartışma çıkarma istekleridir diyerek bu âyetin tefsirini noktalar.³⁸⁷

“Allah Teâlâ, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz, ondan başkasını dilediği kimseler için bağışlar. Allah Teâlâ’ya ortak koşan büsbütün sapıtmıştır.”³⁸⁸

Safedî bu âyet-i kerimenin Hz. Îsâ’ya nispet ettikleri şeyle(ilâhlık) Allah Teâlâ’ya iftira attıklarından dolayı Hristiyanlar hakkında olduğunu belirtmiştir.

Bu bölümü kapatmadan önce Safedî’nin Âl-i İmran 55. âyette Hristiyanların bu inanca ne zaman ve nasıl eriştiklerine dair açıklamasını vermek istiyoruz. Ona göre Hz. Îsâ zamanında insanlardan hiç kimse “O ilâhtır.” dememiştir. Ancak o vefat ettikten sonra Benî İsrâil’den inkâr edenler hile kurmuşlar ve ihtilafa düşmüşlerdir. Yani yüzlerce yıl sonra teslîsi icat ettiler ve bugüne kadar Allah Teâlâ’ya şirk koştular. Hâlâ bu onların ihtilafıdır. Çünkü onlardan bazıları da Hz. Îsâ’nın mahluk olduğunu iddia etmektedir.³⁸⁹

3.1.4. Peygamberlerin Rububiyet İddiasında Olmadığını Bildiren

Âyetler

مَا كَانَ لِيَشْرَ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنَّبُوءَةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيَ ۖ إِنَّمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ
الْكِتَابَ وَمَا كُنْتُمْ تُدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾

“Allah Teâlâ’nın kendisine kitap, hüküm ve peygamberlik vermesinden sonra hiçbir insanın kalkıp insanlara "Allah Teâlâ’yı bırakıp bana kul olun" demesi düşünülemez. Aksine "Okuyup öğretmekte olduğunuz kitap ve yapmakta olduğunuz incelemeler gereğince rabbin halis kulları olun!" der.”³⁹⁰

“مَا كَانَ” ifadesi “gerekir” yahut “bu caiz değildir” manalarına gelir. “Rabbaniyyun” ifadesi de “rabbe nispet edilenler olun” demektir. Bu kelimenin Tevratta ise “efendi, üstat” manalarına geldiğini belirtir. Bu ve bundan sonraki âyetle işaret olunanın, Hz. Îsâ’ya atfedilen “Allah Teâlâ’yı bırakıp bana kul olun.” cümlesini söylemediğini, bu sözün sadece Kur’ân’da Allah Teâlâ’nın ondan bahsettiği bir söz olduğunu, bu sözle aslında tıpkı Al-i İmran 75. âyette³⁹¹ belirtildiği gibi onların Allah Teâlâ hakkında bile bile yalan söylemelerinden ibaret

³⁸⁷ es-Safedî, *Keşfü’l-esrâr ve hetkü’l-estâr*, IX, 52.

³⁸⁸ es-Safedî, *Keşfü’l-esrâr ve hetkü’l-estâr*, I, 539.

³⁸⁹ es-Safedî, *Keşfü’l-esrâr ve hetkü’l-estâr*, I, 347.

³⁹⁰ Al-i İmran 3/79.

³⁹¹ “...Onlar bile bile Allah Teâlâ adına yalan söylemektedirler.”

olmasına vurgu olduğu şeklinde beyanda bulunur. Âyette yalan söyleyen kimselerden kasıt ise Yahudi ve Hıristiyanlardır.³⁹²

“Allah Teâlâ "Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara sen mi 'Allah Teâlâ'nın dışında beni ve annemi birer tanrı kabul edin' dedin?" buyurduğu zaman o şu cevabı verir: "Hâşâ! Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim şüphesiz sen onu bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, ama ben senin zâtında olanı bilmem. Gizlileri tam olarak bilen yalnız sensin."³⁹³

Safedî “Ey Meryem oğlu İsa insanlara sen mi dedin?” kısmına dikkat çeker ve soru sormakla, haber verme arasında fark olduğunu belirtir. Şöyle ki ilkinde soru soran kişinin konuyla ilgili bilgisi yoktur ama ikincisi yani âyetteki gibi olursa soru soran cevabı biliyorsa onda olanı haber vermesini ister.³⁹⁴

Bu soruyu Allah Teâlâ'nın neden sorduğuyla ilgili tefsirlerde değişik görüşler vardır. İlki Hz. İsa'yı insanların kendisini öyle anlamasını sağlayacak şeylerden sakındırmak, bunun çok tehlikeli olduğunu ona haber vermektir. İkinci görüş bir sonraki âyete dayanarak bu olayın mahşer günü olacağını düşünen müfessirlere ait olan görüştür ki o, kıyamet gününde kendinden sonra kavminin halini haber vermek için olduğu yönündedir.³⁹⁵

Hz. İsa'nın annesine gelince Hıristiyanlar onun insanlığını bırakıp tazim ettiler ve aslı olduğu fer'ini yani Hz. İsa'yı kendisinden ayrılmayan bir kelimeyle yani ilâhlıkla isimlendirdiler. Hz. Meryem'e de aynı şekilde ilâh dediler. Çünkü doğmuş olan ancak onun benzeri veya eşidir. Nitekim at fil doğurmaz. Ve insan da at doğurmaz. Bu önerme onların kasıtlarından çıkarılmıştır. Ve onların iddialarının kaçınılmaz bir sonucudur. Safedî'ye göre âyetin “Hâşâ! Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim şüphesiz sen onu bilirdin.” kısmı ise gerek edep gerekse zillet ve zavallılığını açığa çıkarma, bütün işleri de Allah Teâlâ'ya havale etme konusunda bu ifade tam bir mübalağa ifade eder. Çünkü Hz. İsa “Ben demedim.” diyerek ya da bunun benzeri bir ifadeyle Allah Teâlâ'ya cevap vermemiştir.³⁹⁶

³⁹² es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 354.

³⁹³ el-Maide 5/116.

³⁹⁴ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*. II, 88.

³⁹⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî tefsiri'l Kur'ân*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, zyl. Ahmed Muhammed Şâkir, XI, 237.

³⁹⁶ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*. II, 88.

3.1.5. Hz. İsa'nın Peygamber ve Kul Olduğunu Vurgulayan Âyetler

“Meryem oğlu Mesih sadece bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Onun annesi dürüst ve inançlı bir kadındır. İki de yiyip içen birer insandı. Bak, âyetleri onlara nasıl açıklıyoruz, sonra bak nasıl saptırılıyorlar!”³⁹⁷

Bu âyette Safedî Hz. Meryem ve Hz. İsa'nın yemek yemeğe ve tuvalete gitmeğe mecbur bırakıldıklarının kastedildiğini ve böyle bir kimsenin Hıristiyanların dediği gibi yani Hz. İsa'nın ilâh olamayacağına delil olduğunu belirtir. Âyetteki “ifk” kelimesinin anlamı da yalan diye tercüme edilir aslında onun aslı bir şeyi değiştirmektir der. Bu durumda Hıristiyanların yaptığı iş Hz. İsa'nın insan olduğunu bile bile bunu değiştirerek ona ilâh demeleridir.³⁹⁸

“İsa, ancak kendisine lütuflarda bulunduğumuz ve İsrailoğulları'na örnek kıldığımız bir kuldür.”³⁹⁹

Allah Teâlâ bu âyette iki fırkanın dediklerini reddettiğini haber verir. Bu grupların biri Hz. İsa'yı ilâh zanneden Hıristiyanlar, diğeri ise yeryüzünde Allah Teâlâ'nın kendisi dışında ibadet edilen bir ilâh kıldığını zanneden müşriklerdir. Allah Teâlâ “O'nu misâl kıldık” buyururken bundan kastı ölüleri diriltmek, öldükten sonra diriltmek ve yeniden yaratma gibi kudretlerimize delildir manasındadır. Yani Hıristiyanlar Hz. İsa eliyle gerçekleşen bu mucizelere dayanarak onu ilâh edindiler. Bu yüzden Safedî, onların Hz. İsa'yı ilâh edinmeleri kendilerinin edindikleri bir inanç olup Allah Teâlâ tarafından zorla olmadığını söylemiştir. Çünkü Allah Teâlâ'nın onlara hidâyete zorlamasının, küfre zorlamasından evla olduğunu beyan eder.⁴⁰⁰

Biz buraya kadar teslisle bağlantılı olan mevzuları farklı başlıklar halinde inceledik. Buradan çıkan sonuç ise Safedî her fırsatta gerek direk gerekse ruh konusuyla ilgili olan, Hz. İsa'nın konusunun geçmediği âyetlerde bile Hz. İsa'nın ilâh olmadığını hem akli hem de nakli deliller getirerek reddetmiştir. Ancak araştırmamızı yaparken tefsirde verdiği âyetlerdeki reddiyesini zannımızca az bulduğundan Kıyamet sûresi'nin sonunda da dört buçuk sayfalık iki ayrı başlıktan oluşan reddiye mahiyetinde yazılarını tespit ettik. Ve onun koyduğu başlıklarla reddiyesini şimdi aşağıda vereceğiz.

³⁹⁷ el-Mâide 5/75.

³⁹⁸ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, II, 62.

³⁹⁹ ez-Zuhuf 43/59.

⁴⁰⁰ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, IX, 52-53.

3.1.6. Safedî'nin Varlık-Allah Teâlâ ve Sıfat-Mevsuf Arasındaki İlişki

Hususunda Hıristiyanlara Reddiyesi

Bu sûre tamamlandığından dolayı vücutla ilgili -ki o Allah Teâlâ'dır- iddia da bulunan kimsenin iddiasını yok etmekle alakalı zikrettiğimiz şeyle tamamlayalım. İddia sahibi kimse "Sıfat mevsufun aynısıdır." demiştir. Hıristiyanların görüşünü ilk ortaya koyan bu iddiayı iddia eden sadece birini buldum. O melikin aklını aldı. Bu yüzden üyeleri Melikiyye diye isimlendirildi. Bu görüş evvelinde Hıristiyanlara ait olmayıp bilakis Nevbahti'nin Bi'l-Ârâ ve'd-Diyanât diye bilinen kitabında aktardığı bölümdeki gibi Aristo'dan önce bazı felsefecilere aittir. Biz şu an zamanımızda Hz. İsa'yı Allah Teâlâ'ya sıfat kılarak hataya düşen Hıristiyanlar gibi Müslümanlardan da hata eden kimseler gördük. Onlar sıfatın zatın aynısı olması sebebiyle ikisinin bir olduğunu iddia ediyorlar. Hepsinin reddedilme sebebi sıfatın zatın aynısı olmamasıdır. Diyelim ki siz zatın sıfat olduğunu ispatladınız o zaman zat olursa sıfat olmaz. Bilakis zat sizin kabullendiğiniz bir sığata ihtiyaç duyar. Çünkü zatlar ancak sıfatlarla var olur. Biri bize bizim sözümüzdeki gibi "vücut" tek isimdir onun sadece gerçekliği vardır derse biz ona deriz ki: "Cismin de nefsin de birçok sıfatları vardır. İsimlendirmede sıfatın tek olması gerekmez ve sıfatla zatların farklı şeylerine işaret edilir. Nefis ve cismin bir olması gerekmediğinden dolayı sıfat ki o kendisiyle nitelenen zat olur. Ancak biz bazen cismin sıfatlarını nefsin üzerine bazen de nefsin sıfatlarını cismin üzerine koyarız. Biz buna mecaz ve istiare deriz. Cismin sıfatlarından akılla nefsi tenzih etmek, her bakımdan benzerliği yok etmek, aralarındaki mesafeyi açmak, bilinenle bilinmeyeni tarif ederek öğretmek ve anlatmak içindir. Böylece biz deriz ki nefsin ve rabbin sıfatları vardır ve önceden de geçtiği gibi benzerlikten tenzih etmekle beraber, nefsin sıfatlarını tarif etmek için mecazi olarak Allah Teâlâ'ya nispet ederiz. "O'na benzer hiçbir şey yoktur."⁴⁰¹ âyetinin manası da budur. Nitekim cismin sıfatlarını, anlaşılmasını sağlamak için nefse nispet ederiz. Aynı şekilde biz Allah Teâlâ'nın azameti anlaşılсын diye nefsin sıfatlarını rabbe nispet ederiz. Buna misâl olarak cisimleri konuşalım. Cisimleri, aklın sıfatlarıyla tarif etmek istiyoruz. Cisimleri aklın sıfatlarıyla değil sadece cisimlerin en güzel ve benzer sıfatlarıyla konuşabiliriz. Sonra akı, cisimlerle ilgili bildiği şeylerden uzaklaştırırız. Yani akı tenzih ederiz. Cisimlerin tarifi ancak böyle olur. Çünkü tarif etme ancak aklın sıfatlarıyla gerçekleşir. Akı tenzih edince de geriye cisimlerin en güzel olan yüce ve saygınlık konumu kalır. İşte bu durum Allah Teâlâ'yla ilgili akılların tarifidir. Buradaki amaç Allah Teâlâ'yı zatında değil akıllarda yüceltmektir. Allah Teâlâ'nın akıllarda ta'zimi sonsuzdur. Çünkü onun zatında olan azameti sonsuzdur. İşte bu, yani Allah Teâlâ'nın tazimini

⁴⁰¹ eş-Şûra 42/11.

sağlamak şeriatlerin amacıdır. Biz zatımızı bilmediğimizi anlayınca yaratıcımızın da zatını bilmediğimizi anladık. Bizimle ilgili cehalet olmasaydı onunla ilgili olan cehaleti de bilmezdik. Bizim cehaletimiz bilmemizi gerektirir ve bizim bilmemiz cehaletimizi gerektirir. Biz sadece sıfatlarımızı bildiğimizden dolayı o sıfatlarla gerçek değil temsili olarak biz muhatap olunduk. Yani Allah Teâlâ kendisini anlatırken bizim bildiklerimizle bizi muhatap etti. Eğer benzer edilen şey benzetilenin aynısı olsaydı benzer olmazdı aksine ikisi tek bir şey olurdu. Ve tek olan şeyin de benzeriyle ilgili tarife ihtiyacı yoktur. Çünkü onun zati benzerinden daha açıktır. Eğer Allah Teâlâ'nın benzerinin varlığı farz edilirse bu sıfatlar açısından olur zatlar açısından katiyen olmaz. Yani isimlendirilenler farklı olduğu zaman ismi birleştirmenin faydası yoktur. Şöyle ki nefis insan, at, cisim ve benzeri farklı canlılarda bulunur. Ancak onlardan her biri diğerinin aynısı değildir. Değişik bir biçimde açıklanacak olursa isim birliği isimlendirilenlerin birliğini vermez. Nitekim Allah Teâlâ'nın sıfatlarının isimleri gibi birçok isim, bir zatın üzerinde olabilir. Aynı şekilde bir isim, yaratılmışın ismi gibi birçok zatın üzerinde olabilir. Nitekim bizim “Vücut bir sıfat isimdir, yaratanda da yaratılanda da bulunur.” sözümüzü kim anlarsa onun şüphesi gider. Bunu inkâr eden kimse mevcud olmaksızın vücudun bulunduğunu, vücud olmaksızın mevcudun olduğunu itiraf etmiş olur. Nitekim sıfat olmadan mevsuf olmaz. Mevcudun (var olanın) vücudun(varlığın) önüne geçmesi zihnen ve görüş olarak imkansızdır. Tıpkı mevsufun sıfatın önüne sıfatın da mevsufun önüne geçmesinin imkânsız olması gibi.⁴⁰²

Bu reddiyesini özetleyecek olursak Safedî Allah Teâlâ'nın âyette de belirtildiği üzere kudretine delil olsun diye Hz. İsa eliyle gösterilen mucizelerinden dolayı ona ilâhlık vasfının verilmesini gerektirmediğini beyan etmiştir. Safedî bunu akli bir izahla şöyle izah eder: Nefsin insan ve atta bulunmasına rağmen nasıl ki ikisine aynı anda insan yahut at demediğimiz gibi diriltme, şifa verme gibi özelliğin bulunmasının Hz. İsa'ya ilâhlık vasfının eklenmesini gerekli kılmaz. Aynı şekilde eğer benzetilenle benzeyen aynı şey olsaydı bu durumda ikisi benzer değil tek bir şey olurdu.

3.1.7. Hıristiyanların Şüphesi

Hıristiyanların şüphesinin manası onların girdiği dalalet kapısıdır. Yani onlar Allah Teâlâ'nın varlığı, “Ya mahiyetinin aynısıdır ya da mahiyetinin dışındadır” şeklindeki sözlerini savundular. Ancak Allah Teâlâ'nın varlığının, mahiyetinin dışında olması caiz değildir. Çünkü dışından olursa bu zâid olur ve o zaman onunla beraber onun dışında olur. Bu yüzden Allah Teâlâ'nın varlığı mahiyetinin aynısı olmasını gerektirir. İşte bu onların şüpheleridir. Hata

⁴⁰² es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, IV, 462-464.

ettikleri yer ise iki zıtlık ve iki çelişkili şey arasında ayırım yapmamalarıdır. Yani iki zıt şeyde ikisinden birinin varlığı mutlaka gerekir. İki çelişkili şeyde ise ikisinin yokluğu üçüncü bir kısmın varlığını mümkün kılar. İki şey de zıtlık, cisimden bir konumda ve bir zamanda bağlantı ve ayrılıktır. O ikisinden biri muhakkak gerekir. Ne zaman biri bulunursa diğeri yok olur ve ne zaman biri yok olursa diğeri bulunur. İki şey de çelişki ise oturmak ve kalkmak gibidir. O ikisinin yokluğu üçüncü bir kısmı yani yanın üzerine yaslanmayı mümkün kılar. İşte onlar, varlığı yaratan için yokluğun zıttı zannettiler. Oysa bu durum yaratılmış içindir Allah Teâlâ için değildir. Bu ancak yaratılmış için mümkündür. Mahluk olmasa da olur yani mahlukun varlığı yokluğunun zıttıdır. Allah Teâlâ için gereken ise onu tenzih etmektir. Çünkü onun varlığı onun zıttı değildir. Zıttı olan şeyin hükmü, zıttı olmayan şeyin üzerine hamledilmez. Bundan dolayı “Onun varlığı mahiyetinin aynısı mı yoksa mahiyetinin dışından mı?” denilmez. Bilakis o sıfattır.

Ve biz onun için gerekli olsa bile sıfatın mevsufun aynısı olmadığını beyan etmiştik. Beyanımızı artıralım ve delillerimizi şöyle diyerek kesinleştirelim: Kendisiyle Amr’ı nitelendirdiğimizde Zeyd’in sıfatı artık Zeyd’in sıfatı olmaz. Bilakis Amr’ın sıfatı Zeyd’in sıfatına benzer olur. Ebedi olduğu halde yaratılmıştan Allah Teâlâ’nın dilediği şey, Zeyd’in sıfatıyla sıfatlanırsa Zeyd’in sıfatı onun dışındakine ait olmaz ve ondan bu sıfat çıkmaz. Sıfat varsa yahut ilimse yahut bunun dışında olursa eşittir. “Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır.” âyetinin manası budur. Ancak ilim de tek değildir. İlmin ismi de muhdes ve kadim için aynı olmayıp bilakis muhdesin ilmi muhdes, kadimin ilmi ise kadimdir. Yani kadimle muhdes sıfatlanmaz. Aynı şekilde muhdesle, kadim sıfatlanmaz. Bu bizim ilim dediğimiz “Kendisine işaret edilen bir lafızdır. Kendisiyle âlime işaret edilmez. Bilakis onu “Mevsufla birleştirelim yahut ona hükmedelim diye zihinde biz belirleriz.” sözümüze döndü. O faydasızca zihni şekillendiren önemli bir varsayımdır. Tıpkı “cisim” sözümüz gibi. Biz ancak sıfat mevsufla kaim olduğundan dolayı cismi bir mevsufla birleştirdiğimizde onun faydası ortaya çıkar. Böylece tıpkı zatıyla ayrıldığı gibi sıfatıyla da benzerinden ayrılır. Bir sıfat eğer sıfatın ismi bakımından birleşirse sıfatın müsemması bakımından değişir. Çünkü ismin müsemma olmadan bir gayesi yoktur. Mevsufun ise mahlukatta bir sonu yoktur. İsimlendirme de birleşmekle beraber sıfat ve zatta diğerrinin dışında tek mahluk olduğu zaman ikisi arasında bir bağlantı vardır. Şüphe yok ki zat ve sıfat hususunda mahlukun dışında yaratıcı olduğunda ikisinin arasında bir bağlantı yoktur. Eğer varlığın ismi sadece lafız olduğunu kesinleştirdiğimiz isimlendirme konusunda o ikisinde toplanmışsa onun gerçekliği yoktur. Ancak müsemmasına

eklendikten sonra gerçek olur. İsimlendirme de birleşse bile ne zaman müsemmasına eklenirse mefhum olarak değişir. Yaratılmışlarda olsa bile nasıl mahlukta ve yaratandan da aynı olur?⁴⁰³

Bu yazısında iki şeyde zıtlık ve iki şeyde çelişki durumlarına değinmiştir. Zıtlık durumuna var ve yok olmayı misâl vererek mahluk yani yaratılmışı ele almıştır. Şöyle ki mahluk için varlığının, yokluğunun zıttı olduğunu ancak Allah Teâlâ için böyle bir durumun söz konusu olmadığını söylemiştir. Çünkü Allah Teâlâ'nın mahiyeti ne aynısı ne gayrisidir. Bilakis bu Allah Teâlâ için sıfattır. Sıfat konusunu da yukarı da açıklamıştı burada örneklerini artırarak Allah Teâlâ ve Hz. İsa'da aynı sıfatların olmasının onların bir olacağı sonucunu doğurmayacağına bir kez daha temas etmiştir.

3.2. Tahrif Problemi

Sözlükte sözün bir tarafa meyletmesi, yönelmesi, iki tarafa da hamledilmesi mümkün olan bir cümleyi bir tarafa çekmek,⁴⁰⁴ kelime veya sözün manasını benzer bir manayla değiştirmek anlamlarına gelir.⁴⁰⁵ Kur'ân' Kerim'deki tebdil(değiştirmek), leyy (eğip bükme), kitmân(gizlemek) ve nisyan(unutmak) kelimeleri de bu bağlamda değerlendirilebilir. İslam literatüründe ise tahrif, Yahudi ve Hıristiyanların Tevrat ve İncili kasten mana veya lafız bakımından değiştirmelerine denir. Müslümanlar ve Hıristiyanlar arasındaki diğer bir tartışmalı mesele de budur. Çünkü Kur'ân'daki âyetler tahrif edildiklerine işaret etmektedir. İşte bunu açıklamak için Müslümanlar Tevrat ve İncili incelemişlerdir. Ancak şu da var ki tahrifle ilgili âyetler açıkça bu işi Yahudilerin yaptığından bahseder. Hıristiyanların tahrif ettiklerine dair doğrudan bir âyet bulunmamaktadır. Yine de yukarıda da verdiğimiz kelimelerden hareketle Hıristiyanların da başka türlü tahrifte buldukları söylenmiştir.⁴⁰⁶

Müslümanları İncil'in tahrif edildiği düşüncesine iten ana sâik Kur'ân'da verilen bilgilerle elimizde bulunan İncillerin uyuşmamasıdır. Oysaki her ne kadar şeriatler değişse de kutsal kitapların ana mesajının ortak olması gerekir. Demek istiyoruz ki İncilde iddia edildiği gibi Hz. İsa'ya uluhiyet atfedilmesi, teslîs meselesi ve çarمیha asılma gibi Hıristiyan inançları, İslam açısından kabul edilemez hususlardır.⁴⁰⁷ Nitekim bir önceki başlığımızda açıkladığımız

⁴⁰³ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, IV, 464-465.

⁴⁰⁴ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü'lfâzı'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî, 1. Basım, Dımaşk: Dâru'l-Kalem, Dâru's-Şâmiyye, Beyrut, 1992, s. 228.

⁴⁰⁵ Ebü'l-Fazl Cemâleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, 3. Basım, Dâr-u Sadır, Beyrut, 1994, XI, 43.

⁴⁰⁶ Muhammed Tarakçı, "Tahrif", *DİA*, XXXIX, 422.

⁴⁰⁷ Ömer Faruk Harman, "İncil" *DİA*, XXII, 275.

üzere Kur'ân her defasında bu düşünceleri reddetmiş ve böyle inananlara da kafir demiştir. İşte tam da bu nokta, İncil'in tahrif edildiği hususunu düşündürmektedir.

Tahrif kelimesi ve meselesiyle doğrudan ilgili olan Bakara sûresi 75. âyet (يُحَرِّفُونَهُ), Nisâ sûresi 46. âyet (يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ), Maide sûresi 13. âyet (يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ) ve 41. âyetlerin (يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ) tefsirinde Safedî tahrif etme işini sadece Yahudilere hamletmiştir. Ve yaptıkları tahrifin mahiyetini Tevratın kelimelerinin anlamını hevalarına göre değiştirmek ve bunun dalgınlıkla olmayıp kasten yapmak şeklinde olduğunu beyan etmiştir.⁴⁰⁸

Şimdi yukarıda da değindiğimiz üzere tahrifle ilişkili olan kelimelerden tebdil, leyy (dillerini eğip bükme) ve kitman (gizleme) kelimelerinin geçtiği âyet-i kerimelerdeki Safedî'nin yorumlarını vereceğiz.

"İndirdiğimiz açık delillerle hidâyet bilgisini –kitapta onu insanlara apaçık göstermemizden sonra– gizleyip saklayanlar yok mu, işte onlara hem Allah Teâlâ lânet eder hem de lanet okuyanlar lânet eder."⁴⁰⁹

Safedî'ye göre hidâyeti gizleyenler Ehl-i kitaptır. Âyette ilmin açığa çıkarılmasını istemekteki amaç, onun tahrif ve tebdilden uzak olması şartına bağlanması ve aynı şekilde görüş sahibi her âlimin üzerine vacip olmasıdır.⁴¹⁰

Bu şekilde bir açıklama yaparak aslında Safedî her ne kadar Hıristiyanları özellikle zikretmese de Ehl-i kitabın bu işi yaptığını söyleyerek dolaylıda olsa onların da tahrifte bulunduğunu beyan etmiş olmaktadır.

Bu âyetin özelde Yahudi ve Hıristiyanları kastetmesi yanında hükmünün Allah Teâlâ'nın diniyle ilgili açıklanması gereken bilgileri saklayan herkesi de kapsadığına dair bir başka görüşte mevcuttur.⁴¹¹

"Onlardan bir grup, kitapta olmayanı ondan sanasınız diye kitabı okurken dillerini eğip bükerek ve Allah Teâlâ katından olmadığı halde, "Bu Allah Teâlâ katındandır" derler. Onlar bile bile Allah Teâlâ hakkında yalan uydurmaktadırlar."⁴¹²

⁴⁰⁸ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, II, 42.

⁴⁰⁹ el-Bakara 2/159.

⁴¹⁰ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 202.

⁴¹¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi tefsiri'l Kur'ân*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, zyl. Ahmed Muhammed Şâkir, III, 251.

⁴¹² Âl-i İmran 3/78.

Bu âyette Safedî dillerini eğip bükenlerin Ehl-i kitap âlimleri olduğunu, ancak Allah Teâlâ katından olmadığı halde kitabın Allah Teâlâ katından olduğunu söyleyenlerin ise Yahudiler olduğunu söylemiştir. Yalan uyduranlardan kastın ise Yahudilerin Üzeyr ile ilgili, Hıristiyanların Hz. İsa'yı Allah Teâlâ'ya oğul isnat etmeleriyle ilgili iddialarından dolayı Ehl-i kitabın hepsinin olduğunu beyan etmiştir.⁴¹³

“Ey Ehl-i kitap! Resulümüz kitapta bulunup da gizlemekte olduğunuz birçok şeyi size açıklamak üzere geldi; birçoğunu da açığa vurmuyor. Şüphe yok ki size Allah Teâlâ'dan bir ışık, apaçık bir kitap geldi.”⁴¹⁴

Âyette belirtildiği üzere gizleyenler, Ehl-i kitap olduğu için gizledikleri Tevrat ve İncildir. Ve onların gizledikleri şey, az değil bilakis çoktur. Çünkü âyette geçen “مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ” kısmındaki “min” harf-i ceri, burada tebi'z (biraz manasında) için değil cins(genel) için gelmiştir. Bu durumda kastedilen, beyan edilenlerin çokluğu olmayıp onların gizledikleri şeyin çok olduğudur. Ve Peygamberimiz onların gizlediği şeylerden beyan ettiği veya etmediği şeylerin hepsini başışlamaktadır. Çünkü “afv” onun sıfatlarından. Bilmek gerekir ki Hıristiyanlar ve Yahudiler kavimlerine açıklamaları gereken birçok şeyi gizlediler. Hatta bunu yapan rahipler ve ilim adamları olup avamdan gizlediler.⁴¹⁵

“İncil'e tâbi olanlar da Allah Teâlâ'nın onda indirdiği hükümlerle hükmetsinler. Kim Allah Teâlâ'nın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar fâsıkların kendileridir.”⁴¹⁶

Safedî, bu âyette emredildiğinden dolayı şu an İncille hükmedilemeyeceğini çünkü bunun geçmişin bir anlatımı olduğunu söyler. Ve ekleyerek hükümlerin aslında kendi zamanlarındayken uygulanması gerektiği şeklinde bir yorum yapar. Şimdi onlara gerekenin ise ne İncil ne de başkasına değil de Kur'an'a tabi olmaları gerektiğini söyleyerek tefsirini tamamlar.⁴¹⁷

Kur'an inmesine rağmen “İncil ile hükmetsinler.” diye buyurulmasıyla ilgili üç görüş vardır. İlki İncilde bulunan Hz. Peygamber'in peygamberliğine delalet eden hükümlerle hükmetsinlerdir. İkincisi İncilde bulunan Kur'an'ın nesh etmediği hükümlerle hükmetsinlerdir. Üçüncüsü ise Yahudiler'in sakladığı ve tahrif ettiği gibi tahriften onları menetmek için gelmiştir ve bozmadan değiştirmeden onlarla hükmedin anlamındadır.⁴¹⁸

⁴¹³ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 253.

⁴¹⁴ el-Mâide 5/15.

⁴¹⁵ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, II, 29-30.

⁴¹⁶ el-Mâide 5/47.

⁴¹⁷ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 45.

⁴¹⁸ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XII, 371.

Sonuç olarak bizim Safedî'nin yaptığı açıklamalardan çıkarımımız onun tahrife yüklediği anlam ile gizleme, eğip bükme ve unutmamanın eşit olmamasından kaynaklı Hıristiyanların tahrifini kabul etmediğidir. Yahut tahrif ettiklerini kabul etmekle beraber tıpkı Yahudilerde olduğu gibi âyetlerde açıkça Hıristiyanların tahrifinden bahsedilmediği için onların tahrifinin lafzen yahut manen hangi türden olduğunu açıkça zikretmemiştir.

3.3. Tebşîrât Problemi (Hz. Peygamber'in Kutsal Kitaplarda Müjdelenmesi)

Tebşîrât problemi kavramıyla anlatılmak istenen Hz. Peygamberin sıfatlarını ve geleceğini müjdeleyen haberlerin, kutsal iki kitap olan Tevrat ve İncilde varlığıdır. Bu konudaki bilgimiz Kur'ân'dan gelmektedir. Hz. Peygamber'in nübüvvetini inkâr etmelerinden dolayı tıpkı tahrif meselesindeki gibi Müslüman âlimler Tevrat ve İncili iyice tahkik ederek Hz. Peygamber'in müjdelendiği pasajları bulmuş ve bu meseleyi kanıtlamaya çalışmışlardır. İşte bu yüzden tahrif ve tebşîrât meseleleri Ehl-i kitaba reddiye yazılan en önemli iki polemik alanı olmuştur.⁴¹⁹

Konuyla ilgili âyetlere geçmeden önce şunu belirtmeliyiz ki ister semavi olsun ister olmasın bütün dini metinlerde ilerde bir kurtarıcının geleceği müjdelenmiştir. Çünkü Kuzey Amerika kıtası yerli kavimleri de dahil olmak üzere ilkel kabile dinleriyle eski Mısır, İran ve Çin dinlerinde, Hinduizm, Budizm, Yahudilik ve Hıristiyanlıkta ilerde geleceği kabul edilen bir kurtarıcı mesîh, mehdî inancı mevcuttur. Ancak Ahzâb sûresinin 40. âyetinde “Muhammed içinizden hiçbir erkeğin babası değildir, fakat o Allah Teâlâ'nın elçisidir ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah Teâlâ her şeyi bilmektedir.” şeklinde bildirildiği üzere onun bir kurtarıcı değil de Hz. Muhammed olduğu hatta sonuncu peygamber olduğu beyan edildiğinden dolayı Kur'ân'da bir kurtarıcıdan bahsedilmez.⁴²⁰

Bu konuya dair müjdelerin varlığı ve onların inkâr edişleriyle ilgili âyetlere Safedî'nin tefsiri ise şöyledir:

“Onlar, ellerindeki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî peygambere uyarlar. Peygamber onlara iyiliği emreder ve onları kötülükten meneder; yine onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırıklarını kaldırır, üzerlerindeki zincirleri çözer. O peygambere inanan, onu koruyup destekleyen, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nura uyanlar, işte bunlardır kurtuluşa erenler.”⁴²¹

⁴¹⁹ Mehmet Aydın, “Beşâirü'n-Nübüvve”, *DİA*, İstanbul: TDV, 1992, V, 550.

⁴²⁰ Aydın, “Beşâirü'n-Nübüvve”, *DİA*, V, 550.

⁴²¹ el-Araf 7/157.

Bu âyette “yazılı bulurlar” derken ismini bulurlar manasında değildir. Çünkü isim Allah Teâlâ’nın dilediği şeye benzeyebilir. Bunun manası “Onlar asla hiçbir yönden benzemeyen ona ait gerçek nişaneleri bulurlar” demektir. Yani onun sıfatlarını, soyunu, kitabını ve ortaya çıkacağı yeri ve bunun dışındaki şeyleri apaçık bir beyanla Allah Teâlâ’nın basiretini açtığı ve aydınlattığı kişiler ellerindeki Tevrat’ta, onun dışındaki İsrâiloğullarının peygamberlerinin sözlerinde, Zebur ve İncil’de bulurlar. Bu beyan Tevrat ve İncil’de şimdiye kadar vardı. Ne zamanki tebdil edildi çoğu değişmiş oldu. Allah Teâlâ ise bu âyeti onların aleyhine bir delil olarak bıraktı şeklinde tefsir etmiştir.⁴²²

“Meryem oğlu İsa da şöyle demişti: "Ey İsrâiloğulları! Bilin ki benden önceki Tevrat'ı doğrulamak ve benden sonra gelecek Ahmet isimli elçiyi müjdelemek üzere size Allah Teâlâ tarafından gönderilmiş elçiyim." Ama o (Ahmet) kendilerine apaçık kanıtlarla gelince, "Bu (kanıtlar) besbelli bir büyü!" dediler.”⁴²³

Safedî’ye göre “İstisnasız her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik ...” âyeti kerimesinde de buyurulduğu üzere İncil lisânına dayalı olarak Hz. Peygamber “Ahmet” ismiyle isimlendirilmiştir. Bu isim “hamd” kökünden alınmıştır ve tafdil sığası kalıbındadır. Şöyle ki “O’nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur.” âyetinde olduğu gibi her şey Allah Teâlâ ‘yı tesbih eder ancak Hz. Peygamber Ahmet’tir ki “çok hamdeden” yahut “çokça övülen” anlamındaki isimle anılmıştır. Bu ismin verildiği ve buna benzer bilgiler İncil’den edinilebilir. Ancak Safedî, bununla beraber İsrâiloğullarının kitaplarını tahrif ettiklerini, yalan söylediklerini artırıp azalttıklarını beyan etmiştir. Çünkü kalplerindekinden ziyade onlar satırlardakine (Tevrat-İncil) itimad etmişlerdir. Bu yüzden metinlerini tahrif etme gereksinimi duymuşlar ve yazılı bulunanları insanların imanlarından söküp almışlardır. Yazılı olan metnin İslam milletinde mukabili ise Kur’ân’ı Kerimdir.⁴²⁴

Bir de Safedî, ilk zikredilen âyette İncil ve Tevrat’ın tahrif edildiklerini söyleyip Hz. Peygamber’in adının hiç geçmediğini söylemekle beraber bu âyette aslında İncil lisanında adının Ahmet olduğunu ve geçtiğini belirtmektedir. Bu yüzden “yazılı bulurlar demek değildir.” derken kastının belki de “Muhammed olarak yazılı bulurlar.” demek değildir şeklinde olduğunu söyleyerek iki âyete yaptığı tefsirde çelişkiyi ortadan kaldırabiliriz. Yahut da bu iki sûrenin birisinin Kur’ân’ın ilk sûrelerinden diğerinin son sûrelerinden olması yaptığı tefsirlerin farklı olmasına sebep olabileceğini ve bunu tashih etmeye mâni olmuş olabileceğini de söyleyebiliriz.

⁴²² es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, II, 220-221.

⁴²³ es-Saff, 61/6.

⁴²⁴ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, IV, 318-319.

Bu noktada Safedî'nin bahsettiği Hz. Peygamber'in İncil'de geçen sıfatlarından bazılarını zikretmek faydalı olacaktır. Bunu yaparken de yukarıda söylediğimiz gibi müfessirlerin İncil'den sırf onların bu iddiasını boşa çıkarmak için bulduğu pasajları zikredeceğiz. Öncelikle bazı müfessirler İncil'de Faraklit adıyla müjdelenen kimsenin bu âyete tekabül ettiğini ve O'nun Hz. Peygamber olduğunu söylemişlerdir. Yuhanna İncil'inin 14. bölümünden “Ben babaya yalvaracağım ve O'da size hakikat ruhu olan farakliti verecektir.”⁴²⁵, 15. bölümünden “Faraklit babamın benim adımla göndereceği ruhu'l-kudüs olup size herşeyi öğretecek, sizi bağışlayacak ve benim size söylediklerimi tekrar edecek.”⁴²⁶, 16. bölümünden “Benim şimdi gitmem gerek. Eğer gitmezsem baba size onu göndermeyecek. Ben gidince onu gönderirim ki o size ihsanda bulunacak, günah, salah ve hükümü bildirecektir.”⁴²⁷ gibi pasajlarla onun vasıflarını aktarmışlardır.⁴²⁸

Yukarıda zikredilen âyetler ve İncil pasajları ışığında zikredilen özelliklerin mahiyetine değinmek isteriz. Zira Safedî ve bazı müfessirler Hz. Peygamberin fiziki özelliklerinin zikredildiğini belirtmektedir. Ancak bu âyet ve yukarıdaki İncil ifadelerine göre Hz. Peygamber'i tanımlarını sağlayan sıfatlar fiziksel özellikleri olmayıp Ümmilik ve adının Ahmet olmasıdır. Zira diğer zikredilen özellikler bütün peygamberlerde bulunması gereken vasıflardır. Ümmiliğine dair bazı bilgileri İncil ifadelerinden çıkarmak mümkün iken isim konusu tartışmalıdır. Çünkü müfessirler İncil'de geçen Faraklit ile Tevrat'taki Himda kelimesini Hz. Peygamber'e yormaktadırlar.⁴²⁹

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ آبْنَاءَهُمْ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾

“Kendilerine kitap verdiklerimiz onu kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Yine de içlerinden bir grup bile bile gerçeği saklıyorlar.”⁴³⁰

Safedî bu âyete “يَعْرِفُونَهُ” kelimesindeki “hu” zamirini “hak” kelimesi ile tefsir ederek başlamıştır. Onların tanıdıkları hakkın ise Tevrat olduğunu belirtmiştir. Hak kelimesinin ikinci kez “bile bile gerçeği saklıyorlar” ifadesinden sonra gelmesinden dolayı da hakkı tanıyan ve saklayanların Yahudi din bilginleri olduğunu söylemiştir.⁴³¹

⁴²⁵ Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil, Yu.14:16-17.

⁴²⁶ Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil, Yu.15:26.

⁴²⁷ Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil, Yu.16:7.

⁴²⁸ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, XXXI, 528-529.

⁴²⁹ Ömer Cide, “2/146 ve 6/20 Âyetlerin Tebşirat Bağlamında Değerlendirilmesi” *Sosyal Bilimler Dergisi*, c.7, sy.13, (Haziran 2017) s.142-143.

⁴³⁰ Bakara 2/146.

⁴³¹ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 193-194.

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ آبْنَاءَهُمُ الَّذِينَ حَسَبُوا أَنفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾

“Kendilerine kitap verdiklerimiz, onu kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Kendilerini ziyan edenlere gelince, işte onlar inanmazlar.”⁴³²

Safedî, âyette kendilerine kitap verilenlere verilen kitabı Tevrat, tanıdıkları ifade edilene de Kur’ân olarak tefsir etmiştir. Ve onların Kur’ân’ı tanımalarını sıhhatinden şüphe duymamaları yönünde izah eder. Safedî bu noktada Bakara sûresindeki kendisiyle hakka işaret edilen durumu öncesindeki âyete dayanarak kıbleye ittiba etmekle, buradaki tanıdıkları belirtileni ise Yahudi âlimlerinin kitaplarında bulunmasından dolayı tanımalarına rağmen inkâr ettikleri Kur’ân olarak ifade etmiştir.⁴³³

Bu iki âyet-i kerimeyi bazı müfessirler tebşirat bağlamında değerlendirmişlerdir. Ancak yaptığı tefsirlerden anlaşılacağı üzere Safedî, tebşirata yormamıştır. İlkinde Yahudi âlimlerinin Mescid-i Haramı kible tanımaları, ikincisini ise kitaplarında geçtiği için Kur’ân’ın Allah Teâlâ katından olduğunu kuşkusuz kabul etmeleri şeklinde izah etmiştir.

Bununla beraber bazı müfessirler ise bu âyetlerdeki “hu” zamirini Safedî gibi Kabe’nin kible olduğunu bilmelerine yorarken bazıları ise Hz. Peygamber’i müjdelediği yönünde yorumlamışlardır. Kiblenin bilinmesi olarak tefsir edenler ilk dönem müfessirleridir. Ancak zaman içerisinde Ehl-i kitapla yapılan tartışmalar, sonraki zaman müfessirlerinin Hz. Peygamber şeklinde tefsir etmelerinin sebebi olabilir.⁴³⁴

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّنَ لَمَا آتَيْنَاهُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَتَتَّبِعُونَهُ قَالُوا أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالُوا فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨١﴾

“Allah Teâlâ peygamberlerden, "Ben size kitap ve hikmet verdikten sonra nezdinizdeki tasdik eden bir elçi size geldiğinde ona mutlaka inanacak ve yardım edeceksiniz" diyerek söz almış, "Kabul ettiniz mi ve bu ahdimi üstlendiniz mi?" dediğinde "Kabul ettik" cevabını vermişler; bunun üzerine "O halde şahit olun, ben de sizinle birlikte şahitlik edenlerdenim" buyurmuştu.”⁴³⁵

Bu âyetin manası Allah Teâlâ’nın her nebiden kendi dönemi ve zamanından sonra göndereceği nebi için bir ahd aldığıdır. Yani ilki kitap ve hikmetle gönderilmiştir. İkincisi ise ilkini doğrulamak için gönderildiğinden, ilkinde iman ve yardım etmesi gerekir. Bunun nedeni âyetteki “ل” harfinin yardım etme ve iman konusunda te’kid için gelmesidir. Aynı zamanda gönderilen Nebî, önce gönderilen resule itaat ettiğinde ümmetinin de ona itaat etmesi gerekir.

⁴³² En’am 6/20.

⁴³³ es-Safedî, *Keşfü’l-esrâr ve hetkü’l-estâr*, II, 99.

⁴³⁴ Cide, “2/146 ve 6/20 Âyetlerin Tebşirat Bağlamında Değerlendirilmesi” s.147.

⁴³⁵ Âl-i İmran 3/81.

Âyette “nebî geldiğinde” demedi çünkü her zaman için özellikle Hz. Peygamber’e inanılması gerektiğini kastetmiştir. Bundan dolayı da Safedî 83. âyette “Onlar Allah Teâlâ’nın dininden başkasını mı arıyorlar!” buyurulduğuna dikkat çekmiştir. Âyette geçen “ısrı” “üstlenmek” kelimesinin özellikle zikredilmesi de hıyanet gerçekleşmesi durumunda verilen sözün bir ağırlığı ve tutmadıklarında da karşılığı olduğuna delalet eder.⁴³⁶

Misakın kimden alındığına dair iki görüş vardır. İlk görüş sahiplerine göre âyette ümmetlerden bahsedilmediği için ahdi alan Allah Teâlâ ahid alınanlarda peygamberlerdir. İkinci görüşe göre Hz. Peygamber elçi olarak gönderildiğinde O’na iman edip, yardım edeceklerine dair ahdi alan bütün peygamberler, ahdi alınanlar ise ümmetleridir. Bu görüş, müfessirlerin çoğunun tercih ettiği görüştür. Zira ahid alınan kişinin tasdikte bulunması gerekir. Ancak Hz. Peygamber elçi olarak gönderilene kadar diğer peygamberler vefat edeceğinden ölmüş kimse mükellef olamaz. Aynı zamanda âyetin sonunda sözünü tutmayanların fasık olacağı zikredilmektedir. Bu sıfatta peygamberlere yakışmaz ancak ümmetlerine yakışır. Müfessirler bu şekilde izahta bulunarak görüşlerini temellendirmişlerdir.⁴³⁷

Bu âyeti zikretme sebebimiz, müfessirin Hz. Ali’den sahihliğine dair bir yorum olmaksızın nakledilen bir rivâyetin olduğunu belirtmesidir. O rivâyet ise şöyledir: “Bu yeminin benzeri “Allah Teâlâ sizin için bir peygamber çıkaracak.”⁴³⁸ Bir başka yerde ise “Orada kardeşlerinizden sizin için bir peygamber çıkaracağım.”⁴³⁹ şeklinde Tevrat’ta mevcuttur. -Onun hiçbir şey gizlemediğine; bildiklerini anlattığına, okuma yazma bilmeyen bir ümmi olmasına bilakis Allah Teâlâ’nın sözlerini onun ağzına koyacağına Musa gibi ona levhalar indirmediğine işaret ederek- “Sözümü onun ağzına koyacağım ve o bildiklerinin hepsini size anlatacak.” şeklinde demedi. Devamında Tevrat’ta “Bu nebinin sözünü dinlemeyen kimseyi cezalandıracağım.”⁴⁴⁰ dedi. Bu Tevrat’ta var olan misâktir.⁴⁴¹

Safedî bizce bu rivâyeti naklederek hem yaptığı tefsire bir dayanak elde etmiş hem de tebşirat konusunun varlığına bir delil daha getirmiştir.

⁴³⁶ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 355-356.

⁴³⁷ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, VIII, 274-275.

⁴³⁸ *Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil*, Yas.18:15.

⁴³⁹ *Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil*, Yas.18:18.

⁴⁴⁰ *Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur, İncil*, Yas.18:17-19.

⁴⁴¹ es-Safedî, *Keşfü'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, I, 356.

“Onlara Allah Teâlâ katından ellerindekini (Tevrat) doğrulayan bir kitap gelince, daha önce kâfirlere karşı zafer isterlerken işte şimdi bilip tanıdıkları (Kur’an) kendilerine ulaşınca onu inkâr ettiler. Allah Teâlâ’nın lâneti böyle inkârcılardır.”⁴⁴²

Âyette kâfirlere karşı Allah Teâlâ’nın kendisiyle Yahudilere zafer nasip ettiği şey bir kitaptır ki o Tevrat’tır. Yahudiler o vakit Tevrat’a inandıkları için zafer elde edebildiler. İşte bu kitapla zafer elde eden Yahudiler, yeni indirilen kitabın Araplara geldiğini ve onun Kur’ân olduğunu anladılar. Bunun nedeni Kur’ân’ın, Tevrat’ta bahsedilen bir gerçek olduğunu bilmeleridir. Çünkü gelecek olan resulün kendilerinden olmayıp aksine Hz. İsmail’in neslinden olduğu Tevrat’ta yazılı buldukları bir gerçektir. Ve o resul, Yahudilerin Tevrat’la zafer elde ettikleri gibi, müşrik Araplara karşı zafer kazandıran bir kitap getirdi. Ve Yahudilerin ona tabi olmaları gerekiyordu. Ancak Yahudiler gelecek olan kitabı ve resulü bilmelerine rağmen Hz. Peygamber gelince onu inkâr ettiler. Nitekim Bakara sûresi 76. âyette de geçen “أَلْحَدِّثُوهُمْ بِمَا فَتَحَ” Allah Teâlâ’nın kendisiyle nasip ettiği mezkûr zafer Tevrat’tır. Bu âyette ise kendisiyle zafer nasip edilen Kur’ân’dır. Ve Yahudiler onun sıhhat ve sıdkını bile bile inkâr ettiler.⁴⁴³

Kafirlerin Hz. Peygamber’i inkâr sebepleriyle ilgili görüşleri Safedî zikretmemiştir. Bu nedenlerin ilki, İsrâiloğulları kendilerinden çok peygamber gelmesine dayanarak son peygamberinde onlardan geleceğini sanıyorlardı. Ancak Hz. İsmail’in neslinden gönderilince bunu kaldıramayıp inkâr etmiş olabilirler. İkincisi neden Hz. Peygamber’i tasdik etmeleri durumunda sahip oldukları mülk ve servetin ellerinden gideceğini düşünmeleri olabilir. Üçüncüsü ise gönderilen peygamberin Araplardan olması nedeniyle sadece onlara gönderildiğini düşünmelerinden kaynaklı olabilir.⁴⁴⁴

Sonuncu görüşün doğru olma ihtimali diğerlerine göre zayıf görünmektedir. Çünkü eğer öyle düşünseler gelecek olan peygamberin hatrına diyerek düşmanlarına karşı Allah Teâlâ’dan yardım istemezler ve onun sıfatlarını müşrik Araplara anlatmazlardı.⁴⁴⁵ Diğer sebeplerden hangisi olursa olsun bu durumda da Safedî’nin dediğine gelinmektedir. Çünkü iki sebepte, geleceğini yazılı olarak buldukları kitabı bilmelerinden ötürü verilecek tepkilerdir.

⁴⁴² el-Bakara 2/89.

⁴⁴³ es-Safedî, *Keşfü’l-esrâr ve hetkü’l-estâr*, I, 148.

⁴⁴⁴ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, III, 599.

⁴⁴⁵ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, III, 599.

3.4. Değerlendirme

Safedî, bu bölümün ilk başlığı teslîs hususunda kesin bir dil kullanarak Hıristiyanların bu inançta olduğunu, ancak inançlarının yanlışlığını, bunu yaparken kendi kitaplarına bile ters düşüklerini beyan etmiştir. Çünkü Hz. İsa İncil’de de “İnsanoğlu” sıfatıyla geçmektedir. Aynı şekilde müellif onların bu inançtan ötürü kafir olduklarını hatta Mekke müşriklerinin putlara ibadetinin Hıristiyanların Hz. İsa’ya ibadetinden hayırlı olduğu varsayımında bulunur.

Safedî Yahudilerin Tevrat’ı lafzen ve manen iki türlü de tahrif ettiğini ifade etmektedir. Ancak Hıristiyanların tahrifinde iki farklı tavır sergilemektedir. Yukarıda zikrettiğimiz tahrif olarak değerlendirilen diğer fiillerle ilgili âyetlerin tefsirlerinde Hz. İsa’ya dair iddialardaki tefsirlerinde onların bu işleri yaptığını söylemiş ancak tahrifin lafzi mi yoksa mana yönünden mi olduğunu belirtmemiştir. Bu görüşünü desteklemek adına Saffat sûresinin 154-157. âyetlerini tefsir ederken Hz. İsa’nın durumunun onların dediği gibi olmayıp aksine Hz. İsa’nın İncil’de insanoğlu olarak anıldığını söyleyerek aslında Hıristiyanların İncil’i gizlediklerini yahut çarpıtdıklarını beyan etmiştir. Tebşirata ilgili ayetlerde ise Hz. Peygamberin müjdelendiği İncil’deki pasajların eksiltilip artırılarak hem lafzen hem manen tahrif edildiklerini söylemiştir.

Safedî’nin tebşirata dair görüşü ise kesinlikle Tevrat ve İncil’de bugüne kadar (kendi zamanını kastederek) Hz. Peygamber’in sıfatlarının var olduğu yönündedir. Ve bu pasajları Yahudi ve Hıristiyanların bile bile tahrif ettiğinin üstünü özellikle çizmiştir.

SONUÇ

Hıristiyanlık ilâhi kaynaklı ve günümüzde en çok müntesibi olan bir dindir. Bizde çalışmamızda bu dinin peygamberi olan Hz. İsa'yı, adına sûre bulunan onun validesi Hz. Meryem'i ve Hıristiyanların Hz. İsa'dan sonra ihdas ettikleri bazı problemlili inançlarını ele aldık. Bunu yaparken de yazıldığı dönemde ve sonraki dönemlerde hakettiği değeri görmeyen Yusuf b. Hilal es-Safedî'nin *Keşfü'l-Esrâr ve Hetkü'l-Estâr* adlı tefsirini esas aldık.

Safedî, tefsirini yazarken kendisinden önceki bazı müfessirlerin yaptığı gibi tefsiri dil ve gramere boğmaksızın, taklide karşıt olduğunu kesin bir dille vurgulayıp bundan kaçınarak ve öz bir şekilde tefsir yazmakla kendi döneminin sınırlarını bir hayli zorlamıştır. Bunu belirtmemizin nedeni arapçası çok iyi olmasına rağmen bunu ayetlerde uzun uzun irab yapmak yerine kelimelerin literal anlamlarını yakalamaya çalışarak göstermiştir. Bununla birlikte diğer tefsirlerde eleştirdiği uzun gramer bilgisi yerine kendisinin de yer yer kelimenin asıl manasına giderken abartıya kaçtığı da görülmektedir. Aynı zamanda müfessirimiz, İbranice ve Süryanice bildiğinden yer yer âyetleri açıklarken Kitab-ı Mukaddesten alıntılar yaparak, tefsirini tezyîn etmiştir. Durum böyle olunca da bizler hem bu tefsiri tanıtmış hem de müfessirimizin âyetlere getirdiği farklı yorumlardan dolayı kendimizce özgün bir çalışmayı gündeme taşımış olduk.

Hz. Meryem'i ele alırken müfessirimiz onun mezziyetleri başlığında değindiğimiz "gânitîn" kelimesinin özellikle âyette geçen kadınlar için kullanıldığına bunun nedeni olarak iffetli olmanın, ihсандan değerli olmasına; Hz. Meryem'in seçilme nedeninin Hz. İsa olmayıp bizatihi kendisi olduğuna; "Ben iffetsiz değilim." sözünü "Çocuk istemedim." yönündeki âyetlere yorumlarıyla bakış açısının farklılığını görmüş olduk. "Bebeği ile uzak bir yere çekildi." kısmını "Bebeği sebebiyle uzak bir yere çekildi." manasında, Hz. Meryem'in bebek doğduktan sonra "Keşke bundan önce ölseydim." sözüyle kastettiği şeyin kavminden utanması olmayıp bilakis doğum sancısı olarak yorumlaması gibi diğer müfessirlerin çoğuna ters olan görüşlerine rastladık. Ancak şunu belirtmeliyiz ki müfessirin bunları beyan ederken asla hevâsına tâbi olmadığını bazen Arapça kâidelerle, bazen aklî delillerle, çoğu zaman bunlarla da yetinmeyip âyet ve hadislerle görüşlerini delillendirdiğini gördük. Bunlarla beraber Safedî, tefsirini yazarken vahyi akla öncelediğini söylemiştir. İlk başvurduğu ayeti ayetle tefsir etmek olsa da bu yorumları tefsirinin dirayet ağırlıklı olduğunu da göstermektedir.

Hız. İlsâ'nın doğumundan, mucizelerine en sonunda da akıbeti ile ilgili meseleleri ele aldık. Burada Safedî'nin Hız. İlsâ'nın Allah Teâlâ'dan bir ruh olduğuna dair âyeti çok güzel izah ettiğini belirtmek isteriz. Zira O, öncelikle âyetteki “من” harfi cerine verilecek anlama değinir. Daha sonra Hız. Adem'in yaratılışından bahseden âyeti kerimeyi zikrederek aynı anlama geldiğini zikreder. Ve bu ifadenin amacının sadece Hıristiyanların ona Tanrılık atfetmesine reddiye olarak insan olduğunu vurgulamak için geldiğini beyan eder. Bu yorumlar diğer tefsirlerde mevcut değildir. Ancak hem orijinal hem de ikna edici türdendir. Hız. İlsâ'nın Kur'ân'da Mesîh diye geçmesiyle ilgili de sadece isimden ibaret olduğunu Yahudi ve Hıristiyanların beklediği gibi İslam'da kurtarıcı inancının bulunmadığını özellikle vurgular. Hız. İlsâ'nın mucizelerine gelince Safedî onların gerçekleştiğini kabul etmekte, sembolik olmadıklarına da imada bulunmaktadır. Son olarak Hız. İlsâ'nın akıbeti meselesinde Safedî kesinlikle Hız. İlsâ'nın yeryüzünde vefat ettirildiğine bundan dolayı da nüzûlünün (yeryüzüne inişinin) mümkün olmadığına özellikle dikkat çekmiştir. Bu sözüne delil olarak âyette önce “öldüreceğim” sonra “yükselteceğim” denmesini ve Hız. İlsâ'ya ait olan âyetteki: “Fakat sen beni vefat ettirdikten sonra onların halini bilip gören sadece sensin. Sen her şeye şahitsin.” sözünü getirmiştir. Ve bu yükselmenin maddi olmayıp manevi olduğunu çünkü Allah Teâlâ'nın herhangi bir alan ve mekânda olmayışına bağlamıştır. Bir de şehitlerin Allah Teâlâ katında nimetlere mazhar olduğundan bahseden âyet-i kerimeyi zikrederek onların aslında bedenlerinin çürüdüğünden, nimete mazhar olan onların ruhlarıdır bedenleri değildir demiştir. Buna istinaden Hız. İlsâ hakkındaki yükselmenin aynı şekilde manevi bir yükselme olduğunu ileri sürmüştür.

Teslîs hususunda Hıristiyanları eleştirmiş hatta âyette de beyan edildiği üzere onların kafir olduklarını beyan etmiştir. Bu konuda Hız. İlsâ'nın Allah Teâlâ'nın oğlu olamayacağına dair akli deliller yanında “İncil'de İlsâ İbnü'l-Beşer yani insanoğlu” olarak geçer diyerek kendi kutsal kitaplarına bile zıt düşüklerini ortaya koyarak onların teslîs inancının yanlışlığını hakkıyla savunarak reddetmiştir.

Tahrif konusuna geldiğimizde müfessir Yahudilerin Tevrat'ı kesinlikle tahrif ettiklerini ancak bunun sadece mana yönünden olduğunu savunmakla beraber Hıristiyanların tahrifi hususunda teslîs meselesinde gösterdiği tavrı göstermemiştir. O tahrifle ilişkilendirilebilecek bazı fiillerin geçtiği ayetlerde Hıristiyanların Allah Teâlâ adına yalan söylediklerini, İncil'i sakladıklarını kabul ve ikrar etmiş ancak bunları tahrif olarak değerlendirmemiştir. Beyan etmemesinin nedeni belki bu fiilleri tahrife eşdeğer görmemesi yahut Kur'ân'da açıkça

Hıristiyanların tahrifinden bahsedilmediği için böyle bir iddiada bulunmaktan geri durmasıdır. Bununla birlikte Safedî, tebşîratla ilgili ayette bu müjdenin İncil ve Tevrat'ta varken çıkartıldığını ve bu şekilde lafzen ve manen tahrif edildiklerini söylemiştir.

Tebşîrât meselesi aslında tahrif meselesinden ayrılmayan bir konudur. Çünkü tahrif denilince akla ilk olarak Yahudi ve Hıristiyanların Tevrat ve İncil'deki Hz. Peygamber'le ilgili pasajları bildikleri halde gizlemeleri ve inkâr etmeleri gelmektedir. Tebşîrâtla ilgili ve Hz. Peygamber'in isminin açık olarak İncil'deki halinin bildirildiği Saff sûresi 6. âyetin tefsirinde müfessir Ahmet isminin İncil lisânından olduğunu özellikle vurgulamıştır. Allah Teâlâ'nın Yahudilerin yaptığı tahrif, tebdille ilgili olan ayetleri Kur'ân'da özellikle zikrettiğini beyan etmiştir. Özetle bu konuda da müfessir kesinlikle Yahudi ve Hıristiyanların bu iki kitabı bile bile inkâr ve tahrif ettiklerini söylemiştir.

Sonuç olarak Safedî Hıristiyanların inanç yönünden problemlili olan kısımlarına aklî olarak önemli reddiyelerde bulunmuştur. Ancak İncil lisanını iyi bilmesine rağmen çok az alıntı yapmıştır. Osmanlı döneminde yazılmış reddiyelere de baktığımızda ise durum tam tersi olup yoğunluk onların kitaplarından delil getirme yönünde olduğudur. Bizim önerimize gelince Hıristiyan dünyasına yahut onların propagandalarından etkilenenlere ikna edici cevaplar vermek için hem aklî hem de onların kitaplarından naklî deliller getirilerek harmanlanmış yeni çalışmaların ortaya konulmasıdır.

Bir diğer önerimiz de hakkında bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar az çalışma bulunan bu tefsirin üzerine daha fazla çalışmalar yapılmasıdır. Çünkü müfessirin diğer tefsirlerden farklı ve orijinal fikirlerinin gün yüzüne çıkarılmasının tefsir ilmi açısından faydalı olacağını düşünmekteyiz.

KAYNAKÇA

ABDULLAH, el-Hâc bin Destan Mustafa el-Hâc, *İzâhü'l-meram fî keşfi'z-zilâm*, 1. Baskı, Şeyh Yahya Efendi Matbaası, İstanbul, 1288, 3-6.

AHMET, İsa (1365/1946), *Mucemü'l-Etubbâ Zeyli Uyûni'l Enba fî Tabakati'l-Etubba li-İbn Ebi Usaybia*, 1.Baskı, Matbaatü Fethullah İlyas Nuri ve Evladühü, Mısır, 1942, 526.

ÂŞUR, Saîd Abdülfettâh, *el-Asru'l-memlükî fî mısır ve's-şam*, 2. basım, Darü'l-Nehdetü'l-Arabiyye, Kahire, 1976.

_____, *el-Müctemeü'l-misrî fî asr selâtini'l-memâlik*, Darü'l-Nehdetü'l-Arabiyye, Kahire, 1992.

ATEŞ, Süleyman, *İşâri Tefsir Okulu*, A.Ü.İ.F.Y., Ankara, 1974, 196.

AVCI, Betül, "Hıristiyanlıkta ve Kur'an tefsirlerinde Hz. İsa'nın mucizeleri", *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, c. 5, sy. 2, s. 258-259.

AYDIN, Hüseyin, "Kur'an Bütünlüğü Açısından Hz. İsa'nın Âkıbeti Meselesi", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, c:6, sy:2, 2008, s. 21.

AYDIN, Mahmut. "İsa-Mesih'in Ölümünden Dirilmesi Hakikat mi Mitoloji mi? İsa'nın Ölümünden Dirilişi ve Taraftarlarına Görülmesiyle İlgili Rivâyetlerinin Tarihsel Açıdan Değerlendirilmesi", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 24, sy. 24-25 (Temmuz 2007), s. 90.

AYDIN, Mehmet, "Beşâirü'n-Nübüvve", *DİA*, I-XLIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1992, c. V, s. 550.

AYDIN, Süleyman, "Kur'an Lügatı İlmi Açısından Hz. İsa'nın (a.s.) Ref'i ve Nüzûlü", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, yıl:5, sy:9, s.71.

AYĞAN, Fadıl, "Geleceğe Dönük Kurtarıcı Beklentisinin Apokaliptik Temelleri: Mesih/Mehdi Tasavvuruna İlişkin Bir Analiz" *Süirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c:6, sy:2, 2019, s.227-228.

BAKKAL, Ali, "Hz. İsa'ya Atfedilen Mucizelerin Olağanüstülük Açısından Tahlili", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl: 2020/2, sy:45, s.75-76.

BAŞ, Harun, *İnciller'de ve Kur'an'da Hz. İsa'nın Mucizeleri* (Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004), s. 10-14.

BAŞOĞLU, Tuncay(ed.), "Meryem", *Temel İslam Ansiklopedisi*, ed. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları – İSAM Yayınları, Ankara, 2019, V, 459.

BAYRAKLI, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, 2. Basım, Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2005, I-XXI.

BULUT, Halil İbrahim, "Mucize", *DİA*, I-XLIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, XXX, 352.

ÇİDE, Ömer, "2/146 ve 6/20 Âyetlerin Tebşirat Bağlamında Değerlendirilmesi" *Sosyal Bilimler Dergisi*, c.7, sy.13, (Haziran 2017) s.142-143.

ÇİLACI, Osman, "Havâri", *DİA*, I-XLIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, XIV, 513.

ÇAVIŞ, Abdülaziz, *Anglikan Kilisesine Cevap*, çev. Mehmet Akif Ersoy, Evkaf-ı İslamiyye Matbaası, İstanbul, 1431, 31.

DEMİR, Şehmus, *Kur'an'ın Yeniden Yorumlanması (Batı'yla Münasebetin Kur'an Yorumuna Yansımaları)*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2019, s.20.

FAHREDDİN er-RÂZÎ (616/1219), Muhammed b. 'Ömer b. el-Huseyn b. el-Hasan b. 'Ali el-Kureyşî el-Bekrî Fahrüddîn. *Mefâtihu'l-Gayb*, Daru İhyai't- Turasi'l-Arabî, Beyrut, 1999, VIII, 236, VIII, 217.

FIĞLALI, Ethem Ruhi, "Mesîh ve Mehdî İnancı Üzerine (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi c. XXV, sy.1 yl. 1982, 179-214, s. 182.

GÜNDÜZ, Şinasi, *Hıristiyanlık*, 4. Basım, İsam Yayınları, İstanbul, 2013, s.87.

GÜRKAN, Salime Leyla, "Teslîs", *DİA*, I-XLVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, XL, 549.

HARMAN, Ömer Faruk, "İmran" *DİA*, I-XLIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, XXII, 232.

HARMAN, Ömer Faruk, "İncil" *DİA*, I-XLIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, XXII, 275.

HARMAN, Ömer Faruk, "İsâ", *DİA*, I-XLIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, XXII, 470.

HARMAN, Ömer Faruk, "Meryem", *DİA*, I-XLIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004, XXIX, 236.

"Havâri", *Temel İslam Ansiklopedisi*, ed. Tuncay Başoğlu, I-VIII, 4. Basım, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları – İSAM Yayınları, Ankara, 2020.

İBNU'L-CEVZÎ, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî (597/1201), *Zâdu'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, Thk.: Zuheyr eş-Şâvîş, 3. Basım, Mektebü'l-İslami, Beyrût, 1984, II, 404.

İBN HAZM, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî, *el- Faşl fi'l-milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihâl*, Mektebetü'l-hancî, Kahire, II, 32.

İBN KUTLUBOĞA, Ebu'l-Adl Zeynuddîn Kasım (879/1474), *Tâcu't-terâcim*, thk. Muhammed Hayr Ramazân Yûsuf, 1. Baskı, Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 1992, s. 321.

İBN MANZUR, Ebü'l-Fazl Cemâleddin Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensârî (711/1311), *Lisânü'l-Arab*, I-XIV, 3. Basım, Dâr-u Sadır, Beyrut, 1994, XI, 43.

İNANLAR, Mehmet Zafer, “Din-Mitos İlişkisi: Hıristiyanlık Örneği”, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015) s. 80.

İZMİRLİ İSMAİL HAKKI, “*el-Cevabü's-sedid fi beyani dini'd-tevhîd*” thk. İslamiyye Neşriyat, Ali Şükrü Matbaası, Ankara, 1339, 229-230.

JEFFERY, Arthur, *The Foreign Vocabulary of The Qur'ân*, Oriental Institute Baroda, India, 1938.

KADI ABDÜLCEBBAR, Ebü'l-Hasen Kâdî'l-kudât Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdülcebbâr el-Hemedânî (415/1025), “Hıristiyanların Teslîs Hakkındaki Görüşlerinin Çürütülmesi”, çev. Hulusi Arslan, *Hikmet Yurdu*, Yıl:2, Sy:3, (Ocak-Haziran 2009), s.317.

KARAMAN, Hayrettin vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 5. Basım, DİB. Yayınları, Ankara, 2014, II, 177; V, 413.

KEHHALE, Ömer Rıza (1408/1987), *Mucemü'l-Müellifîn*, nşr. Mektebetü'l-Müsennâ, XIII, Daru İhyai't- Turasi'l-Arabî, Beyrut, XIII, 340.

KURTUBÎ (671/1273), Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l- Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdunî, İbrahim el- 'İtfıyyîş, 2. Basım, Dâru'l-Kütübî'l-Mısıriyye, Kahire, 1964, IX, 63.

KUTSAL KİTAP: Tevrat, Zebur, İncil, 3. Basım, Kitabı Mukaddes Şirketi – Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2003.

KRAMERS, J. H. “Safed”, *MEB. İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1966, X, 48-49.

“Meryem”, *Temel İslam Ansiklopedisi*, ed. Tuncay Başoğlu, I-VIII, 4. Basım, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları – İSAM Yayınları, Ankara, 2020.

MEVDÛDÎ, Ebü'l-A'lâ, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayani vd., İnsan Yayınları, İstanbul, 2005, IV, 488-489.

en-NEHHAS, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, (338/950) *Meâni'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Thk.: Muhammed Alî es-Sâbûnî, Merkezü İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, Mekke, 1988.

en-NESEFÎ, Ebu'l-Berekât Ahmed bin Mahmud (710/1310), *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, tah. Yusuf Ali Bedîvî- Muhyiddin Dîbstuv, I. Baskı, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Beyrut, 1998, I, 260.

ÖMER, Ahmed Muhtâr Abdülhamid (2003), *Mu'cemu'l-Luğati'l- 'Arabiyyeti'l-Muasıra*, 1. baskı, Âlemü'l-Kütüb; 1429/2008, II, 1460.

RAGIB el- ISFAHANÎ, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal, (502/1108) *Müfredâtü Elfâzı'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî, 1. Basım, Dâru'l-Kalem, Dımaşk- Dâru'ş-Şâmiyye, Beyrut, 1992, s. 228.

TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Câmiu'l-Beyân fi tefsiri'l Kur'ân*, thk. Mahmud Muhammed Şâkir, zyl. Ahmed Muhammed Şâkir, 1. Baskı, Müessetü'r-Risale, Beyrut, 2000, VI, 462.

TARAKÇI, Muhammed, "Tahrif", *DİA*, I-XLIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, XXXIX, 422

TERCÜMAN, Abdullah b. Abdullah, "*Tuhfetü'l-erîb fi'r-red 'alâ ehli's-salîb*" thk. Mahmut Ali Himâye, 3. Baskı, Dar'u-l Meârif, Kahire, 1992.

TÜMER, Günay- **KÜÇÜK**, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, 2. Basım, Ocak Yayınları, Ankara, 1993, s. 272.

es-SAFEDÎ, Salahaddin Halil b. Aybek (764/1363), *Kitabü'l-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmet el-Arnâvut-Türkî Mustafa, I-XXIX, Dâru İhyai't-Turâs, Beyrût, 2000, XXIX, 164.

_____, *Ayânü'l-Asr ve Avânü'n-nasr*, thk. Dr. Ali Ebu Zeyd, Dr. Nebîl Ebu Aşme, Dr. Muhammed Mev'id, Dr. Mahmut Salim Muhammed, I-V, 1. Baskı, Daru'l-Fikr, Dımaşk, 1998, V, 571.

es-SAFEDÎ, Yusuf b. Hilal Ebi'l-Berekât, (696/1296) *Keşfü'l-Esrâr ve Hetkü'l-Estâr*, thk. Bahattin Dartma, I-IV, 1.Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2019.

WAARDENBURG, Jacques, "Teslîs", *DİA*, I-XLIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011, XL, 548.

WATT, W. Montgomery, *Günümüzde İslam ve Hıristiyanlık*, çev. Turan Koç, 4.Basım, İz Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.164.

YAVUZ, Yûsuf Şevki (ed.), *Beklenen Kurtarıcı İnanıcı*, Kuramer Yayınları, İstanbul, 2017, s. 43.

YAVUZ, Yunus Vehbi, "Hayız", *DİA*, I-XLIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, XVII, 52.

YİĞİT, İsmail, "Memlükler", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004.

ZEMAŞERÎ, Ebül-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Ahmed (538/1144), *el-Keşşâf 'an hâkâiki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil* Thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavviz, Mektebetü'l-ubeykân, Riyâd, 1998.

ez-ZİRİKLİ, Hayrettin, *el-Alâm: Kamus-u Teracîm* (1396/1976), 15. Baskı, nşr. Darü'l- İlm li'l-Melayîn, I-VIII, 2002, VIII, 256.